

COL·LECCIÓ SEGMENTS DE SEGURETAT / 5

TERRORISME I ANTITERRORISME

Institut de
Seguretat Pública
de Catalunya

TERRORISME I ANTITERRORISME

Institut de
Seguretat Pública
de Catalunya

TERRORISME I ANTITERRORISME

Institut de
Seguretat Pública
de Catalunya

NOTA SOBRE L'AUTOR

Mario Toboso Buezo és doctor en Pau i Seguretat Internacional per la UNED; expert universitari en Anàlisi en Violència Política i Terrorisme per la Universitat de Granada; llicenciat en Dret i llicenciat en Criminologia; professor associat de la Universitat de Barcelona, on imparteix sessions acadèmiques sobre terrorisme; autor, entre d'altres, del llibre sobre terrorisme individual *Lobos de Occidente* (vegeu totes les seves publicacions a la bibliografia d'aquest manual).

Toboso és professor del grau en Seguretat que es realitza a l'Institut de Seguretat Pública de Catalunya com a centre adscrit a la Universitat de Barcelona. Ha estat conferenciant expert en terrorisme a: European Diversity Experto Meeting (EDPOL, 2011); XI Seminari Permanent d'Estudis sobre Terrorisme, organitzat per la Fundació Ortega-Marañón i el Reial Institut Elcano (Madrid, 2012); Cursos d'Estiu de l'Escorial, 2016. Ha estat conferenciant expert en terrorisme individual a: 1es Jornades sobre intel·ligència davant de la radicalització (2012); IX i XI Curs internacional sobre terrorisme gihadista, organitzat per la Universitat Pablo de Olavide (Carmona, 2014; Sevilla, 2016); 3es Jornades de prevenció de la radicalització gihadista (Castellbisbal, 2014). Ha estat ponent a la Comissió del Parlament de Catalunya sobre els atemptats de Barcelona i Cambrils (18 de setembre de 2018). Ha participat com a expert en terrorisme individual al Centre Internacional de Contraterrorisme (ICCT-La Haia, Holanda, 2015); com a expert en contra-narrativa, a la Universitat Pompeu Fabra (2017), i com a expert en terrorisme a la Universitat Abat Oliba (2018).

Segments de Seguretat, 5

Directora de la col·lecció: Montserrat Royes Vila

Autor d'aquesta obra: Mario Toboso Buezo

Fotografia de la coberta: Reza Sadeghi / Pixabay

Fotografies i gràfics de l'interior: els drets pertanyen als autors, els noms dels quals o la font s'indiquen al peu de cada imatge o en la seva descripció.

Coordinació tècnica i edició: Conxita Gandia Moragas

© Institut de Seguretat Pública de Catalunya
Mollet del Vallès, desembre de 2019

Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada 4.0 Internacional

ISBN: 978-84-393-9950-6

Serveis editorials: Addenda, Barcelona

ÍNDEX

PRESENTACIÓ	13
PRÒLEG	15
INTRODUCCIÓ	17
CAPÍTOL 1	
QUINA ÉS LA DEFINICIÓ DE TERRORISME?	23
ORÍGENS HISTÒRICS DEL TERRORISME	23
Els zelotes i els sicaris (segle I dC)	23
Entre els segles XI i XIII: els <i>hashshashin</i>	24
Segles XVII a XIX: <i>thug</i>	25
ORIGEN DEL TERRORISME MODERN	25
Revolució Francesa: regnat del terror 1793-1794	25
LES QUATRE ONADES TERRORISTES	26
Primera onada terrorista: a la Rússia tsarista de 1880	26
Segona onada (1917-1965): anticolonial	26
Tercera onada (1968-1980): gestació de la «nova esquerra revolucionària i nacionalista»	27
La quarta onada, on encara estem immersos	27
QUÈ ÉS EL TERRORISME?	28
Quina actitud cal adoptar?	28
Proposta de definició científica de terrorisme	29
PER QUÈ EXISTEIX EL TERRORISME?	31
Causes intencionals	31
VARIABLES D'INTERÈS EN L'ANÀLISI DEL TERRORISME	32
Anàlisi macrosocial	32
Anàlisi psicosocial	34

INSURGÈNCIA, SUBVERSIÓ, GUERRA DE GUERRILLES I CONTRAINSURGÈNCIA	36
La insurgència	36
De la protoinsurgència a la insurgència consolidada	37
Finalitat de la insurgència	38
Conceptes relacionats amb la insurgència	39
Els cinc pilars de la insurgència	40
La contrainsurgència	41
CONCLUSIONS	43

CAPÍTOL 2

TIPOLOGIES DE TERRORISME

TERRORISME NACIONALISTA	45
ETA	45
IRA	47
TERRORISME D'EXTREMA ESQUERRA	48
Les llavors xinesa i cubana	48
Gènesi dels grups d'extrema esquerra europeus	49
Fracció de l'Exèrcit Roig (RAF)	49
GRAPO	50
TERRORISME D'EXTREMA DRETA	50
Grups terroristes d'extrema dreta espanyols	51
Supremacistes	51
Supremacistes blancs	53
Terrorisme vigilant o d'estat	54
TERRORISME INDIVIDUAL: EL TERRORISME LÍQUID	55
Antecedents del terrorisme individual	56
El concepte de llop solitari a l'actualitat	57
Proposta de definició d'actor solitari	58
La contaminació del terme <i>llop solitari</i>	58
La saturació mediàtica del terme llop solitari i l'efecte contagi	59
Qui pot ser un terrorista individual?	60
Aspectes operatius dels terroristes individuals	61
El rastre	64
Intel·ligència de rastres	66
L'efecte contagi i el gihad <i>cool</i> a Occident	69
Diferència entre els terroristes individuals i el fenomen dels <i>school killers</i>	70
Els terroristes individuals són pertorbats mentals?	70
L'efecte «Cavall de Troia»	70
Vells senyals febles: actors solitaris d'uns vint anys	71
CONCLUSIONS	72

CAPÍTOL 3

EL TERRORISME GIHADISTA

CONSIDERACIONS PRÈVIES SOBRE L'ISLAM	75
L'Alcorà	76
El salafisme	76
El gihad	78

Base doctrinal i característiques del gihadisme	79
El gihad contemporani	80
Doctrina del gihad individual	81
AL-QAEDA: ORIGEN, CARACTERÍSTIQUES I FULL DE RUTA	84
L'origen d'Al-Qaeda	85
Segona fase d'Al-Qaeda: el santuari afganès	86
Tercera fase d'Al-Qaeda: 11 de setembre de 2001	86
Quarta fase: la supervivència de l'organització	87
Organitzacions regionals d'Al-Qaeda	87
DAESH	88
ALTRES ORGANITZACIONS TERRORISTES DE CAIRE ISLAMISTA	90
Hezbollah	90
Hamàs	90
INTERNET I PROPAGANDA: UNA VARIABLE DETERMINANT DEL TERRORISME GIHADISTA	91
CONCLUSIONS	92

CAPÍTOL 4

EL PROCÉS DE RADICALITZACIÓ I MESURES ANTITERRORISTES

93

DIFERENCIACIÓ ENTRE RADICALITZACIÓ COGNITIVA I EXTREMISME VIOLENT

93

LES FASES DEL PROCÉS DE RADICALITZACIÓ

100

Model de l'FBI

104

El model de Moghaddam

105

INICIATIVES EUROPEES I ESTATALS PER A PREVENIR PROCESSOS DE RADICALITZACIÓ

107

LA CONTRANARRATIVA

109

Patró de la narrativa violenta gihadista

109

La piràmide de la radicalització de l'acció violenta

111

Mitjans de comunicació i opinió pública

113

Les comunitats musulmanes

116

La desmitificació de la narrativa gihadista

117

El relat dels exmembres d'una organització terrorista

118

L'experiència dels qui han patit processos de radicalització violenta

119

Les víctimes

119

LA INTEL·LIGÈNCIA SOCIOCULTURAL COM A EINA DE PREVENCIÓ

119

CONCLUSIONS

122

CAPÍTOL 5

PROJECCIÓ D'ESCENARIS

125

TERRORISME I ARMES DE DESTRUCCIÓ MASSIVA

126

Terrorisme i armes químiques

126

Terrorisme amb armes biològiques

127

Terrorisme amb armes nuclears

128

LA INNOVACIÓ TERRORISTA I LA CERCA DE CIGNES NEGRES	128
FUTURES FORMES DE TERRORISME	131
Ciberterrorisme	132
Ecoterrorisme	132
Altres variables	132
PROJECCIÓ D'ESCENARIS: L'EXTREMISME VIOLENT AL 2050	133
La bretxa biològica i la cultura del descart	134
El nou opi del poble	135
Clima de violència	137
El Gir traïdor i la màquina de clips	137
La polis del futur	139
CONCLUSIONS	140
BIBLIOGRAFIA	143

AGRAÏMENTS

A l'Institut de Seguretat Pública de Catalunya i a la Universitat de Barcelona pel seu suport durant el procés de maduració d'aquest llibre; al professor Josep Baqués, que em va encoratjar en la redacció; als experts Manuel Torres Soriano, Javier Jordán Enamorado, Luis de la Corte, Raffaello Pantucci, Moussa Bourekba, José Maria Blanco Navarro i Xavier Torrens, pel seu criteri i coneixement en la resolució d'incerteses; a Conxita Gandia, per la inestimable col·laboració en l'edició.

Aquest manual només pretén ser un modest instrument de reflexió i un estímul per al pensament crític. El meu agraïment també a tots els alumnes que algun dia obrin aquest manual perquè la seva curiositat serà l'energia motriu que ens ajudarà a canviar el món. Però sobretot les meves darreres paraules d'agraïment són per a les meves quatre dones que sempre em guien, em donen suport i m'acompanyen en aquesta aventura.

Mario Toboso Buezo

PRESENTACIÓ

L'Institut de Seguretat Pública de Catalunya –i anteriorment l'Escola de Policia de Catalunya i l'Escola de Bombers i Protecció Civil de Catalunya– sempre ha col·laborat activament amb el món universitari i ha incorporat el seu professorat en els programes de formació dels professionals que conformen el sistema de seguretat pública del país.

La creació el 2007 de l'Institut no tan sols comporta la integració de l'Escola de Policia i l'Escola de Bombers i Protecció Civil, sinó que n'amplia de forma clara l'àmbit d'actuació. A partir d'aquí, el 2014 es dona un pas endavant amb la creació de l'Institut com a centre universitari adscrit a la Universitat de Barcelona i la impartició dels estudis del grau en Seguretat, una nova titulació en el sistema universitari català. Aquest 2019, que ja comptem amb la segona promoció de graduats, podem celebrar la consolidació d'aquests estudis i del centre universitari.

És ben sabut que l'Escola de Policia i l'Escola de Bombers i Protecció Civil són parts essencials de l'Institut de Seguretat Pública de Catalunya. Però també és ben cert que l'estructuració dels estudis universitaris i l'impuls de la recerca en l'àmbit de la seguretat són un element clau en la creació del coneixement que els governs i les organitzacions necessiten per al desenvolupament de les polítiques públiques i estratègies que han de donar resposta als requeriments de seguretat, cada cop més complexos, als quals avui com a societat hem de fer front.

Del coneixement que generen les activitats formatives i de recerca, l'Institut treballa en una via no menys important, que és la d'obrir-lo i disseminar-lo perquè els especialistes en seguretat i emergències i el públic en general puguin disposar-ne i enriquir-lo amb les seves aportacions.

Amb aquest objectiu es va iniciar aquesta col·lecció, «Segments de Seguretat», i és una satisfacció que aquest cinquè número sigui fruit dels materials preparats per a una de les matèries del grau en Seguretat, Terrorisme i Antiterrorisme. No cal dir que el fenomen del terrorisme és d'una importància cabdal en la societat d'avui i d'una enorme complexitat. Per això, agraeixo la labor de l'autor i professor del grau, el doctor Mario Toboso, que alhora és membre de la Policia de la Generalitat-Mossos d'Esquadra, pel resultat d'aquest treball: rigorós i interessant i, alhora, didàctic i amè, des d'una perspectiva multidisciplinària i amb una visió esperançadora.

A l'Institut celebrem aquest nou pas en el nostre projecte de connectar el coneixement dels acadèmics amb el dels professionals del sistema de seguretat. Aquest és l'esperit que ens guia i aquesta publicació és un signe de la maduresa dels estudis universitaris que impartim.

Finalment, vull destacar que aquesta col·lecció ja es consolida també com un instrument per a divulgar el coneixement generat a l'Institut, fruit de l'esforç de professionals de la seguretat i les emergències, així com del món acadèmic, que participen i s'impliquen en les seves activitats formatives i de recerca. Des d'aquí, el meu reconeixement. Espero, per això, que sigui útil per a tots els lectors i que pugui tenir un llarg recorregut.

Montserrat Royes Vila

Directora de l'Institut de Seguretat Pública de Catalunya

PRÒLEG

Vivim en una societat cada cop més impersonal on les interaccions socials s'han substituït per relacions virtuals i on la saturació d'informació pot incentivar certa desafecció vital i moral. Una societat on la mentida o la capitalització de l'ira a les xarxes socials afavoreixen la preeminència de l'emoció sobre la raó.

En aquest context, els estudis sobre terrorisme són recurrents al món acadèmic ja que, malauradament, continua sent un problema de primer ordre en l'agenda de les polítiques de seguretat dels estats. Però l'aproximació a un fenomen tan complex com aquest no pot ser mai unidimensional ja que evoluciona tan ràpidament que no és desgavellat aventurar-nos a pensar que, a mitjà termini, pugui assemblar-se més a una sort d'insurgència urbana o al concepte de guerra civil molecular de Hans Magnus Enzensberger. El que és inqüestionable és que la curiositat per l'estudi i l'evolució del fenomen ens ha d'estimular a fer-nos preguntes com ara: el perquè de l'augment del terrorisme individual o la incidència que poden tenir noves variables com la tecnologia, el canvi climàtic, el creixement de les ciutats o la simbiosi entre el crim organitzat i l'extremisme violent.

El llibre s'estructura en cinc capítols de fàcil lectura on es desenvolupen temes com: l'aproximació conceptual del terrorisme, les diferents tipologies, el terrorisme gihadista de forma més específica, el procés de radicalització o la projecció d'escenaris de l'extremisme violent. Els recursos bibliogràfics que es proporcionen al final del llibre són pertinents per a tots els lectors que vulguin aprofundir en algun tema específic. D'altra banda, el rigor científic en l'aproximació que ens proposa l'autor és el millor antídoto per a evitar el sensacionalisme i l'alarmisme injustificat a l'hora d'analitzar aquest fenomen.

Per acabar, ens agradaria fer esment d'una de les reflexions més emprades per l'autor en la seva producció acadèmica i que és el concepte de pedagogia de l'amenaça i d'acceptació del risc. Indubtablement, si aquest llibre té un objectiu és precisament aquest: fer-ne pedagogia per a fomentar societats madures que siguin capaces d'entendre la magnitud de l'amenaça però també que estiguin capacitades i empoderades per a respondre-hi de manera responsable.

Josep Baqués Quesada

Cap d'estudis del grau en Seguretat que es realitza a l'Institut de Seguretat Pública de Catalunya com a centre adscrit a la Universitat de Barcelona i codirector del màster Prevenció de la Radicalització (Universitat de Barcelona)

Manuel R. Torres Soriano

Director del Curs d'expert en Anàlisi del Terrorisme Gihadista de la Universitat Pablo de Olavide de Sevilla i membre del Consell Assessor de l'European Counter Terrorism Centre de l'Europol

INTRODUCCIÓ

*La més perillosa de les ignoràncies prové dels qui
creuen tenir explicacions per a tot*
Milan Kundera

El filòsof Daniel Innerarity considera que vivim en una època en què els nostres sentiments suren sense cap ancoratge institucional i això dona lloc a societats exasperades, ansioses i irritables. Una època on la manca d'estima cap als fets és un dels vectors que explica la creixent polarització social que s'articula des de l'estómac i no des del cervell.

El terrorisme representa un objecte d'estudi particularment complex però tots tenim la responsabilitat d'intentar comprendre el món que ens envolta per a millorar el futur que ens espera. La seva anàlisi és un tema recurrent de debat acadèmic i en constant revisió durant els darrers anys. Igual com qualsevol altre fenomen de naturalesa sociològica, és canviant i evoluciona al mateix ritme que la societat en la qual es gesta. La seva complexitat exigeix que sigui estudiat des d'una perspectiva dinàmica i holística enfront d'una visió estàtica, unidisciplinària, dogmàtica o subjectiva. Les relacions socials entre individus es comporten, utilitzant un símil de la biologia cel·lular, com la sinapsi i els estímuls elèctrics que hi ha entre les neurones. Pot haver-hi sinapsis entre els diferents membres d'un grup social que poden provocar un estímul passiu equivalent a la no-implicació en activitats subversives, o bé un estímul actiu equivalent a implicar-se en alguna cosa que pot derivar en terrorisme.

De fet, les circumstàncies que provoquen que una persona sotmesa a les mateixes condicions socials o ambientals actui d'una manera o una altra responen a molts criteris, de tipus psicològic, social, cultural o religiós. Factors tan diversos com la influència de determinats líders religiosos o operatius, el reclutament, els processos de radicalització, la jerarquia, el sentiment de pertinença o l'obediència sembla que són elements inherents a les organitzacions, xarxes, grups o cèl·lules terroristes. A més, hi ha altres valors intangibles que configuren el terrorisme com una activitat preferentment col·lectiva:

- el compromís amb la causa terrorista, que es reforça quan l'individu reclutat és socialitzat en les tradicions, els mètodes i els objectius de l'organització terrorista a la qual s'integra;
- el sentiment de pertinença o l'obediència es consideren qualitats molt importants quan un individu ingressa en una organització terrorista; per contra, la deslleialtat, la rèplica o la desobediència es castiguen fins i tot amb la mort.

1. Especialment rellevant és la globalització de la indiferència, a la qual ja va al·ludir el Papa Francesc quan comentava la tragèdia dels refugiats que moren al mar: «Qui de nosaltres ha plorat per aquest fet i per fets com aquest? Qui ha plorat per la mort d'aquests germans i germanes? Qui ha plorat per aquestes persones que anaven a la barca? Per les mares joves que duïen els seus fills? Per aquests homes que desitjaven alguna cosa per a mantenir les seves famílies? Som una societat que ha oblidat l'experiència de plorar, de 'patir amb': la globalització de la indiferència ens ha tret la capacitat de plorar!»

2. Els estoics de l'antiga Grècia i altres reformadors religiosos del Renaixement creien que hi havia coses en política superflues i poc importants. Aquesta mena de coses sense importància s'anomena *adiaphoron*, que en grec clàssic significa *indiferent*. Zigmunt Bauman ha desenvolupat en la seva doctrina la teoria de l'adiaphòria de la consciència argumentant que, en temps de convulsió o de canvi social intens i en conjuntures històriques crítiques, les persones perden part de la seva sensibilitat i es neguen a aplicar la perspectiva ètica a altres persones. Exemples ben coneguts en són els genocidis jueu o armeni, la separació de les famílies als EUA o la mort d'immigrants al mar. La gent elimina la perspectiva ètica a altres persones que no passen per ser els seus enemics o dimonis sinó que més aviat són estadístiques, circumstàncies, obstacles, anomalies, variables, factors, xifres o detalls desagradables que destorben la resta. Bauman diu que són persones amb qui no volem trobar-nos cara a cara ni podríem aguantar-los la mirada, a qui podríem somriure però els extirpem l'essència i els convertim en l'altre. Significa que som selectius a l'hora de tractar l'angoixa i el sofriment humà mitjançant un mecanisme de neutralitat ètica.

3. S'estima que a Facebook hi ha entre 10 i 20 milions de perfils de gent morta i unos 80 milions de perfils falsos.

QUÈ PRETÉN EL TERRORISME I QUINS SÓN ELS SEUS OBJECTIUS ESTRATÈGICS?

La resposta és *alterar l' statu quo sociopolític* mitjançant l'ús de la violència per a transmetre un missatge de la por i provocar una *resposta desproporcionada de l'Estat on actua*. Aquest missatge l'envia a una audiència formada per un objectiu triple:

- la societat receptora en primera instància del missatge
- els mitjans de comunicació que fan d'altaveu
- els polítics que articulen les mesures de resposta a l'amenaça terrorista

Un cop coneixem l'objectiu estratègic del terrorisme, ens podem plantejar el dilema següent.

QUIN ÉS L'ECOSISTEMA PERFECTE ON EL TERRORISME POT DESPLEGAR MÉS BÉ ELS SEUS EFECTES?

La resposta a aquesta pregunta ens hauria de donar pistes per a promoure i desenvolupar polítiques públiques de prevenció que dificultin les condicions d'aquest ecosistema. Vegem-ho a continuació.

• La societat en què vivim és la més perillosa i violenta de la història?

La resposta és que no. Mai la societat ha estat més segura i ha viscut en els menors nivells de violència de tota la seva història. Pensadors com Steve Pinker es pregunten com una societat amb els nivells més alts de seguretat de tota la història té tanta por. Una resposta podria ser perquè hi ha una dissonància en l'avaluació del risc percebut i el risc real. Allò que ha crescut en la nostra època no és tant el risc real sinó el coneixement del risc percebut. Els riscos que abans es coneixien representaven una fracció ínfima del risc real; avui, en canvi, s'investiga, es descobreix i es fa pública una fracció creixent dels riscos potencials, per la qual cosa la taxa de risc percebut sembla que augmenta molt per sobre de la taxa de risc real. Per exemple: virus informàtics, ciclogènesis explosives, pandèmies, terrorisme... D'això el pessimisme de l'opinió pública, que reflecteix un clima inequívoc d'alarma social. Vivim en una societat on cotitza a l'alça l'individualisme, el proteccionisme, la indiferència,¹ l'adiaphòria de la consciència,² la superficialitat, el postureig i la percepció de la urgència constant. Una societat irascible on les emocions prevalen sobre la raó, els temperaments sobre els discursos i on les xarxes socials fàcilment s'encenen per donar lloc a veritables «bombolles emocionals» en una barreja d'informació, entreteniment i espectacle. A més, sovint les xarxes socials democratitzen l'estupidesa, l'insult i el menyspreu per la veritat i proporcionen un espai per a la germinació i el desenvolupament de discursos d'odi, precursors dels extremismes violents. Una societat on les virulències es veuen com exercicis de sinceritat i els discursos matisats com inautèntics. En entorns poblats de mentides, de dades irrellevants i d'estats d'ànim confusos, els extremismes tenen un ecosistema adient on arrelar discursos d'odi, el relativisme moral, la capitalització de l'ira o el desig de revenja.

Aquest ecosistema impedeix la digestió i la sedimentació dels fets, de les idees i anul·la la nostra capacitat d'una resposta que vagi més enllà del llenguatge emocional de les emoticones o de les reaccions immediates. Sense pensament crític ni reflexió no podem discernir entre veritable i fals.³ Vivim l'època del triomf de la virilitat sobre la veracitat...

**EN UNA ÈPOCA D'ENGANY UNIVERSAL,
DIR LA VERITAT ÉS UN ACTE REVOLUCIONARI**

GEORGE ORWELL

Per tant,

- **El terrorisme desplega millor els seus efectes en societats fràgils, vulnerables al discurs de la por, poc cohesionades, mandroses en la cerca de la veritat i, en definitiva, polaritzades**

El terrorisme, en canvi, té dificultats per assolir el seu objectiu en societats madures i resilients. La resiliència⁴ està molt vinculada als conceptes de pedagogia de l'amenaça i d'acceptació del risc. De fet, ser resilients és el millor antídote per a contrarrestar el missatge terrorista, fins i tot, ser estoics sense l'esclavatge del curtterminisme perquè el gihadisme precisament no és curtterminista. Fer pedagogia per a fomentar societats madures que siguin capaces d'entendre la magnitud de l'amenaça però també que estiguin capacitades i empoderades per a respondre-hi de manera responsable.

El terrorisme també desplega millor els seus objectius quan els mitjans de comunicació actuen d'altaveu del missatge terrorista amb un seguiment mediàtic alarmista, sensacionalista o, fins i tot, imprudent.

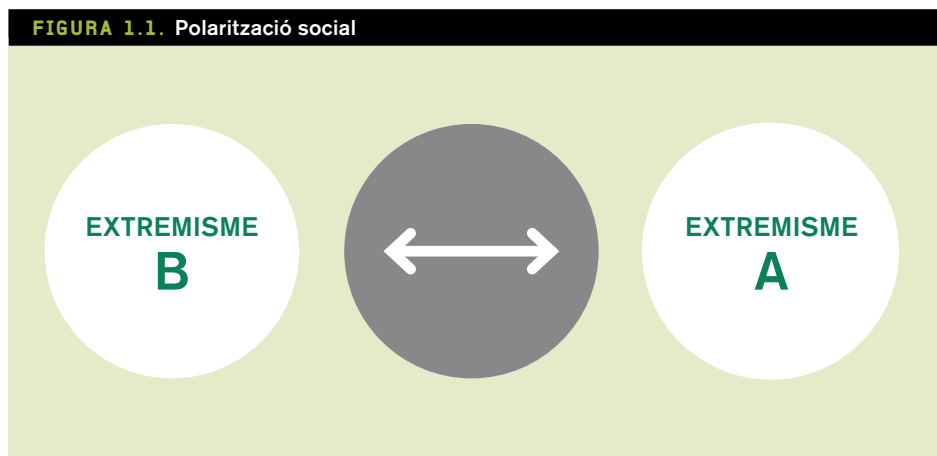
Ens hauríem de plantejar si la sobreexposició informativa del fenomen terrorista pot ser contraproductent, especialment quan després d'un atemptat es fan programes especials de tres o quatre hores amb imatges en bucle de l'atemptat, que flirtegen més amb l'entreteniment que no pas amb la voluntat d'informar rigorosament. La saturació d'informació es converteix en soroll que calma la nostra desorientació. Amb l'augment de la informació disponible i la seva actualització impulsiva, no és que estiguem ben informats, sinó que podem creure que estem exonerats d'exercir la reflexió personal. A finals d'agost de 2018 una de les productores de DAESH va difondre un missatge d'àudio de 54 minuts d'Abu Bakr el Bagdadi, on proclamava, entre altres coses, que «un atemptat a Occident val per mil perpetrats a terres del Califat». Per què? Entre d'altres coses, òbviament per la repercussió mediàtica. El teatre del terror necessita publicitar el seu missatge perquè la publicitat és el seu oxigen.

- **Per tal d'apaivagar aquestes pors, l'Estat sovint es troba impulsat a respondre al teatre del terror amb el seu propi teatre de la seguretat**

Les polítiques de seguretat que es generen en un horitzó ansiós moltes vegades no saben què busquen. Aquest desconcert pot provocar que les mesures polítiques que s'apliquin siguin desproporcionades, estrictament securitàries o es basin en una sobreacció. Això pot afavorir l'estigmatització d'un determinat col·lectiu i una major polarització social que permeti a l'extremisme violent (EV) articular la seva narrativa de l'odi i la construcció de greuges tòxics reals o percebuts. Aquesta polarització afavoreix el sorgiment de postures extremistes com l'emergència a Europa de grups islamòfobs o l'augment de joves europeus musulmans que exploren la doctrina gihadista. La *zona gris* on es troben milions de ciutadans es torna més permeable a determinats missatges dicotòmics o binaris i també a les pulsions extremistes i a les narratives violentes. El gihadisme, per exemple, intenta captar i reclutar precisament les persones que es troben en aquesta zona gris. Les polítiques de prevenció de la radicalització i de l'EV s'han d'orientar especialment cap a aquesta zona gris. Com? Mitjançant la política de la mesura,⁵ basada en polítiques de prevenció transversals i polítiques antiterroristes fonamentades en la coordinació policial. Com diria Daniel Innerarity, en uns moments on governar ja no significa garantir la seguretat, sinó gestionar la inseguretat, probablement el més revolucionari sigui la serenitat.

4. La resiliència, segons la definició de la Reial Acadèmia Espanyola (RAE), és la capacitat humana d'assumir amb flexibilitat situacions límit i sobreposar-s'hi. Però, en psicologia, afegim alguna cosa més al concepte de resiliència: no solament gràcies a ella som capaços d'afrontar crisis i situacions traumàtiques, sinó que també podem sortir-ne enfortits.

5. La política de la mesura, segons el politòleg Rafael del Àguila Tejerina, és l'antídote al fanatisme, la reivindicació d'una mirada plural, la democràcia oberta a la crítica i a l'autoreflexió permanent, el valor de l'ètica de la responsabilitat i la necessitat de gestionar de cara, sense idealitzacions, les contingències polítiques.

Font: elaboració pròpia.

Per tant, el terrorisme té més dificultats per assolir els seus objectius estratègics davant societats madures i resilients on els mitjans de comunicació no fan d'altaveu del missatge terrorista i quan l'Estat articula polítiques de prevenció no orientades exclusivament en l'enfocament securitari ni mesures antiterroristes basades en la sobreacció. Al cap i a la fi, el terrorisme és provocació i pretén generar emocions de tota mena, principalment un estat de terror que condicioni les decisions sociopolítiques. La fortalesa és resistir-se a aquest estat i no pretendre solucions a curt termini, sinó que cal:

- persistència,
- coherència política i polítiques d'Estat,
- paciència estratègica, una cosa que requereix societats madures i cohesionades que no es deixin endur per la sobrepolització emocional intrínseca al terrorisme, acceptar els seus reptes i ritmes i, amb això, enquadrar-se a la lògica que pretén imposar.

DESMUNTEM ALGUNES INÈRCIES ARGUMENTATIVES

Quan parlem de terrorisme, per portar-ne a terme l'anàlisi s'han de precisar algunes inèrcies argumentatives, automatismes mentals i conceptes contaminats que sovint s'utilitzen.

• Tots els terroristes són bojos... O potser no

És raonable pensar que la perplexitat i la indignació que provoquen els actes terroristes ens inciti a rebutjar la idea que els seus executors poden ser persones normals i corrents. Però, els diferents estudis científics assenyalen que no hi ha cap patologia o trastorn mental subjacent a la generalitat dels terroristes, per la qual cosa podem ser davant d'un mecanisme reflex de comprensió per a racionalitzar una acció de gran letalitat.

La psicologia individual dels terroristes no és homogènia i els seus trets psicològics són variats encara que no es pot establir un patró comú. Tal com assenyalava Luis de la Corte: «La simplificació excessiva en les explicacions del terrorisme és una temptació a què els polítics, els mitjans de comunicació i els ciutadans sucumbeixen amb facilitat i contra la qual tampoc no estan immunitzats els acadèmics. En les seves formes més imprudents aquestes simplificacions ofereixen explicacions del terrorisme basades en un sol tipus de factors causals i descriuen un atemptat com un acte

de bogeria, l'acció d'un fanàtic o per la injustícia del sistema polític i econòmic mundial. Aquests clixés són útils per a ratificar prejudicis però no per a comprendre i analitzar el fenomen des d'una perspectiva científica». La major part de terroristes són psicològicament normals i no encaixen en cap categoria mèdica diagnosticada.

El fet objectiu i científic és que nombroses investigacions quantitatives i qualitatives han demostrat que la ràtio de terroristes que pateixen malalties psiquiàtriques és similar a la proporció existent a la nostra societat. No hi ha una sobrerepresentació de perturbats dins el terrorisme i, per tant, és una inèrcia argumentativa falaç. Sembla, més aviat, un mecanisme de protecció, racionalització i/o de comprensió del fenomen pensar que una persona o un grup de persones planifiqui detalladament un atemptat de gran letalitat. Marta Greenshaw, una de les expertes més prestigioses en matèria terrorista, diu també que «la principal característica del terrorista és precisament la seva normalitat». I això és difícil de pair però qualsevol aproximació que fem al fenomen sense tenir en compte variables científiques com aquesta serà des d'una perspectiva errònia i des d'una posició de feblesa.

Per tant, s'ha de desmitificar la creença –generalment admesa– que considera que els terroristes són majoritàriament perturbats mentals o «bojos». Entre els comportaments dels actors terroristes hi ha hagut casos tant de càlcul racional com de nihilisme autodestructiu. El terrorisme és un fenomen polític i psicològic normal modelat per factors i motivacions diversos i sense una causa originària única.

- **Manades de «llops solitaris»?**

De vegades l'ús de determinada terminologia aporta «benzina ideològica» per articular i legitimar les narratives extremistes violentes (NEV) perquè les paraules són relliscoses. Per tant, s'ha de restringir l'ús de conceptes contaminats o imprecisos com: terroristes kamikazes, llops solitaris... També hi ha una determinada terminologia i retòrica que afavoreix determinats discursos com, per exemple, guerra contra l'islam, creuada contra el terrorisme. D'altra banda, fins quan s'ha de posar l'ordinal a les generacions de musulmans nascuts a Catalunya? Primera generació, segona, tercera, quarta? Quan se'ls pot considerar ciutadans de ple dret? A la cinquena, sisena generació? Realment s'hereta la condició d'immigrant per sempre més? Òbviament no. Aquest tipus de retòrica afavoreix la bretxa identitària i pot comprometre –i molt– el sentiment de pertinença.

- **Menys especulació i més enfocament científic⁶**

L'enfocament sobre el terrorisme ha de ser crític i des de l'evidència (ciència empírica), analitzant qualsevol aspecte negatiu del sistema encara que esdevingui un discurs políticament incorrecte. Si la capacitat de raonament la reduïm a l'opinió pública o al *mainstream*⁷ –que tendeixen a les explicacions reduccionistes d'un fenomen tan complex–, correm el risc que s'escombri sota la catifa tot allò que provoca la reacció del terrorisme. Segons es vagin passant per alt els arguments i les causes del terrorisme augmenta també el perill que el terrorisme es torni més subversiu i destructiu (HORVAT, 2017). Paral·lelament hi ha un dèficit molt evident en l'ús de grups de control en l'estudi del terrorisme i del procés de radicalització.

- **Internet ha facilitat i estès el terrorisme gihadista?**

L'ús d'Internet per a fins terroristes no implica que les xarxes en siguin la causa, sinó el mitjà per a propagar determinats discursos. Per tant, Internet i les TIC són eines i elements facilitadors, però no la causa de la propagació del missatge terrorista i la radicalització.

- **Necessitat de preveure nous escenaris de l'EV**

En aquest món globalitzat cada cop més líquid, incert i complex l'EV pot mutar igual com evolucionen les societats on es gesta. El terrorisme no és un fenomen passat-

6. Només un 3% dels estudis sobre la radicalització són empírics.

7. Corrent dominant, tendència majoritària o pensament actual que està estès. Inclou la cultura popular i la cultura de masses, que disseminen habitualment els mitjans de comunicació de masses.

8. En el període analitzat de l'1 de juliol de 2014 a l'1 de març de 2016.

9. El moviment Incel (*Involuntary Celibates*) és una subcultura vinculada a la dreta alternativa (*alt-right*), misògina i amb un odi especial a les parelles multirracials. La frustració que senten deriva en odi; els xats o fòrums retroalimenten aquest odi i, alhora, fa incubar la violència. Tenen similituds amb els anomenats *school killers* (casos de Colombine, Virginia Tech o Sandy Hook). En seguretat, cal estar amatents al sorgiment de noves subcultures: certs programes de teleporqueria, la cosificació de la dona, la sexualització de les nenes... Tot pot ser caldo de cultiu per a fer sorgir l'odi.

ger i els escenaris més complexos encara han d'arribar. En conseqüència un esdeveniment que no ha existit mai no és impossible avui. Les accions terroristes modernes tenen un patró disruptiu i els esforços en seguretat actualment se centren a fomentar mecanismes de prevenció o resposta i estructures burocràtiques que quan assoleixen el seu punt àlgid de desenvolupament detecten que l'amenaça ja s'ha transformat.

L'equilibri, la imaginació, la capacitat d'adaptació i el seny han de regir l'aplicació d'unes mesures o unes altres, sense que generin incertesa ni desassossec a la ciutadania. Es requereix, per tant, certa resiliència social per poder abordar l'amenaça des de diferents perspectives.

Per exemple, s'han d'analitzar totes les variables del gihadisme, com ara l'increment de conversos. Per què ara estan sobrerrepresentats? Són persones que cerquen el seu oasi identitari, com diria Manuel Castells. L'islam radical els proporciona un codi vital clar i sense matisos ja que el salafisme gihadista és disruptiu respecte a l'islam tradicional. També s'ha d'estudiar el rol de la dona, que hi té més implicació. L'augment de la propaganda gihadista dirigida cap a les dones n'ha fet incrementar la proporció.⁸ Però tampoc ens podem centrar exclusivament en l'extremisme violent d'arrel gihadista perquè en el futur poden evolucionar o sorgir-ne d'altres: Incel Movement,⁹ el resorgiment de l'EV d'extrema dreta, grups tecnòfobs...

En aquest llibre es pretén estudiar algunes d'aquestes variables amb la voluntat d'obtenir la capacitat i el pensament crític per poder analitzar com es comporta el terrorisme. L'objectiu final és fomentar la pedagogia de l'amenaça terrorista des del coneixement i la ponderació per tal d'incentivar la gestió i la prevenció del fenomen des d'un punt de vista multidisciplinari.

CAPÍTOL 1

QUINA ÉS LA DEFINICIÓ DE TERRORISME?

ORÍGENS HISTÒRICS DEL TERRORISME

Les primeres mencions d'un comportament insurgent les podríem trobar en l'Antic Testament i els intents del poble d'Israel per fugir d'Egipte. Les deu plagues que van assotar Egipte es podrien interpretar científicament com un intent desestabilitzador per a pressionar el faraó amb l'objectiu que cedís a les pretensions dels israelites. La lectura de l'Antic Testament ens dona la resposta des d'un punt de vista religiós. Al final d'aquest llibre tractarem l'explicació de les deu plagues des d'un punt de vista científic. Religió o ciència? Quina és la interpretació correcta? No serem tan pretenciosos de respondre a una pregunta tan existencial, però sí que establim el nostre punt de partida per al nostre objecte d'estudi:

L'analista ha de tenir la capacitat de discerniment intacta per a plantejar-se diferents perspectives, sense menysprear-ne cap d'inici, però ha de mirar d'arribar a una conclusió lògica i ponderada.

A continuació s'exposen els antecedents històrics del terrorisme.

ELS ZELOTES I ELS SICARIS (SEGLE I DC)

A l'Imperi Romà els grups insurgents eren rebels i tractats com una amenaça per a la seguretat i l'estabilitat de l'Imperi. Per a la llei romana, els pitjors delictes eren els de rebel·lia, sedició o traïció a l'Imperi, per als quals reservaven el càstig de la crucifixió. Tan temuda era aquesta pena que els jueus que es van rebel·lar contra les autoritats romanes al segle I dC i que es van refugiar a la fortalesa de Massada van prendre la decisió de suicidar-se abans que rendir-se als romans, conscients que els esperava un càstig amb fuetades del *flagrum*¹⁰ i, si hi sobrevivia, la crucifixió.

En temps de Crist, els primers problemes contra la seguretat venien de la mà de grups extremistes jueus: els zelotes¹¹ —moviment jueu que s'oposava a la dominació romana— liderats per Judes el Galileu, un líder semblant al dels grups gihadistes actuals, que entenia la lluita política contra el poder romà com una obligació ordenada per Déu. Es considera que els primers actes terroristes coneguts van ser inspirats per aquest fanatisme religiós. L'historiador Flavio Josefo explica que, durant els anys 60 i 70 del primer segle dC, entre els zelotes va sorgir una temible secta anomenada *sicarii*.

10. Fuet de càstig compost de dues o tres cordes acabades en boles de pedres o metall.

11. El nom hebreu de zelota prové de la paraula *zel*.

Els sicaris deuen el seu nom gràcies a l'habilitat mortal en el maneig de la *sica*, una petita daga amb la qual solien degollar per sorpresa els legionaris romans i els jueus traïdors o apòstates a la llum del dia i enmig d'una multitud entre la qual desapareixien, amb el rostre i la *sica* amagats sota les seves túniques. Com a complement a la seva campanya d'aterradors assassinats, els sicaris també es van dedicar a cremar graners i enverinar els pous per a desproveir d'aigua Jerusalem.

ENTRE ELS SEGLES XI I XIII: ELS HASHSHASHIN

La secta xiïta dels ismaelites (Shi'a Ismaili) va donar lloc a l'aparició de la banda dels *hashshashin* o assassins,¹² el líder dels quals era Hasan ibn Sabbah, també anomenat el vell de la muntanya. Se'ls va donar aquest nom perquè els seus membres es van acostumar a embriagar-se amb haixix abans d'iniciar les seves missions violentes contra els croats cristians i contra alguns musulmans sunnites que vivien a Pèrsia i Síria. Els assassins van començar a atacar els seus enemics a camp obert. No obstant això, a causa de la seva evident inferioritat numèrica, van acabar desenvolupant i aplicant una estratègia d'atac molt distinta, basada en la successió sistemàtica i perllongada d'operacions sorpresa: els assassins es disfressaven d'estrangers o de cristians i atacaven amb dagues, armes llançables o verí. Alguns dels trets més característics d'aquesta secta van ser el seu ascetisme, secretisme i una concepció dels seus assassinats com a veritables actes d'obediència religiosa. Sovint les seves accions els implicava la seva pròpia mort quan els era impossible fugir. Malgrat tot, igual com molts dels gihadistes actuals, els assassins creien que morir durant un atac els portaria directament al paradís. Però hi ha una gran diferència amb el gihadisme actual en la forma de perpetrar les seves accions: la secta dels assassins només matava el seu objectiu de forma selectiva, sense danys col·laterals, a diferència dels gihadistes, que no dubten a causar el dany més gran possible.

12. L'origen etimològic de la paraula assassí prové del mot *hashshashin*, però aquest significa literalment haixix.

FIGURA 1.1. Fortalesa d'Alamüt, a l'Iran actual

La fortalesa d'Alamüt es troba a l'Iran actual i està situada a una vall d'uns 50 km de llarg i 5 km d'ample. Es va construir als voltants de l'any 865 i era de molt difícil accés. Segons la llegenda, va ser construïda per un rei que va veure com la seva àliga volava fins a posar-se sobre una roca i ho va interpretar com un presagi propici. Per això, va anomenar la fortalesa Aluh Amukt (ensenyança de les àligues o niu d'àligues).

La vida a Alamüt era rígida i austera. Segons Marco Polo, a la fortalesa d'Alamüt s'havia construït un jardí amb fonts de les quals brollaven mel, llet, vi i aigua, tal com indica l'Alcorà. També hi havia dones que cantaven i tocaven instruments. Quan els seguidors de la secta instruïts en l'art de la lluita s'embriagaven amb l'haixix es despertaven en aquest jardí i gaudien de tots els plaers. Després, tan sols podien tornar a viure una experiència similar si morien en combat. D'això la feres dels assassins de la secta xiïta.

No oblidem que els gihadistes actuals durant l'execució d'alguns atemptats havien consumit captagon, que és una droga derivada de l'amfetamina que provoca un estat d'eufòria. Els assassinats per encàrrec també eren una de les seves especialitats.

Foto: Ignacio Izquierdo

SEGLES XVII A XIX: THUG

Finalment, entre els antecedents del terrorisme premodern se sol incloure també una referència als assassinats rituals per escanyament practicats pels *thugs* o *thags*,¹³ adoradors de la deessa Kali que van actuar a l'Índia sobretot entre els segles XVII i XIX. Aquesta secta considerava el crim com un mitjà lícit per a beneficiar-se econòmicament. Els que van lluitar més activament contra la secta van ser els britànics, ja que el moviment va perdurar quan l'Índia era una colònia britànica i els soldats o colons anglesos patien els seus crims. Es calcula que l'organització va assassinar unes 200.000 persones en tota la seva història. Els *thug* s'organitzaven en petits grups de deu homes i tenien les característiques d'una estructura terrorista clàssica: jerarquia, clandestinitat, finançament i, en aquest cas, un pretext religiós.

ORIGEN DEL TERRORISME MODERN

REVOLUCIÓ FRANCESA: REGNAT DEL TERROR 1793-1794

Alguns experts tenen seriosos dubtes amb relació a si la violència sectària i intimidatòria dels grups anteriors ha de ser definida com a «terrorista». El terrorisme, en sentit estricte, o el «terrorisme modern» neix amb la proclamació de la Revolució Francesa, ja que van ser els mateixos revolucionaris els que van aportar una primera definició del fenomen. Per Robespierre, la instauració d'un govern basat en la intimidació, la coerció i el terror era l'únic mètode capaç de difondre les noves virtuts cíviques que requeria el nou règim.

Per aquest motiu, entre l'abril de 1793 i juliol de 1794 els jacobins van instaurar a França un règim d'excepció anomenat el *Régime de terreur*, durant el qual van proliferar els judicis i les execucions sumàries, dissenyades i realitzades de manera pública amb clars propòsits exemplaritzants. Robespierre i els jacobins van arribar a matar guillotines entre 11.000 i 45.000 persones amb l'acusació de portar a terme activitats en contra de la Revolució Francesa, fent valer qualsevol sospita per portar al cadafal qualsevol persona. Us sona? No trobeu semblances amb les execucions públiques del DAESH difoses per Internet?

De llavors ençà, les paraules «terror», «terrorisme» i l'expressió «terrorisme d'Estat» van guanyar les connotacions pejoratives que encara avui les acompanyen.

Esq.: quadre *Exécution de Louis XVI*, col. Museu Carnavalet (foto: Fine Art/Heritage/Getty Images).
Dta.: imatge extreta del web de l'empresa nord-americana Site-Intelligence Group Enterprise.

13. La denominació anglesa *thug* és originària del mot hindú *thag*.

LES QUATRE ONADES TERRORISTES

El politòleg nord-americà David C. Rapoport, un dels més reconeguts historiadors del terrorisme modern, considera que des de les darreres dècades del segle XIX fins avui el món ha conegut quatre onades terroristes. Excepte l'última, en la qual encara ens trobem immersos, aquestes onades han durat aproximadament 30 o 40 anys. Tot i que perioditzar qualsevol fenomen pot comportar certa simplificació, aquesta cronologia de Rapoport és interessant per a formar-nos una idea sobre la manera com el terrorisme modern ha evolucionat durant els darrers temps. A continuació s'expliquen breument les quatre etapes o onades.

PRIMERA ONADA TERRORISTA: A LA RÚSSIA TSARISTA DE 1880

Els anarquistes russos van teoritzar sobre els assassinats individuals i el concepte de la «propaganda pel fet». Els assassinats perpetrats contra personalitats polítiques van ser freqüents durant aquesta etapa històrica, en què s'aplicava i justificava aquest mètode fins a estendre'l a altres moviments revolucionaris estrangers. Mikhail Bakunin, un d'aquests ideòlegs, considerava que l'objectiu «sagrat» de la revolució exigia dels revolucionaris que abandonessin qualsevol rastre de compassió i menyspreessin l'opinió pública per tal d'aterrorir la societat. L'organització Narodnaya Volya, que va promoure l'assassinat del tsar Alexandre II, considerava que el terrorisme era la forma més «humanitària» de fer la revolució. Per què? Perquè el nombre de víctimes que provocava el terrorisme seria molt inferior al que provocaria una lluita de masses. Els protagonistes d'aquesta onada es referien a ells mateixos com a «terroristes», sense cap inconvenient ètic o moral. La dinamita i les pistoles van ser els instruments clàssics per a difondre el seu ideari revolucionari. Aquest ideari es va estendre per contextos molt més remots que Rússia com, per exemple: Armènia, Polònia, els Balcans, França, Espanya (atemptat del Liceu de Barcelona l'any 1893), Itàlia, els Estats Units i l'Índia. La difusió de la ideologia revolucionària va encoratjar l'assassinat d'algunes màximes autoritats polítiques¹⁴ del segle XIX com ara el president francès Carnot, assassinat l'any 1894; l'espanyol Cánovas del Castillo, l'any 1897; el rei d'Itàlia Humberto II, el 1900, i el president dels Estats Units, William Mackinley, el 1901.

SEGONA ONADA (1917-1965): ANTICOLONIAL

S'inicia l'any 1917 i no es va extingir fins aproximadament l'any 1965. La justificació d'aquesta segona onada va ser el dret a l'autodeterminació dels pobles, principi que els països vencedors de la Primera Guerra Mundial van ajudar a difondre mitjançant la seva imposició sobre els territoris colonials dels països europeus vençuts després de la signatura del Tractat de Versalles. La fi de la Segona Guerra Mundial va reforçar el corrent anticolonial. Si la primera etapa del terrorisme modern es va caracteritzar pels atemptats dirigits contra líders polítics, aquesta segona onada es caracteritza pels atemptats dirigits contra la policia i les forces colonialistes buscant reaccions estatals desmesurades i atroces que servissin per a incrementar el suport popular als terroristes i per a deteriorar la imatge de l'Estat o del govern colonial i repressor. Al final d'aquest període, el terrorisme havia contribuït a desenvolupar el clima internacional que va propiciar la creació d'Estats com Irlanda, Israel, Xipre o Algèria.

14. Aquest tipus d'assassinats s'anomenen *magnicidis*.

TERCERA ONADA (1968-1980): GESTACIÓ DE LA «NOVA ESQUERRA REVOLUCIONÀRIA I NACIONALISTA»

Comença a l'època de les agitacions socials de 1968 i s'estendrà durant la dècada dels vuitanta. L'existència de conflictes arreu del món, la proliferació de governs dictatorials, els moviments guerrillers i paramilitars a l'Amèrica llatina o les confrontacions entre àrabs i israelians són el brou de cultiu per a l'aparició dels grups terroristes que operen durant aquest període. Moviments ideològics radicals vinculats a cercles intel·lectuals europeus donen lloc a la creació d'organitzacions terroristes com la RAF a Alemanya, les Brigades Roges a Itàlia o els GRAPO a Espanya. Llatinoamèrica també va veure l'aparició d'organitzacions terroristes revolucionàries com Sendero Luminoso al Perú, els Tupamaros a l'Uruguai o els Montoneros a l'Argentina. El terrorisme de la tercera onada practicat a Europa, l'Orient Mitjà i Llatinoamèrica va adquirir una important vessant internacionalista, cosa que els va portar a establir lligams de col·laboració, simpatia ideològica i, de vegades, la voluntat d'atemptar fora dels seus països d'origen. L'Organització per a l'Alliberament de Palestina va provocar més atemptats a Europa que molts grups europeus autòctons i va proporcionar cobertura i entrenament a membres d'uns quaranta grups terroristes als seus camps de Jordània, el Líban i el Iemen. D'altra banda, el Front Popular d'Alliberament de Palestina va reclutar extremistes no palestins i estrangers amb el propòsit de crear una espècie de brigada internacional disposada a participar en «lluites d'alliberament» a qualsevol indret del món. Aquesta reflexió és molt interessant perquè té moltes semblances amb el fenomen dels combatents estrangers que estan lluitant a diferents escenaris gihadistes com Síria, Líbia o l'Iraq.

L'anomenat terrorisme de la nova esquerra va propiciar l'aparició d'organitzacions antagòniques d'extrema dreta, sovint vinculades a les forces de seguretat estatals o a serveis secrets estrangers, com és el cas de l'Avanguardia Nazionale a Itàlia o l'Ulster Defence Association a Irlanda del Nord. Algunes campanyes terroristes d'aquesta tercera onada fusionaven aspiracions nacionalistes amb la ideologia de l'extrema esquerra. Això va succeir amb ETA i l'IRA, moviments originals de la segona onada que van incorporar a les seves activitats i principis ideològics algunes de les directrius subversives de l'esquerra radical.

LA QUARTA ONADA, ON ENCARA ESTEM IMMERSOS

Aquesta onada s'encavalca amb el ressò final del cicle anterior. Cronològicament podem considerar que comença l'any 1979. Aquest és l'any de la revolució dels aiatol·làs a l'Iran i el principi d'una època en què afloren els integrismes religiosos. Els grups religiosos o sectaris d'aquesta onada busquen l'expansió del seu dogma i atempten contra individus, grups o Estats que, suposadament, podrien haver vulnerat aquests dogmes o que són percebuts com a enemics de la pròpia comunitat religiosa que els terroristes pretenen representar (islam, cristianisme, la raça blanca i ària...).

Hi ha un factor important a tenir en compte en l'anàlisi de la quarta onada: el deure religiós. L'acceptació de la violència com un deure religiós o un mandat diví incentiva la capacitat destructiva dels extremistes respecte d'altres campanyes terroristes de caire polític o laic. En aquesta època es cometien els primers atemptats suïcides del terrorisme modern –una innovació tàctica– perpetrats per Hezbol·là l'any 1983. Un altre factor clau en la propagació del terrorisme gihadista va ser la resistència dels mujahidins afganesos davant la invasió soviètica. Aquesta resistència va ser un pol d'atracció de milers de musulmans d'arreu del planeta i fruit d'ella es va gestar l'organització terrorista global Al-Qaeda.

QUÈ ÉS EL TERRORISME?

Generalment quan es parla de *terrorisme* i de *terroristes* donem per fet el significat d'aquestes paraules. Però no és tan senzill...

Tothom ha sentit alguna vegada la frase: «Allò que per uns és un terrorista, per altres pot ser un lluitador per la llibertat». Per l'opinió pública occidental un individu que assassina amb un camió desenes de persones a Niça és indubtablement un terrorista, però pel gihadisme actual és un mujahidí o soldat del califat del DAESH que defensa l'islam davant els atacs d'Occident. La ciutadania o els mitjans de comunicació difereixen de criteri quan utilitzen el terme «terrorista» i ni tan sols els experts es posen d'acord en aquest aspecte.

Però abans de proposar una definició cal que aprofundim una mica més en el concepte. Al llarg de la història, molts governs del món han titllat de terroristes grups insurgents que han practicat la violència contra ells i, sovint, aquesta paraula ha estat escollida per a descriure una sèrie d'actes i esdeveniments excessivament diferents entre si. Vegem a continuació alguns exemples d'aquest ús interessat del terme «terrorista».

- a) Un cas digne de menció és el dels governs sud-africans de l'apartheid. Als seus documents oficials es podia llegir que qualsevol activitat que posés en perill el manteniment de la llei i l'ordre podria ser definida com a terrorista. De fet, Nelson Mandela va ser considerat per les autoritats governamentals com a terrorista, i també va ser inclòs a la llista de terroristes dels Estats Units. Posteriorment, l'any 1993, li van concedir el Premi Nobel de la Pau.
- b) Durant la guerra civil al Salvador entre el govern i un nodrit grup guerriller autodenominat Front Farabundo Martí per a l'Alliberament Nacional (FMLN) de la dècada de 1980 era habitual que els mitjans de comunicació afins al govern definissin els guerrillers i les seves accions com a terroristes. Els que donaven suport a l'FMLN o simpatitzaven amb la seva causa solien denunciar com a injusta i imprecisa aquesta manera d'informar sobre el conflicte salvadorenc.
- c) L'ús desproporcionat de conceptes com terrorisme financer per referir-se a delictes econòmics.

QUINA ACTITUD CAL ADOPTAR?

Considerant la confusió i la demagògia que enterboleixen l'ús públic de paraules com *terrorisme* i *terrorista*, una opció és la que han adoptat certs mitjans de comunicació i que és renunciar a l'ús d'aquests termes. Per exemple, al seu moment, l'agència de notícies Reuters o el diari *Chicago Tribune* van deixar d'emprar els termes emparant-se en l'argument que la paraula «terrorisme» havia degenerat en una mera etiqueta difamatòria i propagandística sense càrrega informativa. Realment és una solució? Si ho és, no està exempta d'inconvenients. Si els investigadors acadèmics haguéssim de renunciar a emprar qualsevol paraula que pogués pronunciar-se de manera cínica, demagògica o inexacta, el nostre vocabulari es trobaria restringit i segurament hauríem de substituir aquestes paraules per altres termes més ambigus o esotèrics que farien molt més difícil i incerta la transmissió dels coneixements. L'ús de termes precisos és molt important en la pedagogia de l'amenaça terrorista perquè, si no, els espais buits o les definicions inexactes poden donar lloc a la incertesa i al desconeixement.

Com diu l'historiador Walter Laqueur, els qui han optat per esborrar la paraula terrorisme del seu vocabulari s'assemblen als qui prefereixen anomenar «instrument agrícola» el que és una «pala».

PROPOSTA DE DEFINICIÓ CIENTÍFICA DE TERRORISME

En la literatura acadèmica hi ha més d'un centenar de definicions de terrorisme. Mitjançant un qüestionari que es va adreçar als experts internacionals, es va comprovar que el concepte de violència apareixia en un 83% de les definicions, el de política en un 65%, el de por o terror en un 51%. Per tant, sembla que ens anem aproximant a una definició ja que hi ha un ampli consens sobre el fet que el terrorisme és un tipus de violència que persegueix objectius polítics i/o religiosos per mitjà del temor que genera.

Els termes *terrorisme* o *terrorista* fan referència indubtablement a un particular estat emocional: el terror. Etimològicament la paraula *terrorisme* procedeix del llatí *terrere*, que significa provocar tremolor. Si ho combinem amb el sufix d'origen llatí *-isme*, referit a «la pràctica de», dona com a resultat: la *pràctica del terror*.

En la seva primera accepció, el Diccionari de la Reial Acadèmia Espanyola (RAE) defineix el terror com una «por especialment intensa». Per tant, podem deduir que els actes terroristes es caracteritzen per la seva capacitat d'infondre i projectar l'estat psicològic d'una por molt intensa. Ara bé, el terror pot ser provocat per altres fenòmens com, per exemple, un terratrèmol, la por de volar amb avió o l'apocalipsi zombi...

Per tant, hem de ser més precisos amb la nostra definició de terrorisme. No només necessitem un estat psicològic sinó també una acció. La paraula *acció* equival al comportament intencional humà, és a dir, tot el seguit de conductes manifestes que no constitueixen una simple reacció espontània i incontrolada a algun estímul ambiental. *Acció* equival a un comportament conscient i voluntari fruit d'un pla o propòsit i que comporta unes determinades conseqüències. No podem parlar de terrorisme si el terror no ha estat volgut, desitjat, planificat i previst. El mateix Lenin deia que «el terrorisme té un propòsit i aquest propòsit és terroritzar». Terroritzar però no de qualsevol manera sinó mitjançant accions que impliquin l'exercici o l'amenaça de la violència física sobre persones i objectes.

TAULA 1.1. Proposta de definició de terrorisme

Successió d'actes de violència executats per a infondre terror(*)	Terror + Acció
Sens dubte és una definició objectiva i clara, tot i que potser massa vinculada a la literalitat del terme.	

(*) Font: segona accepció de terrorisme al Diccionari de la RAE.

Hem de tenir en compte certes variables a l'hora d'analitzar el terrorisme.

- En realitat, el terror és la finalitat, l'objectiu tàctic o estratègic ideal a què aspira qualsevol campanya terrorista. No obstant això, és més correcte utilitzar la paraula *por* per a descriure el principal efecte psicològic que provoquen, amb diferents graus d'intensitat, les accions terroristes cap a les víctimes i l'objectiu potencial de la seva activitat. La por és la gran enemiga de l'ésser humà, fins al punt de poder explicar qualsevol situació des d'aquest punt de vista: por de la mort, por del fracàs, por de fallar a les persones estimades, por a la soledat, por al conflicte, por de no ser acceptat, por al canvi i als nous reptes. La por té un efecte demolidor a les societats: les transforma en manipulables i fràgils. Però genera un problema addicional: la por educa. I la por es transmet de pares a fills, de governants a ciutadania, de professors a alumnes.
- Por causarà l'amenaça dirigida cap a una potencial víctima mitjançant una carta o una pintada a la porta de casa seva i por causarà la irrupció d'un grup de

terroristes a una sala de festes parisenca. L'objectiu de les accions serà el mateix però, òbviament, la intensitat de la por que generaran serà proporcional a l'acció perpetrada.

- c) La percepció de la por és molt important. Estadísticament la xifra de víctimes provocades pel terrorisme durant els darrers anys a Europa és sensiblement menor que la de les provocades per accidents de trànsit, però la percepció de la por és molt més intensa quan parlem de terrorisme. Per què? Perquè la por és epidèmica i els atemptats terroristes volen comunicar i difondre un missatge que pot anar en la línia de: «Vosaltres, els que ara sou observadors, podeu ser les properes víctimes» o «No hi ha Estat capaç de protegir-vos». Els efectes comunicatius dels atemptats terroristes serveixen per a reforçar-ne l'impacte emocional i per a incrementar i expandir la por. Actualment per a difondre la por, té molta importància l'impacte de la propaganda i dels mitjans de comunicació.¹⁵
- d) El terrorisme és gairebé sempre una forma d'activitat política, ja que el seu propòsit habitual consisteix a alterar o preservar una estructura de poder concreta.

Recapitem. Què és una acció terrorista? Actes humans conscients i voluntaris que comporten l'exercici o l'amenaça de la violència física amb algun propòsit instrumental sovint de tipus polític, religiós o sectari. A diferència d'altres formes de violència, els atemptats terroristes no estan principalment orientats a neutralitzar o destruir les víctimes sinó a influir psicològicament en els seus espectadors directes o indirectes. Però no hem acabat encara perquè el terrorisme, a més, incorpora dues variables distintives:

- en primer lloc, el terrorisme no s'exerceix mitjançant operacions úniques o inconexes sinó a través d'una successió sistemàtica d'atemptats i amenaces;
- a més, aquests actes són majoritàriament dirigits contra població no combatent, especialment, membres de la societat civil.

Per tant podríem definir el terrorisme amb les tres propostes acadèmiques citades a la taula següent.

TAULA 1.2. Definicions de terrorisme: tres propostes acadèmiques

Fernando Reinares

Parlar de terrorisme és parlar de violència. Abans de tot, podem considerar terrorista un acte de violència quan l'impacte psíquic que provoca en una determinada societat o en algun sector d'aquesta sobrepassa amb escreix les seves conseqüències purament materials. És a dir, quan les reaccions emocionals d'ansietat o de por que l'acte violent suscita al si d'una població determinada són desproporcionades respecte del dany físic ocasionat de manera intencionada a persones o a coses.

Bruce Hoffman

El terrorisme, en l'ús del terme més àmpliament acceptat, és fonamentalment i inherentment polític. Tracta sobre el poder o sobre adquirir-ne i emprar-lo per aconseguir el canvi polític. El terrorisme és, doncs, violència o –igual d'important– l'amenaça de la violència usada i relacionada directament amb un propòsit polític.

Luis de la Corte

Successió premeditada d'actes violents i intimidatoris exercits sobre una població no combatent i dissenyats per a influir psicològicament sobre un nombre potencial de persones molt superior al que sumen les seves víctimes directes i que persegueix un objectiu, gairebé sempre polític, religiós o sectari.

¹⁵. Aquest aspecte s'analitza amb més profunditat en el capítol 3.

PER QUÈ EXISTEIX EL TERRORISME?

El filòsof croata Srečko Horvat considera que «qualsevol discurs sobre el terrorisme que destaquï aspectes negatius del sistema està condemnat a seguir essent un discurs al límit de la correcció política». Ja s'ha esmentat a la introducció els perills de reduir els raonaments al *mainstream* o a l'opinió pública.

La simplificació excessiva en les explicacions del terrorisme és una temptació a la qual els polítics, els mitjans de comunicació i la ciutadania sucumbeixen amb facilitat i contra la qual tampoc estan immunitzats els acadèmics. En les seves formes més imprudents, aquestes simplificacions ofereixen explicacions del terrorisme basades en un sol tipus de factors causals, que descriuen un atemptat com un acte de bogeria, d'un fanàtic o per la injustícia del sistema polític i econòmic mundial. Aquests clixés són útils per a ratificar prejudicis, però no per a comprendre i analitzar el fenomen des d'una perspectiva científica.

CAUSES INTENCIONALS

Els terroristes *desitgen* assolir certs objectius derivats de les seves creences polítiques o religioses. A la vegada, *decideixen* actuar emprant la violència i la intimidació perquè *creuen* que aquestes accions constitueixen el mitjà més eficaç per aconseguir les seves metes. Finalment, el terrorisme no s'improvisa sinó que requereix un pla (una estratègia) que els terroristes s'encarreguen d'aplicar. Per tant, les *intencions* o *factors intencionals* constitueixen la base de qualsevol explicació rigorosa del terrorisme.

Però les intencions no poden ser desvinculades dels fets externs i de les experiències anteriors que les originen. Els factors anteriors externs que precedeixen l'activitat terrorista es divideixen en les tres categories següents.

PRECONDICIONS O BROU DE CULTIU

Per exemple, diverses investigacions suggereixen que haver crescut en un entorn violent o haver estat testimoni o víctima d'actes de forta repressió poden ser precondicionants d'una vocació terrorista.

PRECIPITANTS O DETONANTS

Els greuges constitueixen el tipus de detonant més habitual. La visita d'Ariel Sharon a l'esplanada de la mesquita d'Al-Aqsa el 28 de setembre de 2000 va precipitar la segona intifada, que va provocar un increment dels atemptats terroristes perpetrats per diverses organitzacions terroristes palestines com Hamàs.

OPORTUNITATS I RECURSOS

El terrorisme no té cap més remei que ajustar les seves accions a cada circumstància i adequar-les als seus recursos disponibles en cada moment. La vida d'una organització terrorista no és plana, sinó que depèn d'una multiplicitat de variables. L'anomenada primavera àrab o corrent reformista que es va estendre per Egipte, Tunísia, Líbia, el Iemen, Síria o Bahrein després dels incidents que va desencadenar el tunisià Mohamed Bouazizi quan es va suïcidar a l'estil bonze el desembre de 2010,

es podria considerar l'oportunitat per a la gènesi de molts grups terroristes que van aparèixer amb posterioritat. Ningú podia preveure que un fet individual provoqués una resposta global de gran impacte en un espai de temps tan curt.

VARIABLES D'INTERÈS EN L'ANÀLISI DEL TERRORISME

ANÀLISI MACROSOCIAL

Com qualsevol altra activitat humana, les accions terroristes emergeixen en un determinat entorn social i geogràfic. No totes les societats han experimentat casos de terrorisme, si més no amb la mateixa freqüència i intensitat. Sembla que a les explicacions del terrorisme únicament centrades en grans variables macrosocials se subestima el fet que aquestes variables poden donar lloc a comportaments molt diferents. S'oblida, per exemple, que les condicions polítiques, econòmiques, culturals o històriques en què el terrorisme s'ha manifestat han estat les mateixes que han viscut una majoria de persones que no han actuat com a terroristes. No es pot explicar el terrorisme atenent exclusivament a variables macrosocials.

EL TERRORISME EXISTEIX PER QÜESTIONS ECONÒMIQUES?

Hi ha explicacions de les causes del terrorisme exclusivament legitimadores o exculpàtores. Aquest diagnòstic considera que les principals causes del terrorisme són les desigualtats econòmiques, l'opressió política, el colonialisme, l'imperialisme o les injustícies socials. El filòsof alemany Michael Walzer, que fa anys que estudia les justificacions morals de la violència política, recorda que «els terroristes exploten l'opressió, la injustícia i la misèria humana i en general aquestes compten... per a les seves excuses». Val la pena llegir i reflexionar sobre la cita de l'acadèmic canadenc Michael Ignatieff que s'il·lustra a la taula següent.

TAULA 1.3. Variables en l'anàlisi macrosocial del terrorisme. Cita de Michael Ignatieff

Els terroristes poden afirmar que parlen en nom dels febles i dels indefensos però els actes terroristes en nom de l'alliberament es dirigeixen ràpidament no només contra l'opressor, sinó contra tots els qui dins del grup dels oprimits s'oposen a la utilització dels mitjans terroristes, o aquells que han col·laborat o treballat amb les forces del bàndol contrari. La guerra contra els traïdors, informants, simpatitzants, quintacolumnistes i espies o, en altres paraules, la guerra contra el seu mateix poble, és una característica imprescindible de qualsevol campanya terrorista. Els terroristes argumenten que els seus actes expressen la voluntat del poble, però en realitat la violència imposa el silenci i dominen les seves poblacions amb la mateixa violència que despleguen contra l'opressor.

Les privacions econòmiques i la desigualtat aporten dues de les explicacions socials més habituals per explicar la causa del terrorisme. Organitzacions terroristes d'extrema esquerra, anticolonialistes, nacionalistes o integristes han declarat sovint actuar en favor dels més pobres. En les societats més pobres el percentatge d'homicidis és més elevat que en societats més desenvolupades. També hi ha indicis científics que els problemes o carències econòmiques afavoreixen processos de violència política (disturbis, cops d'estat, rebel·lions i guerres civils). Malgrat aquestes explicacions, la relació entre privacions econòmiques i violència no respon a un patró tan simple. La majoria de persones desafavorides estan més preocupades en la seva lluita diària per aconseguir ingressos, aliments i oportunitats per als seus fills que en alguna lluita violenta.

Tenint en compte els estudis científics que hi ha, no es pot establir una relació estricta de causa-efecte entre la pobresa i el terrorisme. El terrorisme és un fenomen pràcticament desconegut entre els 49 països que l'Organització de les Nacions Unides considera menys desenvolupats a causa de les seves rendes baixes, manca de recursos i baixa diversificació econòmica. Podríem considerar que si hi hagués una connexió directa entre terrorisme i pobresa, l'Àfrica tindria molts més grups terroristes dels que hi ha actualment. A més, molts dels grups terroristes que avui dia operen a l'Àfrica s'inspiren en la ideologia gihadista i no directament per qüestions de desigualtat econòmica. De fet, els discursos i objectius de prosperitat econòmica poques vegades ocupen espai en l'argumentari gihadista.

En termes més generals, des de la fi de la Segona Guerra Mundial el terrorisme ha estat més freqüent a les societats desenvolupades que a les subdesenvolupades. Per tant, les privacions econòmiques no han actuat com a causa dels terrorismes sorgits en països pròspers, com el terrorisme d'ETA, els moviments racistes i neonazis als Estats Units i Europa, el terrorisme gihadista de DAESH o Al-Qaeda o l'ecoterrorisme.

Finalment, trobem exemples que contradiuen absolutament la convencional associació entre terrorisme i pobresa. La investigadora nord-americana Jessica Stern adverteix que alguns dels grups terroristes indonesis més cruentos i violents han sorgit entre poblacions indígenes que viuen a regions particularment riques en recursos naturals i que ha estat el desig de no compartir aquesta riquesa la que ha estimulat els seus propòsits de separació i les seves activitats terroristes.

ELS TERRORISTES PROVENEN DE CLASSES SOCIALS DESAFAVORIDES?

Per contestar aquesta pregunta és necessari consultar les dades conegudes sobre la classe social dels terroristes. A partir d'una comparació entre diferents organitzacions terroristes integrades en la tercera onada terrorista (1970-1980), l'acadèmic espanyol Fernando Reinares va extreure dues conclusions.

- a) La primera conclusió és que les organitzacions terroristes que no van aconseguir mobilitzar una gran quantitat d'activistes eren integrades per persones de classe mitjana i amb un alt nivell educatiu. En són alguns exemples la Fracció de l'Exèrcit Roig alemany, l'Exèrcit Roig japonès, els Homes del Temps als Estats Units o els neofeixistes italians. En canvi, en les organitzacions que van mobilitzar una gran quantitat d'activistes el nivell educatiu i l'estrat social eren més baixos, com ara les Brigades Roges o l'IRA.
- b) La segona conclusió és que en les seves etapes inicials la gran majoria de les organitzacions terroristes de la tercera onada estaven integrades per un nombre molt superior de militants de classe mitjana i alt nivell educatiu. La perduració del grup en el temps després afavoria el reclutament dels «descontents» provinents de classes més baixes.

Altres dades avalen la tesi que, en una proporció molt elevada de casos, els terroristes no són víctimes directes de la desigualtat econòmica, pobres o ignorants. Al contrari, més aviat són persones de classe mitjana, amb formació i oportunitats suficients per a prosperar. Segons Walter Laqueur, en la Iberoamèrica de la dècada de 1970 el terrorisme fou una activitat pròpia d'estudiants de classe mitjana que volien rebel·lar-se contra una oligarquia consolidada. El cas amb més militants de classe social baixa era Sendero Luminoso del Perú.

Què podem dir dels terroristes gihadistes? Moltes vegades s'insisteix en l'argument que els terroristes gihadistes són persones d'estatus econòmic baix o molt

baix. A l'Orient Mitjà moltes organitzacions terroristes estan integrades per una majoria de gent pobra: Hamàs o Hezbol·là en són alguns exemples. Però aquest no és un atribut exclusiu dels gihadistes sinó d'una gran part de la població palestina o libanesa. No obstant això, el lideratge d'aquestes organitzacions terroristes correspon a persones de classe mitjana.

El cas d'Al-Qaeda és interessant perquè proliferen els universitaris o fills de professionals liberals. En la investigació més exhaustiva i rigorosa que s'ha fet sobre els terroristes d'Al-Qaeda, l'expert nord-americà Marc Sageman ha obtingut resultats que contradiuen la tòpica imatge del gihadista pobre i ignorant. Tres de cada quatre terroristes analitzats eren de classe mitjana o alta. Sis de cada deu havien rebut una educació superior. Gairebé tots eren professionals, o bé tenien ocupacions laborals a temps parcial (policies, mecànics, militars, etc.). Pel que fa a molts dels combatents estrangers que s'han integrat a DAESH, es repeteixen els mateixos patrons que en el cas d'Al-Qaeda, és a dir, classe mitjana i amb professions de tot tipus.

EL TERRORISME ES GESTA EN SOCIETATS DEMOCRÀTIQUES O AUTORITÀRIES?

Històricament el terrorisme és un fenomen poc freqüent en sistemes autoritaris o totalitaris. Els governs més opressius del segle XX, com el Tercer Reich alemany o la Unió Soviètica, no van patir l'amenaça terrorista —a diferència de molts dels seus ciutadans, que van ser víctimes del terror dels seus governs. Paradoxalment, com més gran sigui la capacitat repressiva d'un Estat menys probabilitat hi haurà que emergeixi qualsevol tipus de moviment de protesta o insurgent. Aquesta és la clau que explica més bé que els règims polítics autoritaris forts són menys vulnerables davant del terrorisme. En canvi, els Estats fallits són excel·lents candidats per patir l'activitat terrorista. D'altra banda, l'anàlisi històrica demostra que el terrorisme és més freqüent en països democràtics.

ANÀLISI PSICOSOCIAL

Quan es reconeix que el terrorisme no és una resposta generalitzada a certes condicions socials sinó una pràctica minoritària, sorgeix aquesta pregunta: quina classe o quin perfil de persones poden arribar a ser terroristes? No podem contestar aquesta pregunta atenent únicament els factors macrosocials. Per tant necessitem un nou nivell d'anàlisi. Al contrari que en el nivell macrosocial, les condicions individuals o característiques personals que defineixen els terroristes estan molt més delimitades.

L'EDAT

La majoria de terroristes són persones joves (d'entre 19 i 25 anys), solters i barons. Els joves viuen una etapa de transició dominada per la necessitat d'adquirir una identitat pròpia i diferent de la que proporciona la família. Els joves estan molt més oberts que els adults a experimentar amb diferents rols, noves formes de pensar i actuar, per a rebel·lar-se contra tot tipus de prohibicions. En conseqüència, els reclams per a transformar el món mai són tan atractius com en els anys que transiten entre l'adolescència i la fase adulta. L'edat és una variable especialment rellevant a la societat occidental, basada en la cultura de la imatge, en la qual sense cap talent un jove radicalitzat pot convertir-se en un referent gràcies a les xarxes socials. L'impacte de les imatges visuals, la fascinació per la violència, les profecies apocalíptiques, l'estètica del Black OPs, les teories de la conspiració, el postureig o les

autofotos contrarresten el nihilisme de molts joves que omplen el seu buit existencial i reafirmen la seva identitat en un grup terrorista que els admet com a iguals.

EL GÈNERE

Les organitzacions nacionalistes sorgides durant els anys seixanta i setanta del passat segle tenien una ràtio de 9 homes per cada 10 militants. Al terrorisme gihadista la taxa de dones és també molt baixa, tot i que hi ha excepcions, com les vídues negres txetxenes o les dones que s'han incorporat a DAESH durant els darrers anys. Els nivells més elevats de participació femenina s'han enregistrat en algunes organitzacions d'extrema esquerra com la RAF, on les dones van arribar a constituir fins a la quarta part del nombre total dels seus militants. Finalment, als grups d'extrema dreta la proporció de dones és tres vegades inferior que als grups d'extrema esquerra.

Bàsicament hi ha dues explicacions sobre el predomini masculí a les organitzacions terroristes. La primera es fonamenta en la superior agressivitat congènita dels homes davant de les dones. L'altra explicació es fonamenta en argumentacions ideològiques o culturals. La proporció inferior de dones musulmanes terroristes està estretament lligada al rol que el gihadisme atorga a les dones, més vinculat a la cura dels fills i el manteniment de la llar familiar. Igualment, l'àmplia quota femenina en les organitzacions d'extrema esquerra està ben reflectida en la ideologia d'aquests grups, que van fer de l'alliberament de la dona una de les seves màximes.

ELS TERRORISTES SÓN PERTORBATS MENTALS?

El comportament i el discurs dels terroristes recorden sovint els dels individus que estan afectats per disfuncions o trastorns mentals. La cobertura mediàtica posterior a la perpetració d'atemptats està freqüentment associada a notícies com «acció obra d'un pertorbat» o «l'autor de l'acció terrorista té antecedents psiquiàtrics». Per aquesta raó s'han plantejat una gran varietat d'explicacions patològiques del terrorisme. Però, amb la informació acumulada després de dècades d'investigació, es pot afirmar que la immensa majoria dels terroristes coneguts no ha patit trastorns psicopatològics severos.

TAULA 1.4. Variables en l'anàlisi psicosocial del terrorisme. El cas d'Anders Behring Breivik

Anders Behring Breivik¹⁶ va ser inicialment definit pels mitjans de comunicació com una persona que patia trastorns psiquiàtrics.

Aquest és un bon exemple de la prudència que cal tenir en l'avaluació dels casos.

En una primera avaluació psiquiàtrica forense es va dictaminar que Breivik patia esquizofrènia paranoide. Però, una segona avaluació va concloure que no patia cap alteració psicològica o psiquiàtrica significativa i que, per tant, va ser plenament responsable dels seus actes.

La perplexitat i la indignació que ens provoquen els actes terroristes ens incita a rebutjar la idea que els seus executors puguin ser persones normals i corrents. Però, les dades diuen que no hi ha cap patologia o trastorn mental subjacent a la generalitat dels terroristes. Tampoc no hi ha proves suficients per a poder elaborar un perfil genèric de personalitat especialment propensa al terrorisme. La psicologia individual dels terroristes no és completament homogènia; les seves personalitats varien, i també els seus trets psicològics. Per tant, les generalitzacions en aquest terreny són bastant arriscades.

16. Autor dels atemptats comesos al 2011 a Oslo i Utoya, en què va assassinar 77 persones.

INSURGÈNCIA, SUBVERSIÓ, GUERRA DE GUERRILLES I CONTRAINSURGÈNCIA

Analitzem aquí les característiques d'altres formes de violència política i la distinció entre elles: la guerra de guerrilles, la guerra convencional, la revolta o sublevació popular, el cop d'estat, etc. Sovint succeeix que allò que uns interpreten com a terrorisme, altres ho defineixen com a accions pròpies de la guerra de guerrilles o d'un conflicte armat convencional. Per exemple, davant l'ocupació americana de l'Iraq, a molts països àrabs les accions del grup insurgent Al-Qaeda a l'Iraq –embrió del DAESH– eren considerades com a accions de resistència. És a dir, el terrorisme és un tipus de violència política que tendeix a la confusió respecte d'altres formes de violència política, com la guerra de guerrilles o la guerra convencional. Per tant, si volem evitar aquesta confusió necessitem aclarir quines són les variables que caracteritzen altres mitjans violents que persegueixen objectius polítics i que sovint es confonen amb el terrorisme.

Si ens referim a la màfia italiana com una organització terrorista, segurament podríem suggerir una idea equivocada o molt imprecisa del tipus d'activitats que ocupen el temps dels mafiosos. Això mateix es podria dir d'un grup guerriller o d'un exèrcit regular que hagués emprat mètodes terroristes de forma eventual o esporàdica.

LA INSURGÈNCIA

La major part dels conflictes armats que hi ha hagut durant les darrers anys han tingut lloc a l'interior de les fronteres d'un mateix Estat i han enfrontat governs amb grups armats de caràcter no estatal, la majoria de naturalesa insurgent. Per aquesta raó i per la importància que han adquirit escenaris com Síria, l'Iraq, l'Afganistan o Líbia, la insurgència s'ha convertit en un terme freqüent als estudis de seguretat. Quan es parla d'insurgència cal fer una sèrie de consideracions prèvies que s'apunten a continuació.

- No es fa referència a l'exercici d'un tipus de violència casual, fortuïta o aleatòria, sinó a una violència que persegueix un objectiu concret de naturalesa política.
- El suport popular –com veurem ara– és un element clau de la insurgència i ocupa una posició central en la seva estratègia. El reconeixement i l'acceptació de la població és fonamental per al moviment i determinarà en gran mesura les probabilitats del seu èxit o fracàs.
- La insurgència sol caracteritzar-se pel desequilibri de forces, en conseqüència els insurgents opten per un enfrontament asimètric, normalment perllongat, on la guerra psicològica i la mobilització política es converteixen en eines centrals de la seva estratègia.

A la taula següent s'exposen algunes de les definicions oficials d'insurgència.

TAULA 1.5. Definicions oficials d'insurgència**Guia per a l'anàlisi de la insurgència de la CIA (1980)**

Activitat politicomilitar adreçada a obtenir el control parcial o total dels recursos d'un país mitjançant l'ús de forces militars irregulars i organitzacions polítiques il·legals.

Manual de camp de l'Exèrcit britànic (2001)

Les accions que un grup minoritari du a terme dins d'un Estat per tal de forçar un canvi polític mitjançant una combinació de subversió, propaganda i pressió militar, persuadint o intimidant la població perquè accepti aquest canvi.

Manual de contrainsurgència nord-americà, compartit per l'Exèrcit i el cos dels Marines (2007)

Una insurgència és un enfrontament politicomilitar organitzat i durador que té com a finalitat afeblir el control i la legitimitat d'un govern establert, una potència ocupant o un altre tipus d'autoritat política, alhora que incrementa el control insurgent.

Publicació doctrinal espanyola sobre contrainsurgència PD3-301 (2008)

Moviment violent organitzat que emprèn una lluita perllongada amb la finalitat de canviar l'ordre polític establert.

DE LA PROTOINSURGÈNCIA A LA INSURGÈNCIA CONSOLIDADA

Hi ha una sèrie de factors que influeixen en la transició d'una protoinsurgència a una insurgència consolidada.

a) Generar una identitat política rellevant

Per a tenir èxit els protoinsurgents han d'apropiar-se o crear una identitat que guanyi la lleialtat dels seus seguidors i que es contraposi a la de l'autoritat política que desafien. Circumstàncies excepcionals o detonants com una ocupació estrangera, el patiment perllongat d'una injustícia o un conflicte ètnic contribueixen a ressaltar aspectes identitaris associats a la insurgència.

b) Enarborar una causa atractiva

La identitat per si sola no basta. Els protoinsurgents necessiten vincular-la a algun tipus de greuge que mobilitzi milers de persones. Les causes més atractives són: la lluita contra la desigualtat social, contra l'exclusió ètnica o contra l'ocupació estrangera ja que poden reclutar militants i obtenir suport social. Si no hi ha causa atractiva els protoinsurgents seran percebuts com un grup de criminals que recorren innecessàriament a la violència.

c) Atreure un nombre elevat de partidaris compromesos

Aquesta condició deriva de l'èxit de les dues primeres i alimenta el bucle que generalitza la insurgència. La magnitud és un factor determinant perquè un grup reduït no pot sostenir una mobilització política a gran escala, ni lliurar una guerra de guerrilles.

d) Prevaldre sobre els grups rivals

Moltes vegades el principal adversari dels protoinsurgents no és tant l'enemic declarat sinó altres grups que comparteixen una causa semblant i amb qui competeixen per a reclutar i finançar-se. En alguns casos la competència es pot resoldre mitjançant la creació d'aliances o fronts comuns, però en d'altres casos pot desembocar en l'enfrontament armat amb altres sectors de l'oposició als quals els protoinsurgents titllaran de traïdors.

e) Refugi

Les insurgències que no disposen d'un refugi tenen poques possibilitats de consolidar-se. En canvi, els insurgents que tenen un santuari augmenten la probabilitat d'una victòria contra el règim establert. Els protoinsurgents poden trobar refugi a zones muntanyoses, boscos, selves o zones remotes del país. Una altra opció és amagar-se en entorns urbans que poc a poc van fugint del control estatal, com va succeir a la insurgència iraquiana.

f) Suport exterior

L'ajuda d'altres Estats és fonamental en el naixement d'una insurgència. El suport internacional pot materialitzar-se en forma de refugi, camps d'entrenament, finançament, assessorament militar, armament... Difícilment hauria estat viable el Vietcong sense l'ajuda de la URSS o la Xina; Hezbol·là, sense el suport de l'Iran o Síria, o bé Hamàs, Al-Qaeda o DAESH, sense l'ajuda de l'Àrabia Saudita o d'altres països musulmans.

g) Context sociopolític i capacitat de l'Estat

Els Estats amb recursos, amb una administració eficaç i amb institucions representatives estan en millors condicions de satisfer les necessitats bàsiques de la població i de reduir els incentius que alimenten la violència política. Els Estats forts compten amb recursos coercitius eficaços per a neutralitzar l'activitat insurgent. Per exemple, *Che Guevara* va escollir Bolívia com a lloc on fomentar la insurgència perquè la intel·ligència cubana va valorar que les forces bolivianes eren les més mal organitzades i entrenades de tota l'Amèrica llatina.

h) Comportament erroni de l'Estat

La repressió indiscriminada allunya l'Estat de la població i pot facilitar el suport als insurgents. Perquè això passi, els insurgents han de ser capaços de protegir la població de la violència estatal i d'oferir uns altres tipus d'incentius que compensin els riscos d'integrar-se a la insurgència o de col·laborar-hi. L'Iraq de la postguerra ens ofereix una lliçó del comportament erroni de l'Estat: la triple decisió de dissoldre el govern interí iraquiana, *desbaasificar*¹⁷ el règim i desmantellar l'exèrcit va reforçar la imatge invasora de les forces nord-americanes i va provocar un malestar generalitzat que va fer detonar i accelerar la insurgència.

FINALITAT DE LA INSURGÈNCIA

En línies generals els insurgents poden perseguir tres tipus d'objectius:

a) Poder i projecte polític

És el cas de les insurgències que tracten d'aconseguir el control de l'Estat per a implantar un sistema de govern distint (per exemple d'inspiració gihadista o d'inspiració marxista). Aquest tipus d'insurgència pot denominar-se moviment subversiu, insurrecte, rebel o revolucionari.

b) Poder polític i territori

La majoria de les insurgències que pertanyen a aquesta categoria tenen com a finalitat la independència nacional, és a dir, posar fi a una situació percebuda com a ocupació estrangera (com va ser el cas de les insurgències anticolonials o de la guerrilla espanyola contra les tropes napoleòniques). Aquestes insurgències són conegudes com a resistències i, a priori, gaudeixen de més legitimitat davant l'opinió pública nacional i internacional.

17. El *baasisme* és una ideologia àrab de components socialistes i laics, fundada en la lluita contra el colonialisme europeu. Va ser una de les bases ideològiques per al panarabisme. *Baas* en àrab significa resurrecció, com a simbolisme de la unitat de l'idioma àrab i nexa comú que hauria de permetre unir els pobles des del Marroc fins a l'Iraq en una sola nació. Precisament a l'Iraq, Saddam Hussein va convertir el partit Baas en una eina de poder i control d'un estat autoritari. Afiliar-se al partit va esdevenir un pas gairebé obligatori per accedir a promocions laborals, militars o avantatges econòmics. Durant la Primera Guerra del Golf a l'any 1991, el règim de Saddam Hussein es va apropar a líders religiosos renunciant al principi del laïcisme del partit Baas. Després de la caiguda de Hussein l'any 2003, les autoritats nord-americanes van prohibir el partit i van iniciar una política de *desbaasificació* per a expulsar de les institucions iraquianes –com l'exèrcit o la policia– un enorme nombre de militants del partit. Posteriorment, aquesta política de l'administració nord-americana va ser considerada una errada estratègica ja que molts d'aquests membres del partit Baas eren militars i policies que van integrar-se en la insurgència iraquiana.

g) Autonomia política local o tribal

Aquestes insurgències generen o mantenen una situació que escapa al control estatal i pretenen socavar l'autoritat d'un Estat fallit, totalment o parcialment, abans que aconseguir-ne el govern o crear un nou Estat. És el cas de les lluites promogudes o defensades per líders tribals o senyors de la guerra, que obtenen guanys dels conflictes interns de l'Àfrica subsahariana i l'Àsia central. En molts casos, la seva causa no està inspirada en greuges sinó en la cobdícia i la possessió de béns públics i privats com a organitzacions criminals.

CONCEPTES RELACIONATS AMB LA INSURGÈNCIA

Cal diferenciar el concepte d'insurgència d'altres termes que hi estan associats. En concret parlarem de subversió, guerra de guerrilles i terrorisme.

INSURGÈNCIA I SUBVERSIÓ

La insurgència inclou i trascendeix la subversió. Per subversió entenem el conjunt d'accions dirigides a minar l'estabilitat d'un règim en termes polítics, econòmics i militars. La subversió es pot portar a terme amb un ús molt reduït de la violència (per exemple, mitjançant disturbis al carrer) o fins i tot sense recórrer-hi. Per contra, per poder parlar d'insurgència ha d'existir un ús continuat i substancial de la violència; per tant, no tota subversió es fa en un context d'insurgència però sí tota insurgència implica subversió. Quan la subversió es dirigeix contra un Estat dictatorial i pretén iniciar un procés de transició democràtica sol anomenar-se dissidència.

Una altra estratègia subversiva consisteix a provocar disturbis, vagues salvatges i d'altres activitats que pertorbin greument l'ordre social i que perjudiquin greument l'economia i la imatge del país a l'exterior.

INSURGÈNCIA I GUERRA DE GUERRILLES

La guerrilla és una tàctica militar diferent de la insurgència perquè és només una tàctica. La guerra de guerrilles evita els atacs frontals amb la finalitat de no oferir un blanc identificable a l'adversari. No pretén guanyar la guerra amb batalles decisives. La guerrilla utilitza la sorpresa, la mobilitat i l'atac concentrat en un sol objectiu. Aquesta tàctica forma part moltes vegades de la insurgència. De vegades, la guerra de guerrilles inclou accions que poden ser considerades com a terroristes, ja que no sempre és senzill establir una línia que delimiti clarament els dos mètodes.

INSURGÈNCIA I TERRORISME

El terrorisme és una altra tàctica utilitzada per alguns moviments insurgents. Recordem la definició de terrorisme com a conjunt d'accions violentes que generen efectes psíquics desproporcionats respecte de les seves conseqüències materials i que té com a finalitat condicionar les actituds de la societat. La violència terrorista pot tornar-se en contra dels insurgents si la fan servir de manera indiscriminada contra la població civil. Així va succeir amb el Grup Islàmic Armat algerià, amb Al-Qaeda a l'Iraq, amb Sendero Luminoso al Perú o, actualment, amb DAESH a Síria i l'Iraq. El terror generalitzat no assegura el control de la població a llarg termini.

ELS CINC PILARS DE LA INSURGÈNCIA

LLUITA ARMADA

Com hem dit, la insurgència difereix de la subversió per l'ús continuat i intensiu de la violència, que dona lloc a un conflicte armat, la majoria de vegades de naturalesa asimètrica. Una vegada superada la fase de protoinsurgència, la lluita arriba a una mitjana aproximada d'una dècada i moltes insurgències arriben als setze anys de duració. No obstant això, a mesura que es perllonga el conflicte també es redueixen les probabilitats d'una victòria insurgent. I això succeeix per diversos motius: pèrdua de l'atractiu de la causa, desviació ideològica dels insurgents, ús indiscriminat del terrorisme o desactivació del conflicte per part del govern mitjançant reformes polítiques i socials.

PROPAGANDA

Els insurgents necessiten que les seves bases de suport (dins i fora de les fronteres del país) coneguin la seva causa. Davant el desequilibri en termes militars, els insurgents es centren en els aspectes polítics i psicològics on poden igualar o superar l'autoritat política. Un aspecte crucial de la insurgència i de la contrainsurgència consisteix a guanyar «les ments i els cors» de la població. En matèria de propaganda, els insurgents utilitzen els recursos propis de l'entorn on operen, per tant el ventall de mitjans abasta des de la mera difusió de rumors en grups informals fins a la gestió de sofisticades pàgines web. L'ús que els actors insurgents fan de les tecnologies de la informació, especialment del web 2.0, trascendeix l'anecdòtic per les implicacions estratègiques que comporta.¹⁸

ASSISTÈNCIA SOCIAL

Les activitats de caràcter social constitueixen un altre pilar estratègic de nombrosos grups insurgents. La ideologia és un component important de qualsevol insurgència, però en molts casos és insuficient per a mobilitzar la població perquè una gran part és apolítica o té preocupacions més immediates com la supervivència i la seguretat. L'assistència social pot incloure serveis de naturalesa diferent: programes educatius, sanitat, ocupació, subministrament de productes bàsics, atenció a víctimes del conflicte, etc. Les tasques assistencials ofereixen una imatge amable dels insurgents i creen xarxes clientelistes. No és menys important el fet que l'assistència social pot permetre la transmissió de la ideologia insurgent, en especial mitjançant els serveis educatius, culturals o sanitaris que ofereix el moviment insurgent.

Hamas i Hezbol·là són dues organitzacions amb una àmplia experiència en aquest tipus d'activitats. Però també grups insurgents d'inspiració marxista com l'FMLN al Salvador o el Front Popular d'Alliberament d'Eritrea també van posar en pràctica aquesta estratègia.

ACTIVISME SOCIAL I POLÍTIC

Quan el context social i polític ho permet, la creació o infiltració d'associacions cívi-ques, sindicats o fins i tot partits polítics contribueix a l'extensió del moviment insurgent. En casos excepcionals els actors insurgents poden jugar a ser dins i/o fora del sistema com, per exemple, Hamas i Hezbol·là. La integració d'actors insurgents (o

18. Al capítol 3 es tractarà amb més profunditat la rellevància que té a l'actualitat la propaganda en el terrorisme.

amb un passat insurgent, com és el cas de Hezbol·là) en el sistema polític ofereix l'oportunitat que abandonin la violència i optin per la via reformista en lloc de la revolucionària.

RELACIONS EXTERIORS

El suport exterior constitueix el darrer aspecte clau en el desenvolupament i la continuïtat d'una insurgència. Entre els suports externs destaca el que presten altres Estats ja que se sol traduir en refugi, finançament, subministrament d'armes, entrenament, etc. De fet, les insurgències solen dirigir-se a l'audiència mundial amb la finalitat de capitalitzar el suport extern.

LA CONTRAINSURGÈNCIA

La contrainsurgència (COIN) combina operacions ofensives, defensives i d'estabilització. Requereix forces flexibles i un considerable esforç en temps i recursos.

Vegeu a la taula següent dues definicions de contrainsurgència.

TAULA 1.6. Definicions oficials de contrainsurgència

Manual de contrainsurgència nord-americà, compartit per l'Exèrcit i el cos dels Marines (2007)

Les accions militars, paramilitars, polítiques, econòmiques, psicològiques o civils que du a terme un govern per a derrotar la insurgència.

Publicació doctrinal espanyola sobre contrainsurgència PD3-301 (2008)

Conjunt d'activitats polítiques, diplomàtiques, econòmiques, socials i militars, de manteniment de l'ordre, civils i psicològiques necessàries per a derrotar una insurgència.

Les accions COIN demanen un enfocament multidimensional que combini solucions econòmiques, polítiques i socials, ja que les accions inconnexes poden anul·lar-se mútuament i obrir finestres d'oportunitat a la insurgència. És necessària l'acció concertada dels actors estatals i no estatals que hi participen: administració civil, policia, serveis d'intel·ligència, agències humanitàries internacionals, ONG, forces militars internacionals, etc.

Troblem dos exemples del fracàs d'una COIN en els conflictes de l'Iraq i l'Afganistan. En aquests dos països es va parlar des del començament de l'estratègia de guanyar-se cors i ments però, per diversos motius, la seva aplicació va fracassar en gran mesura. En el cas de les forces nord-americanes va haver-hi un excés d'optimisme envers les actituds de les poblacions iraquiana i afganesa. S'esperava que, pel fet d'haver estat alliberats de règims perversos, acollirien les forces d'ocupació amb els braços oberts. No hi havia plans viables de reconstrucció, ni govern organitzat a l'exili, ni diners per a mantenir i reparar els serveis bàsics o reorganitzar les forces de seguretat. En realitat, el concepte de guanyar-se cors i ments es va interpretar de forma prosaica, és a dir que podria resumir-se en somriures, encaixades de mans i repartiment de llaminadures entre la mainada.

TAULA 1.7. Com va fracassar la COIN a l'Iraq?

En el cas de l'Iraq, quan la gent va comprovar que hi havia moltes menys hores de subministrament elèctric, augmentava exponencialment la possibilitat de ser atracat pels carrers i disminuïa en la mateixa mesura la possibilitat de trobar una feina, va trontollar l'estratègia.

Aquesta manca de seguretat va provocar que gradualment la població perdés l'admiració per la recuperació de les llibertats o pels somriures dels seus alliberadors. Però la situació va empitjorar quan els somriures i caramels van desaparèixer davant els primers atacs de la insurgència iraquiana.

L'obsessió per la seguretat de les forces nord-americanes va allunyar poc a poc els militars de la població civil i va aparèixer un mur de precaucions, incidents i greuges. Recordem que els greuges poden ser detonants o accelerants del terrorisme. En aquest cas el gihadisme i els grups insurgents van poder treure rèdit mediàtic d'incidents com les tortures de reclusos a la presó d'Abu Ghraib. El govern iraquí d'origen xiïta va aïllar i perseguir la comunitat sunnita de l'Iraq i aquest fet també va actuar com a detonant perquè arrelessin els grups insurgents sunnites, que per la població eren vistos com mujahidins que lluitaven contra les forces d'ocupació nord-americanes i contra un govern que els maltractava.

TAULA 1.8. Com va fracassar la COIN a l'Afganistan?

A l'Afganistan el procés va ser similar i l'estratègia de guanyar-se cors i ments va fracassar per les mateixes raons, tot i que el procés va ser més lent. La població afganesa es trobava en un estat de pobresa tan accentuat que difícilment podia imaginar condicions pitjors de les que ja patia a l'any 2001. L'arribada dels soldats occidentals va ser rebuda amb alegria, no perquè portessin amb ells la llibertat i la democràcia, sinó perquè representaven l'esperança de millorar el nivell de vida local. Com a l'Iraq, l'estratègia s'havia basat en idees i no en fets materials. Aquesta manca de materialització de les esperances dipositades va desembocar en el cansament i la decepció dels afganesos.

Afortunadament en tots dos casos es va recuperar l'enfocament correcte d'una COIN. En gran manera aquest èxit s'ha fonamentat en el traspàs del control de la seguretat de les forces multinacionals a les forces locals. En tots dos casos s'ha reconegut que la presència perllongada de forces estrangeres és insostenible i que l'estratègia de guanyar-se cors i ments de la gent es degrada quan s'aplica una dinàmica reiterada d'escalada de la violència. La població civil només suporta les forces estrangeres durant un temps limitat, si comprova que són útils per a millorar la seva vida diària i si el seu nombre disminueix progressivament en lloc d'augmentar.

TAULA 1.9. Paradoxes de la contrainsurgència

- a) Com més protegeixes les teves forces, menys segur et trobes. Els contrainsurgents obtenen la victòria protegint la societat, no a si mateixos.
- b) Com més forces militars utilitzes, menys eficaç ets, ja que s'incrementen les probabilitats d'errors i de víctimes innocents, la qual cosa beneficia la propaganda insurgent.
- c) De vegades, no fer res és la millor resposta. Sovint els insurgents cometem atemptats terroristes amb la finalitat de provocar la sobreacció.
- d) La millor arma de la COIN no dispara bales: la contrainsurgència es guanya proporcionant suport popular i legitimitat al govern autòcton, no matant insurgents.
- e) Si una tàctica funciona aquesta setmana, no ho farà la propera. Si marxa bé en aquesta província no té per què fer-ho en l'altra. La insurgència sol aprendre de pressa i aplica contramesures amb rapidesa. Els contrainsurgents han d'evitar la complaença i adaptar-se amb la mateixa celeritat o més que els seus adversaris.

CONCLUSIONS

1. Les causes del terrorisme varien considerablement d'uns casos a d'altres. El terrorisme pot gestar-se en societats pobres però també en societats pròsperes i democràtiques.
2. El patró socioeconòmic sobre la composició dels grups terroristes és variat i no confirma l'estereotip del terrorista sorgit sempre dels estrats més desfavorits.
3. L'equació: condicions socials negatives = resposta emocional negativa = violència no descriu cap llei universal.
4. L'anàlisi del terrorisme ens demostra que és multicausal i que dins d'aquesta multiplicitat de variables trobem causes econòmiques, polítiques, culturals i personals.

CAPÍTOL 2

TIPOLOGIES DE TERRORISME

*Enviaré davant teu el meu terror, duré la confusió
a tot el poble per on passaràs i faré girar l'esquena
davant teu a tots els teus enemics*
Èxode 23:27

Existeixen diverses classificacions de terrorisme en funció de la seva intencionalitat, del seu abast geogràfic i de les pretensions polítiques. En aquest cas escollim la classificació que fa referència a les pretensions polítiques o els objectius del grup terrorista. A continuació analitzarem:

- el terrorisme nacionalista europeu
- el terrorisme d'extrema esquerra inspirat en els moviments revolucionaris
- el terrorisme d'extrema dreta feixista europeu i supremacista nord-americà
- i, finalment, l'anomenat terrorisme d'Estat o «vigilant»

Capítol a part requerirà l'estudi del terrorisme individual, que s'ha convertit en una de les amenaces més versàtils i greus per a la seguretat occidental.

TERRORISME NACIONALISTA

El terrorisme nacionalista planteja com a objectiu la segregació política d'una part d'un territori situat dins d'un Estat preexistent mitjançant l'ús de la violència. L'organització que reivindica aquest objectiu pot assumir perfils ideològics concrets, vinculats a valors nacionals conservadors o d'esquerra revolucionària amb la finalitat de poder mostrar-los com a arguments de cara a demanar el suport de la població de referència o d'actors internacionals susceptibles de prestar col·laboració. La gran eclosió dels grups nacionalistes apareix després de la Segona Guerra Mundial. L'èxit de les pràctiques terroristes del grup israelià Irgun per a la instauració de l'Estat d'Israel o de la guerra d'alliberament algeriana entre el grup insurgent de l'FLN i l'Exèrcit francès van ser molt estudiats per organitzacions com ETA o l'IRA.

ETA

A l'any 1959 sorgeix una organització de caràcter eminentment cultural denominada *Euskadi ta Askatasuna* (ETA) que s'erigeix com a defensora de la identitat i dels

valors bascos: com a principals objectius, propugna la regeneració de la cultura basca i l'ensenyament de l'euskera i de la història d'Euskadi. Les seves activitats inicials es van limitar a la col·locació d'ikurriñes. L'objectiu que perseguia ETA, segons els seus postulats ideològics, era lluitar per la llibertat d'un poble oprimit. Durant aquesta primera fase la violència era una forma més de lluita entre un ventall d'opcions, però aviat començarien a teoritzar sobre la possibilitat d'adoptar tàctiques terroristes emulant l'Irgun israelià. Els primers militants d'ETA no conformaven un cos social políticament homogeni i tampoc tenien una estructura jeràrquica gaire rígida. La tortura existent a la dècada de 1960 va ser un detonant perquè l'organització adoptés clarament una estratègia violenta. La influència de la guerra d'Algèria va propiciar que ETA adoptés divisions territorials denominades *herrialdes* seguint el model de les *wilayes* algerianes o les que actualment té DAESH.

L'esdeveniment que va marcar la projecció d'ETA a la dècada de 1960 va ser l'anomenat procés de Burgos, mitjançant el qual es va condemnar diversos militants a penes molt severes. Aquest judici va projectar una imatge heroica de militants reprimits que combatien pels seus principis davant del règim franquista, i també va ser el detonant o catalitzador —recordeu els conceptes *detonant* o *precipitant* del capítol 1— de la sensibilitat democràtica opositora al règim. Una de les seves primeres accions selectives i premeditades va ser l'assassinat del policia franquista Melitón Manzanas, cap de la Brigada d'Investigació Social de Guipúscoa. Gradualment, i fins a la mort de Franco, el nombre de víctimes d'ETA va anar augmentant. Un altre esdeveniment important a la història d'ETA és a l'any 1974, quan l'organització terrorista es divideix en dues escissions:

- *ETA politicomilitar*, que es decantava per adoptar una estratègia en la qual l'activitat militar es subordinés a la política
- *ETA militar*, que només preveia l'estratègia militar

ETA militar sempre va aglutinar la majoria d'operatius terroristes i perpetrava les accions contra la Guàrdia Civil, la Policia Nacional i la central nuclear de Lemonz de Biscaia. Després de la mort de Franco i l'aprovació de l'Estatut basc l'any 1979, ETA va mantenir la seva activitat terrorista amb atemptats molt greus. En aquesta època la seva estructura era molt més jerarquizada i l'esglaó més alt era un comitè executiu que estava constituït per vuit líders que mantenien reunions mensuals sobre temes militars, propagandístics, econòmics i polítics. Els membres d'ETA assumien tres possibles rols: alliberats o il·legals, legals i col·laboradors. Aquesta diferenciació entre militant a temps parcial i complet també s'ha donat en altres organitzacions de l'època, com l'IRA i les Brigades Roges.

- Els *membres alliberats* d'ETA estaven fitxats per la policia i tenien el màxim estatus vivint en la clandestinitat. Molts d'ells residien a territori francès, que durant molt temps va exercir de santuari o refugi. Els alliberats eren els que, habitualment, executaven les accions terroristes armades.
- Els *membres legals* no estaven fitxats per la policia i això els permetia una vida més corrent, conservar la seva feina i viure amb les famílies. El seu grau de compromís era molt diferent en funció de cada individu. Els etarres legals integraven la majoria dels comandos operatius, tot i que només es reunien cada vuit mesos i cada cop que l'executiva de l'organització els demanava que planifiquessin algun atemptat. Cada comando o escamot estava integrat per un mínim de tres activistes i un màxim de cinc. Altres exercien de correus o feien tasques de vigilància d'objectius.
- Els *col·laboradors* formaven cèl·lules de suport i feien tasques d'abastiment d'aliments, vestimenta, refugi o falsificació de documentació.

La dissolució d'ETA politicomilitar l'any 1981 i l'establiment d'un govern autònom basc va anar canviant lentament el paisatge polític dels anys precedents. L'auge d'un nacionalisme basc moderat i democràtic, el canvi d'actitud de bona part de la població basca en relació amb els atemptats d'ETA i la política antiterrorista de l'Estat espanyol contribueixen a explicar la decreixent activitat d'ETA durant els anys següents. L'any 2000 ETA comptava amb un miler de militants actius i l'any 2010, només amb cinquanta, per l'activitat investigadora de les forces i els cossos de seguretat i determinades reformes penals. ETA va anunciar el 20 d'octubre de 2011 la cessació definitiva de la seva activitat armada. L'any 2014 ETA va lliurar una part molt minsa del seu arsenal davant observadors internacionals. Actualment el reconeixement del dany causat pel terrorisme d'ETA i la dispersió dels presos etarres són dues de les variables que requereixen un procés negociador per encetar, tot i que els partits polítics discrepen sobre com gestionar-ho.

IRA

L'IRA, sigla en anglès de l'*Irish Republican Army* (Exèrcit Republicà Irlandès), va ser una organització terrorista fundada l'any 1919 per a lluitar contra el domini britànic a Irlanda.

Per entendre la gènesi d'aquesta organització terrorista cal recórrer a la història. L'any 1920 s'independitza Irlanda, però sis comtats de la província de l'Ulster van escollir separar-se de la resta d'Irlanda i mantenir el seu lligam amb la Gran Bretanya. La major part de la població d'Irlanda del Nord era protestant i els irlandesos catòlics interpretaven que hi havia una prevalença de la religió protestant i de la posició dominant dels britànics a la zona. L'Estat lliure d'Irlanda al 1948 es va convertir en la República d'Irlanda i el Parlament britànic va ratificar la condició d'Irlanda del Nord (part escindida d'Irlanda) com a part de Gran Bretanya. A partir de 1955, l'IRA inicia una campanya d'atemptats terroristes dirigida a aconseguir la unificació de les dues Irlandes i, com a resposta, l'any 1969 Gran Bretanya envia el seu exèrcit a Irlanda del Nord. El suport a l'IRA va augmentar a mesura que intensificava els seus atacs contra activistes protestants, unionistes i l'exèrcit britànic. Però el mateix any 1969 les divergències sobre la utilització de tàctiques terroristes van conduir a l'escissió de l'IRA en dos grups:

- l'*IRA Provisional*, que defensava la lluita armada i el terrorisme com a única via per aconseguir la unificació de les dues Irlandes
- l'*IRA Oficial / Sinn Féin oficial* (braç polític), que valorava la via política per aconseguir els objectius

El 30 de gener de 1972, en el tristament conegut com a Diumenge Sagnant, durant una manifestació a Derry en suport dels drets civils i contra l'empresonament sense judici de sospitosos de pertànyer a l'IRA, les tropes britàniques van matar 14 manifestants.

L'objectiu polític d'aquesta organització terrorista era la unió d'Irlanda del Nord amb la República d'Irlanda i el seu manual organitzatiu es recull a l'anomenat Llibre verd, una mena de constitució interna carregada de retòrica militar que l'IRA facilitava als seus militants.¹⁹ Als seus inicis, l'IRA es va articular amb una estructura militar en brigades, batallons i companyies dirigides per una sèrie de departaments superiors. El control sobre els membres de l'organització era molt estricte i les funcions de cada estructura estaven molt definides.

Cap al 1975, l'IRA va modificar la seva estructura i, malgrat que va conservar algunes de les seves característiques militars, l'organització va mutar cap a una forma més cel·lular i va substituir brigades, batallons i companyies per petits grups o escamots

TAULA 2.1. El Diumenge Sagnant a Derry recordat pel grup U2

Aquest cas va ser recordat en una cançó del grup irlandès U2 titulada *Sunday Bloody Sunday*, que parla del patiment, de l'absurd de la violència i de l'odi. A continuació es reproduïx la lletra d'un fragment de la cançó.

*I la batalla acaba de començar.
Hi ha moltes pèrdues però, digue'm, qui ha guanyat?
Hi ha una trinxera excavada als nostres cors.
I mares, fills, germans, germanes, esquinqats.
Diumenge, diumenge sagnant.
Diumenge, diumenge sagnant.
Quant temps? Quant temps hem de cantar aquesta cançó? Quant temps? Quant?*

¹⁹ Aquest fet no és extraordinari a les organitzacions terroristes. Per exemple, Al-Qaeda va elaborar diferents manuals, el més famós és l'*Enciclopèdia del Gihad Afganès*. ETA també difonia als seus entorns de suport els anomenats *zutabes*, que contenien comunicats i directrius operatives de l'organització.

d'entre 3 i 10 membres. Aquests escamots treballaven de forma independent però no podien prendre decisions estratègiques sinó que es cenyien a les ordres i directrius de l'autoritat central. Aquest tipus d'estructura cel·lular es va adoptar per motius de seguretat ja que, com que estaven aïllades entre si, en cas de captura d'una d'aquestes cèl·lules o escamots no es comprometia la viabilitat de la resta de l'organització.

L'any 1998 l'IRA Autèntic –una escissió de l'IRA Provisional– va perpetrar un atemptat amb cotxe bomba a Omagh, que va matar 29 persones. Poc després, davant del rebuig frontal de totes les forces polítiques d'Irlanda del Nord i, fins i tot, del mateix IRA Oficial, aquest nou grupuscle va anunciar una treva.

Després de molts entrebancs amb el procés de pau entre el Govern britànic i les autoritats nord-irlandeses, l'any 2002 l'IRA va manifestar el seu compromís amb la via pacífica i va demanar perdó pels civils morts o ferits al llarg dels anys com a conseqüència de la seva activitat armada. Oficialment l'IRA Provisional es va considerar desmantellat l'any 2008, encara que va haver-hi alguna altra escissió més a l'organització.

TERRORISME D'EXTREMA ESQUERRA

El terrorisme d'extrema esquerra arrenca a Europa al final de la dècada de 1960 inspirat en els postulats revolucionaris dels models marxista, leninista i maoista, impregnats d'una filosofia de caràcter *foquista* exemplaritzada en les accions d'Ernesto Guevara i la Revolució cubana. Els grups terroristes d'extrema esquerra europeus no van tenir suport social i en molts casos es reduïa a grupuscles universitaris amb el suport de moviments obrers. Això no obstant, va deixar una petjada que encara es pot veure en moltes manifestacions de la nostra societat. El terrorisme d'extrema esquerra es fonamenta en una ideologia sorgida a sectors intel·lectuals de classe mitjana que cercava un anhel transformador i rupturista contra els efectes perversos del capitalisme, a diferència del terrorisme nacionalista, que cerca la segregació d'un territori per qüestions etniconacionalistes.

LES LLAVORS XINESA I CUBANA

L'ordre internacional establert després de la Segona Guerra Mundial es mantenia aliè a les convulsions polítiques i socials que passaven a d'altres escenaris. Arran de l'èxit de la Revolució comunista a la Xina el 1949, la filosofia de la guerra revolucionària impregna diferents processos que troben en el model maoista la constatació pràctica d'aconseguir el poder mitjançant la subversió. L'estratègia de Mao Tse-tung es fonamentava en els principis establerts per Clausewitz, qui afirmava que «la guerra és una política amb vessament de sang». Ell considerava que la finalitat d'una guerra és precisament eliminar la guerra i aconseguir la pau perpètua –eliminació que no inclou la guerra justa, que és la que lliuren les classes oprimides contra els dominants. El triomf del comunisme xinès del 1949 va ser vist pel tercer món com una embranzida a aquest mode complex de confrontació armada. L'ambient revolucionari es va estendre a Iberoamèrica. De fet, va ser el triomf de la Revolució cubana el que va servir de catalitzador del procés, juntament amb el Maig francès del 1968.

El revolucionari argentí Ernesto *Che* Guevara defensava la tesi que no és imprescindible que a un país es donin les condicions objectives per desenvolupar un procés revolucionari, sinó que només són necessàries unes condicions mínimes per formar un primer grup guerriller i constituir així el focus revolucionari. Aquesta és la teoria del *foquisme*, que va inspirar molts grups d'extrema esquerra. De fet Guevara, des-

prés de la Revolució cubana, va marxar a Bolívia buscant una implicació dels Estats Units per a poder enarborar la bandera de l'antiimperialisme i forçar-los a una intervenció violenta amb la finalitat d'una guerra civil com a pas previ a la seva extensió per tot el continent sud-americà. El fracàs d'aquesta experiència va frustrar els plans de Fidel Castro per a exportar la revolució.

GÈNESI DELS GRUPS D'EXTREMA ESQUERRA EUROPEUS

Europa es mirava els processos revolucionaris xinès i cubà amb interès per adaptar-los a una societat on la generació més jove començava a qüestionar el sistema socioeconòmic capitalista. L'auge del terrorisme d'extrema esquerra a Europa es situa a final de la dècada de 1970 i començament de la dècada de 1980. En contra de la doctrina marxista leninista clàssica, que considerava que la lluita armada havia de ser selectiva i sempre adscrita a un procés subversiu, la «nova esquerra» europea sorgida d'entorns universitaris i moviments obrers va designar la violència com el nucli central per a desenvolupar la seva estratègia revolucionària inspirada en la teoria del *foquisme* de Guevara i impulsada per l'èxit d'altres moviments revolucionaris i subversius a la Xina, Vietnam o Cuba.

El credo ideològic d'aquests grups té algunes característiques remarcables:

- el capitalisme és la causa matriu de tots els problemes del proletariat i només pot ser desplaçat per la força
- els partits comunistes tradicionals han perdut el dret a representar el proletariat
- la lluita revolucionària té dues fases: propaganda i guerra civil revolucionària

FRACCIÓ DE L'EXÈRCIT ROIG (RAF)

La RAF, acrònim en alemany de *Roter Armee Fraktion*, és un grup terrorista que va aparèixer el 1970 a la República Federal d'Alemanya. També era coneguda per les autoritats alemanyes com el grup Baader-Meinhof, que eren els cognoms dels seus dirigents Andreas Baader i Ulrike Meinhof. El seu objectiu, com tots els grups d'extrema esquerra de l'època, era vèncer el sistema capitalista imperialista. La RAF volia formar un front antiimperialista a l'Europa Occidental, juntament amb altres grups de França i Bèlgica. La seva activitat terrorista consistia en la col·locació d'artefactes explosius a centres oficials, el segrest de polítics o el robatori de bancs, però sense una gran base ideològica que fonamentés les seves accions. Al 1975, membres de la RAF, sota el lideratge del terrorista veneçolà Carlos «El Chacal»,²⁰ van atacar l'oficina de l'Organització de Països Exportadors de Petrol. La RAF va continuar perpetrant accions terroristes fins als inicis de la dècada de 1980. L'aparell d'Estat de l'Alemanya Federal va reaccionar amb duresa contra les activitats terroristes de la RAF. El 1992, quan els seus líders fundadors ja havien mort, la RAF va publicar una declaració en què condicionava la fi de la lluita armada «a una solució al problema dels presos» i l'abril de 1998 va publicar la seva dissolució com a grup terrorista. En els judicis que hi va haver, els membres de la RAF van demanar ser tractats com a soldats enemics.²¹ Encara que s'autoanomenaven «guerrillers urbans de la RAF», el Govern i els mitjans s'hi referien com el grup Baader-Meinhof, intentant deslegitimar el seu moviment subversiu i terrorista.

Com la gran majoria de grups d'extrema esquerra europeus, les activitats d'aquestes organitzacions terroristes van anar derivant d'un idealisme revolucionari inspirat en les revolucions cubana o xinesa cap a una fugida endavant, sense suport popular i sense cap component ideològic sòlid més enllà dels postulats inicials que, amb el pas del temps, van quedar obsolets.

IMATGE 3.2.
Els dirigents de la RAF,
Andreas Baader i Ulrike
Meinhof

Baader, Andreas Bernd,
6. 5. 43 München

Meinhof, Ulrike,
7. 10. 34 Oldenburg

Fotos: DPA, Agència Alemanya de Notícies

20. Ilich Ramírez Sánchez, més conegut com «El Chacal», va ser membre del Front Popular per a l'Alliberament de Palestina (FPAP), entre d'altres grups terroristes.

21. També ho van demanar així pel seu cas les Brigades Roges italianes.

GRAPO

A Espanya, la violència terrorista d'extrema esquerra presenta la peculiaritat respecte d'altres organitzacions europees d'abordar un combat real contra un règim dictatorial que ja s'havia intentat subvertir per mètodes de guerrilla rural (maquis) i urbana (anarquistes) en les dècades anteriors. A l'octubre de 1964, el recentment constituït Partit Comunista Espanyol (PCE) marxista leninista, pioner dels grups maquistes espanyols, va proclamar la necessitat d'una «guerra popular» antifranquista que hauria de ser portada a terme per unes Forces Armades Revolucionàries. Un cop Franco mor, sorgeix el grup terrorista espanyol d'extrema esquerra Grups de Resistència Antifeixista Primer d'Octubre (GRAPO). L'estructura del grup sempre va ser molt petita i, segons les fonts existents, era integrada per unes 30 o 40 persones. La seva activitat terrorista incloïa el segrest d'empresaris, l'atac contra policies i militars i la col·locació d'artefactes explosius, així com els robatoris a bancs o furgons blindats com a font de finançament del grup.

Mai va aconseguir establir-se com a grup terrorista revolucionari i aquest fet, juntament amb la desarticulació de la seva estructura diverses vegades, va provocar que de mica en mica la seva activitat terrorista fos cada cop més residual. Això no obstant, des del seu naixement, la banda terrorista va assassinar 80 persones i 19 dels seus activistes van morir en enfrontaments amb les forces de seguretat espanyoles.

TERRORISME D'EXTREMA DRETA

Els grups terroristes d'extrema esquerra sempre van tenir el seu antagonisme en la gènesi de grups d'extrema dreta a Europa. De vegades fruit de l'anomenada estratègia de tensió, que consistia en l'intent de l'extrema dreta de crear un clima de caos i falta de confiança en les institucions per a imposar un govern fort durant les dècades de 1970 i 1980. A Itàlia, aquesta «estratègia de tensió» va ser molt evident a l'extrema dreta neofeixista italiana, amb grups terroristes com Ordine Nuovo o Fronte Nazionale, que aprofitaven la campanya terrorista del grup d'extrema esquerra revolucionari de les Brigades Roges per a portar el clima social al límit. A Espanya, tot i que en un context diferent, també va sorgir aquesta estratègia amb grups d'extrema dreta.²²

TAULA 2.2. Característiques principals dels grups d'extrema dreta

- a) La identificació amb els postulats totalitaris del feixisme italià, el falangisme espanyol i el nazisme alemany. Tanmateix, la nova extrema dreta evita vincular-se a aquest feixisme i accepta el sistema parlamentari.
- b) De naturalesa antisistema.
- c) Entenen la violència com a instrument polític per a subvertir el sistema establert.
- d) Sostenen un discurs excloent per qüestió de raça, diferències culturals, religió...
- e) Una de les narratives habituals de l'extrema dreta actual és la lluita contra la islamització d'Occident: promouen discursos islamòfobs i equiparen els musulmans, els immigrants i els refugiats amb els terroristes gihadistes.
- f) Actualment hi ha una retroalimentació discursiva entre el gihadisme i l'extrema dreta que, com hem vist als primers apartats, té l'objectiu de polaritzar la societat per afavorir un clima de tensió i la proliferació de discursos d'odi, d'arguments dicotòmics «d'ells contra nosaltres» i de les narratives extremistes violentes.

²². Per alguns autors és un terme anàleg al d'ultradreta.

GRUPS TERRORISTES D'EXTREMA DRETA ESPANYOLS

Després de la mort del dictador Francisco Franco sorgeixen a Espanya diferents grupscles terroristes d'extrema dreta que perpetren atemptats terroristes contra persones d'ideologia contrària. El Batallón Vasco Español, l'Alianza Apostólica Anti-comunista (o Triple A) o els Guerrilleros de Cristo Rey van ser alguns d'aquests grups terroristes. Les diferents accions que van dur a terme van causar la mort de més d'una seixantena de persones, des de militants d'ETA fins a advocats d'esquerres o sindicalistes. El seus integrants eren civils, policies i militars més o menys vinculats al règim franquista. L'objectiu final que perseguïen era contribuir a la desestabilització de la incipient democràcia espanyola. A mesura que aquesta es va anar consolidant i després del fallit cop d'estat del 23 de febrer de 1981, entren en declivi fins a desaparèixer poc després. Alguns dels integrants d'aquests grups d'extrema dreta van ser l'embrió del que posteriorment serien els Grupos Antiterroristas de Liberación (GAL), que formen part de l'epígraf del terrorisme d'Estat.

SUPREMACISTES

El gihadisme persegueix com a objectiu subsidiari fomentar entre els musulmans un sentiment de greuge d'Occident cap a l'islam. Els greuges tòxics de la narrativa gihadista orbiten en premisses com: «Occident ataca l'islam» o «els gihadistes defensen els musulmans davant dels atacs dels *kaffir*». La premissa de partida del relat gihadista és clara: socialitzar una consciència comuna d'agressió a l'islam amb l'objectiu de mobilitzar suports ideològics i/o operatius entre els musulmans d'Occident. Mitjançant aquesta socialització es fomenta un sentiment de pertinença a la causa gihadista.

Les accions terroristes a Occident generen, sovint, un augment de les expressions d'islamofòbia. No és un efecte col·lateral menor sinó que pretén polaritzar la comunitat musulmana occidental de la resta. Qualsevol acció violenta comesa contra els musulmans a Occident és instrumentalitzada pel gihadisme per a obtenir rèdit i afavorir processos de radicalització individuals i col·lectius. S'ha de prestar especial atenció, per tant, a l'auge a Occident d'accions terroristes individuals o a la gènesi de grups violents que atemptin contra interessos musulmans com comerços, mesquites, associacions que acullen refugiats... En estudis recents sobre l'impacte de Twitter s'ha constatat que el nombre de seguidors dels moviments nacionalistes blancs als EUA ha augmentat exponencialment. Avui superen DAESH gairebé en totes les mètriques socials, des de nombre de seguidors a piulades per dia.

Hi ha grups que justifiquen la violència per motius racistes. Aquests grups comparteixen alguns trets idiosincràtics:

- en el cas dels Estats Units el rebuig manifest al Govern federal
- l'odi a les minories
- l'islamofòbia
- la defensa a ultrança del dret a portar armes de foc i
- una defensa de la idea de «ciutadà sobirà»

Durant els darrers anys s'han incrementat les accions terroristes vinculades a l'extrema dreta.

L'episodi més letal vinculat al terrorisme d'extrema dreta a Europa va ser el comès l'any 2011 pel noruec Anders Behring Breivik, que va assassinar 77 persones als atemptats d'Oslo i Utøya. Breivik, autor del manifest *Declaració Europea d'Independència*, difós poc abans dels atemptats, feia la reflexió següent:

Una de les grans fortaleses dels nostres enemics, els marxistes culturals d'Europa i els seus règims multiculturalistes són els seus vastos recursos i les seves capacitats avançades d'investigació forense. Hi ha milers de càmeres de vídeo a tot Europa i sempre correm el risc de deixar enrere el nostre ADN, empremtes dactilars, testimonis o altres proves que poden comportar la nostra detenció. Ells són superiors en gairebé tots els aspectes. Però tot monstre de set caps té un taló d'Aquil·les. El taló d'Aquil·les és la seva vulnerabilitat davant les cèl·lules individuals.

El 18 de juny de 2015, Dylann Roof, jove nord-americà de vint-i-un anys, va irrompre amb armes de foc en una església metodista de Charleston (Carolina del Sud) freqüentada per afroamericans i va matar nou persones. Roof va entrar a l'Església Episcopal Metodista Africana Emanuel, es va unir a un grup que estava en una sessió d'estudi de la Bíblia i va estar allà assegut durant una hora abans de començar a disparar. Roof es va aixecar i va dir que era allà per a «matar negres».

El 15 de març de 2019, l'australià Brenton Tarrant, de vint-i-vuit anys, va irrompre disparant a dues mesquites a Christchurch (Nova Zelanda) i va assassinar 49 persones. Ell mateix va enregistrar la seva acció amb una càmera GoPro i posteriorment la va difondre en *streaming* mitjançant les xarxes socials cercant el màxim impacte mediàtic. Aquest fet esdevé una novetat en els atacs comesos per actors individuals o grups ultradretans, però és habitual en el gihadisme com a instrument de propaganda.

IMATGE 2.2. Portada del manifest del terrorista australià Brenton Tarrant i captura del mètode emprat

The Great Replacement

TOWARDS A NEW SOCIETY

23. Discurs inspirat en el nacionalsocialisme alemany i en la utilització de simbologia i estètica similar o idèntica a la del Tercer Reich. Els seus arguments se centren en la crítica a la democràcia liberal parlamentària; la proposta d'un sistema social i polític basat en el nacionalsocialisme, i en la idea explícitament racista, però de tall europeista, que defensa l'existència d'una identitat indoeuropea.

24. El títol del manifest, «La gran substitució», és una referència al concepte de genocidi blanc, on s'argumenta que la població europea està sent substituïda pels musulmans.

El manifest de Tarrant, descrit com a «divagació» racista ecofeixista i simbolitzat amb el sol negre vinculat al nacionalsocialisme alemany,²³ conté una narrativa coherent, encara que profundament inquietant, basada en diversos conceptes i creences clau expressades per la supremacia blanca d'extrema dreta, antimusulmana, antiimmigrants i moviments antigovernamentals *Patriot*.

La narrativa extremista violenta (NEV) de Tarrant es pot resumir de la manera següent:

- Les «nacions blanques» estan experimentant una alarmant decadència demogràfica cultural i racial, causada per la baixa natalitat blanca i la immigració o migració massiva.
- El resultat final d'aquest procés és la desaparició demogràfica i cultural de l'herència europea, que es descriu com un «genocidi blanc» i un «gran reemplaçament».²⁴
- La seva acció és una revenja pels morts europeus en atacs terroristes.

- d) El seu model va ser Anders Breivik.
- e) El seu objectiu? Ser un model, generar violència i fomentar la polarització entre la població europea i la immigració.
- f) Sacralització de la idea: Brenton Tarrant, segons el manifest que va difondre, va acceptar la seva hipotètica mort durant l'atemptat. Variable molt similar a l'acceptació de la mort per part dels gihadistes.
- g) I molt important de cara al nostre objecte d'estudi: crear una atmosfera de por com a substrat previ d'una futura revolució social.

Al cap de poques setmanes, el 27 d'abril, el jove de dinou anys John Earnest va entrar en una sinagoga a Poway, Califòrnia, va disparar i matar diverses persones. L'acció suggereix que era un incident «imitació» inspirat en l'atac de Christchurch.

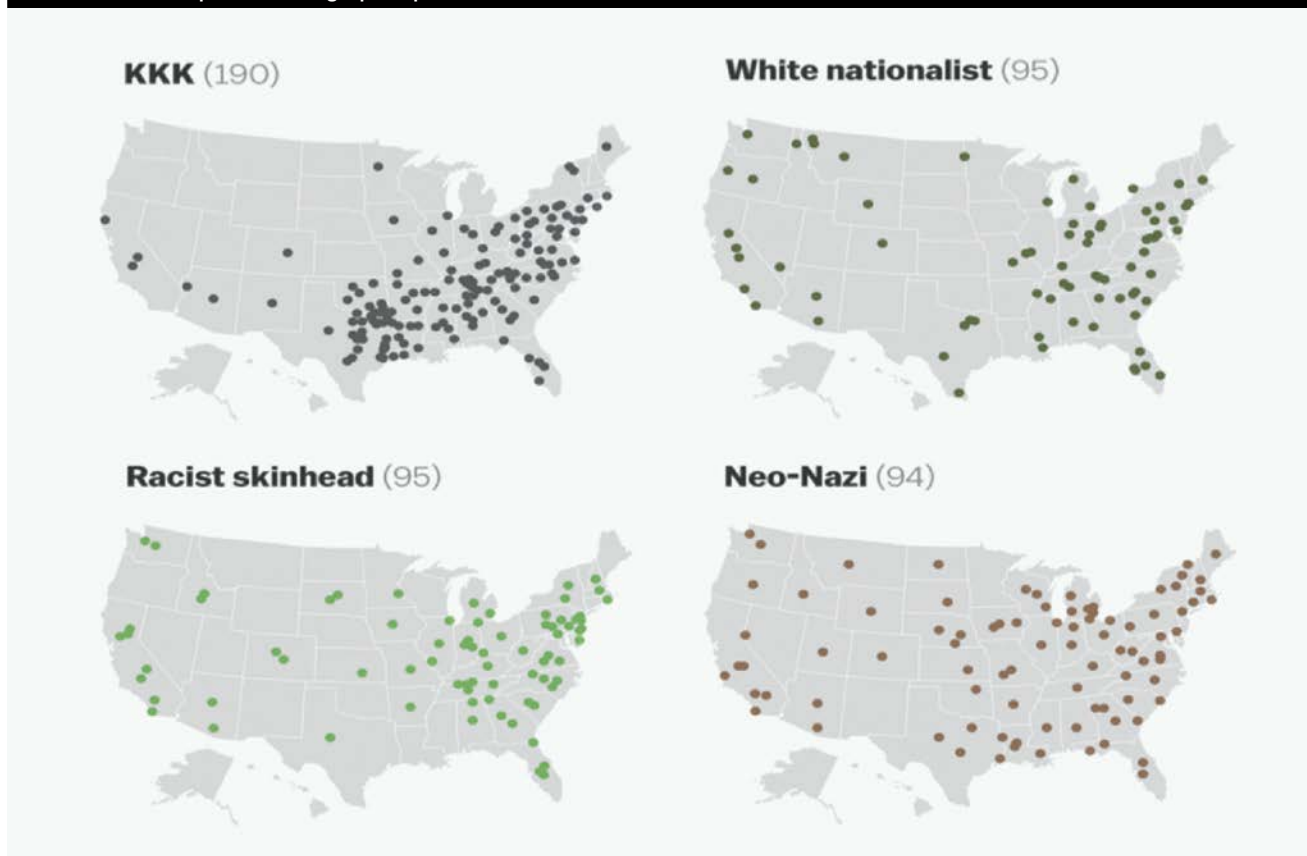
A continuació analitzem els tres moviments que suposen una major amenaça per a la seguretat dels Estats Units, per la seva implantació.

SUPREMACISTES BLANCS

El supremacisme blanc²⁵ és una ideologia etnocentrista que sosté que la raça blanca és superior a d'altres races com l'africana, l'asiàtica o la llatina. Nació Ària o el Ku Klux Klan són alguns dels grups que s'integren en aquest moviment i, malgrat que oficialment no estarien catalogats per les autoritats nord-americanes com a grups terroristes, sí que han emprat la tàctica terrorista nombroses vegades.

25. La supremacia blanca o supremacisme blanc és una ideologia que sosté que la raça blanca és superior a altres races. És un concepte que descriu una ideologia política que promou el domini social i polític dels blancs. Actualment hi ha grups de supremacia blanca en països com els Estats Units, Austràlia, Sud-àfrica o Rússia.

GRÀFIC 2.1. Implantació de grups supremacistes als EUA

Font: CROCKETT, Z. (2016)

El cas recent de Dylan Roof comentat més amunt és un bon exemple de terrorisme supremacista blanc. A la taula següent s'il·lustra un cas d'acció terrorista supremacista de fa uns quants anys.

TAULA 2.3. Exemple d'acció terrorista supremacista

El 19 d'abril de 1995, Timothy McVeigh va estacionar un camió carregat d'explosius davant de la seu de l'FBI a Oklahoma. El resultat de l'atemptat va ser la mort de 168 persones. El motiu de la seva acció terrorista va ser respondre al Govern federal per les diverses polítiques de prohibició d'armes.

McVeigh es va inspirar en una novel·la de propaganda racista anomenada *Els diaris de Turner* escrita per un nazi nord-americà anomenat William Pearce.

Aquesta novel·la, on es descrivia –molt abans de l'acció de McVeigh– un atemptat contra un edifici federal mitjançant un camió amb explosius, va captivar milers d'extremistes nord-americans.

MOVIMENT DE MILÍCIES

Tot i no ser considerats grups terroristes val la pena mencionar les anomenades milícies paramilitars implantades des de la dècada de 1990 a diferents Estats com, per exemple, la Milícia de Michigan o la Milícia de Montana. Es caracteritzen pel conspiracionisme i el *survivalisme* –els anomenats *survivers*– ja que animen la gent a preparar-se davant l'apocalipsi emmagatzemant armes i aliments o entrenant-se en tècniques de supervivència i guerra de guerrilles. També es caracteritzen pel seu odi als jueus i per la seva intenció de derrocar el Govern federal, el qual anomenen despectivament ZOG (Govern d'Ocupació Sionista).

EL MOVIMENT ANTIGOVERNAMENTAL PATRIOT NORD-AMERICÀ CONTEMPORANI

Es compon d'actors d'extrema dreta que, entre altres variables, estan motivats principalment per l'hostilitat envers el Govern federal dels EUA i per les influències internacionals malignes percebudes (per exemple, Nou Ordre Mundial o les Nacions Unides). Els orígens històrics i les primeres encarnacions del moviment també van estar molt influenciats per la supremacia blanca, especialment les anomenades creences d'identitat cristiana, que es basen en interpretacions racistes i antisemites de la Bíblia.

TERRORISME VIGILANT O D'ESTAT

L'ús del terrorisme amb la finalitat de mantenir l'ordre existent rep la denominació de «terrorisme vigilant» i normalment està protagonitzat per governs –gairebé sempre de règims totalitaris o autoritaris– mitjançant grups paraestats que fan servir mètodes repressius il·legítims amb la intenció de neutralitzar l'oposició política i garantir el sotmetiment de la població. Les manifestacions que pot tenir són la coacció, el segrest, les desaparicions, la tortura i l'assassinat. Vegem-ne alguns exemples a continuació.

- Els *esquadrons de la mort salvadorenys* eren grups paramilitars d'extrema dreta, conformats per militars, policies sense uniforme i civils que van executar accions contra els opositors polítics al govern del Salvador durant la guerra civil (1979-1991).

- El *terrorisme d'Estat a l'Argentina* es va desenvolupar en el període comprès entre 1970 i 1980. Durant aquesta dècada la dictadura argentina mitjançant la repressió, la violència i la tortura va fer desaparèixer 30.000 persones. La dictadura militar va establir una estructura clandestina per a la repressió dels opositors, que incloïa «grups de tasques», segrestos, desaparicions forçades, centres de detenció i tortura, desinformació als mitjans de comunicació i la delació de qualsevol sospitós d'activitats contràries al règim dictatorial. Especialment menyspreables eren els anomenats vols de la mort, on milers de detinguts van ser llençats al mar.
- A l'Estat espanyol, els GAL (Grupos Antiterroristas de Liberación), que perpetraven atemptats contra l'entorn d'ETA. Van estar actius entre 1983 i 1987 i van cometre 27 assassinats actuant preferentment al País Basc francès, tot i que també van segrestar i torturar persones a altres indrets d'Espanya. Els seus atemptats es dirigien contra militants i simpatitzants d'ETA, però també van assassinar persones que no tenien cap relació amb l'organització terrorista. Segons la investigació judicial, membres del GAL de les forces i cossos de seguretat van rebre finançament de fons reservats de l'Estat per a gestionar qüestions operatives de l'organització. Entre les accions terroristes que va cometre aquesta organització va tenir especial ressò mediàtic el segrest, les tortures i l'assassinat de dos membres d'ETA a Alacant (cas Lasa i Zabala).

TERRORISME INDIVIDUAL: EL TERRORISME LÍQUID

En aquest epígraf s'analitza una de les formes més complexes i impredecibles de terrorisme: els actes de violència comesos per un sol individu. Cada vegada que es comet un atemptat de gran letalitat com els perpetrats a París, Brussel·les, Orlando, Niça, Berlín, Barcelona o Nova Zelanda, ressorgeix la «clàssica» discussió –essencialment acadèmica– que orbita entre la preeminència del terrorisme col·lectiu *versus* el terrorisme individual. Després dels atemptats perpetrats a la sala Bataclan de París o a l'aeroport de Zaventem de Brussel·les va ser d'ús comú l'argument que defensava que s'havia sobredimensionat l'amenaça del terrorisme individual i que la veritable amenaça per a Occident se circumscribia als comandos operatius que atemptaven coordinadament a Europa. Les accions dels terroristes individuals –segons aquest corrent d'opinió– eren residuals, anecdòtiques i executades en gran part per individus pertorbats o desequilibrats. Tanmateix, després dels atemptats d'Orlando, Niça, Berlín o Nova Zelanda, els mediàtics «llops solitaris» com Mateen, Bouhleh, Amri o Tarrant sembla que representen la cara més versàtil del terrorisme individual.

Operativament, la diferenciació dogmàtica sobre la preeminència d'una o altra forma de terrorisme no és tan evident. El grau d'amenaça actual, segons l'avaluació de la comunitat de seguretat i intel·ligència, sempre ha previst tots dos escenaris:

- a) el d'un atac coordinat executat per una *xarxa de base o cèl·lula operativa*, adreçat contra un o diversos objectius;
- b) el comès per *un sol individu* que actui de forma independent però inspirat per la ideologia gihadista.

El gihadisme i l'extrema dreta –i potser en el futur altres EV– exhorten totes dues tàctiques. Per tant, per què insistir en la preeminència d'una sobre l'altra? No sembla prudent regir-se per la immediatesa de les accions, ni pels *tempos* mediàtics, ni per

l'ímpetu de les «anàlisis post mortem» incendiàries, ni evidentment per simplificar la complexitat del fenomen. Si habitualment ens referim al terrorisme com un fenomen polimòrfic és, precisament, entre altres coses, perquè coexisteixen les dues tàctiques i l'elecció d'una o altra depèn d'una multiplicitat de factors de naturalesa objectiva i subjectiva, així com d'un càlcul de costos i beneficis, voluntats i capacitats i, de vegades, fins i tot... de l'atzar.

Alguns acadèmics els cataloguen com a actors solitaris i d'altres com a llops solitaris. La controvèrsia creada per la denominació dels terroristes individuals no disminueix la incertesa que *per se* genera un fenomen molt més desconegut que el terrorisme clàssic o col·lectiu. Malgrat tot, aquest debat no es té en compte a la propaganda gihadista, ja que utilitza els conceptes de llop solitari, mujahidí solitari o gihad solitari d'una forma cada cop més freqüent. Independentment de la seva denominació, des d'un punt de vista estrictament de seguretat, els terroristes individuals suposen un problema creixent per als serveis d'intel·ligència i per als cossos de seguretat dels diferents Estats on operen.

S'ha observat durant els últims anys un augment significatiu d'atemptats terroristes i intents fallits duts a terme per individus amb escassa preparació operativa, que actuen de forma espontània i sense vinculació directa amb organitzacions terroristes. L'increment de casos de terrorisme individual a Occident s'explica fonamentalment per quatre factors:

- a) la influència de líders carismàtics com Anwar al-Awlaki;
- b) la vulnerabilitat de les organitzacions terroristes jerarquitzades, tal com especifica Abu Mus'ab al-Suri en la seva doctrina;
- c) l'adaptació dels serveis d'intel·ligència a aquestes estructures;
- d) la senzillesa operativa d'aquest tipus d'accions terroristes individuals.

ANTECEDENTS DEL TERRORISME INDIVIDUAL

Els antecedents del terrorisme individual es remunten a l'anarquisme del segle XIX. Ideòlegs de l'anarquisme de Rússia, Itàlia, França i Alemanya van establir les bases del concepte durant aquest segle. Mikhail A. Bakunin (1814-1876) va ser un dels ideòlegs més importants d'aquest període perquè va establir els postulats i fonaments doctrinals del terrorisme individual, a més de ser precursor del concepte de «propaganda pel fet».

El terme «propaganda pel fet» engloba una estratègia revolucionària basada en el fet que l'impacte d'una acció violenta és molt més eficaç que la paraula per a incentivar la revolució. La seva posada en pràctica pretenia elevar el conflicte latent al grau de conflictivitat explícita i generar una gran incertesa social que obligués la majoria a sortir de la seva indiferència. Tanmateix, no s'ha d'associar directament l'anarquisme amb el terrorisme, sinó que s'ha de contextualitzar el període de més activitat violenta amb un seguit d'esdeveniments històrics a Rússia i Europa de l'Est que van precipitar una escalada d'atemptats.

Llop solitari o, en llengua anglesa, *lone wolf* són termes semàntics que es van popularitzar al segle XX. Durant la segona meitat del segle, el concepte de llop solitari estava especialment associat als supremacistes blancs, i també al concepte de «resistència sense líder» o, en anglès, *leaderless resistance*, que va ser el terme utilitzat pel supremacista blanc Louis Beam, membre del Ku Klux Klan i de la Nació Ària, per a plantejar una nova estratègia de fustigació a l'Estat. La resistència sense líder pot definir-se com un tipus d'operació feta per un individu independent de qualsevol moviment, xarxa de suport o líder. Tot i que el concepte va ser adoptat per Beam, ja havia estat encunyat en la dècada de 1960 pel coronel nord-americà Ullius Louis Amons com a estratègia defensiva contra el comunisme.

FIGURA 2.1.
Mikhail A. Bakunin

Bakunin tenia la ferma convicció que l'acció directa era una eficaç eina revolucionària per a provocar la rebel·lió espontània de les masses.

IMATGE 2.4. Una de les representacions que es troben a la xarxa del concepte de resistència sense líder

El terme sovint s'identifica amb un sistema de cèl·lules independents que tindrien certa similitud amb les cèl·lules autònomes de l'anarquisme insurreccionalista. Aquesta forma d'organització es basa en el fet que tots els individus que integren aquestes cèl·lules han d'operar de manera independent sense haver d'informar-ne cap altre grup ni cap altre líder. Per posar-ne un exemple, Beam solia citar una analogia en què comparava les cèl·lules amb la boira, ja que havien d'aparèixer quan les condicions fossin favorables i desaparèixer quan no ho fossin. En termes generals, però més específicament en la dimensió operativa, el concepte de resistència sense líder rebutja el sistema organitzatiu piramidal, de flux unidireccional i exposat a una cadena jeràrquica en la qual el líder es troba en el vèrtex de la piràmide. Segons Beam, aquesta estructura piramidal era vulnerable a la infiltració i, per tant, podia comprometre els processos de presa de decisions i l'execució de les accions violentes contra l'Estat.

Actualment els conceptes de llop solitari o de resistència sense líder han estat adoptats per una varietat d'actors com: el fonamentalisme cristià, l'anarquisme, el gihadisme o l'activisme radical en defensa dels drets dels animals i/o el medi ambient. La nova estratègia i evolució tàctica de la ideologia gihadista ha adoptat el concepte de «gihad sense líders» per a mobilitzar ideològicament i operativament potencials seguidors a Occident.

EL CONCEPTE DE LLOP SOLITARI A L'ACTUALITAT

La definició més consensuada –tot i que no l'única– de llop solitari la proposen els analistes estatunidencs Fred Burton i Scott Stewart: «La persona que actua pel seu compte, sense rebre ordres o tenir connexions amb una organització terrorista».

Altres autors han contextualitzat aquest concepte en el marc del gihadisme i proposen termes com el de *jihobbyist* per a descriure els individus que no són membres

actius de cap organització gihadista però que manifesten o expressen un entusiasme i admiració pels postulats gihadistes.

No obstant això, la definició de llop solitari pot fer generar debat i discussió acadèmica. Per exemple, a Espanya s'ha optat –amb bon criteri– per denominar «actors solitaris», en detriment de llops solitaris, els supòsits d'individus que actuen en virtut de la seva pròpia agenda terrorista, mentre que als Estats Units i als països del nord d'Europa és més habitual trobar el terme *lone wolf* (llop solitari) per a referir-se a individus que, de manera espontània, cometen actes terroristes. El terme d'actor solitari minva l'èpica del concepte de llop solitari i pot ser una forma eficaç per a reduir-ne la saturació als mitjans de comunicació.

Cal fer esment però que, amb independència de la terminologia emprada, els conceptes de llop solitari o mujahidí solitari són cada cop més comuns en l'argot propagandístic d'Al-Qaeda o DAESH. Aquest fet és determinant per cenyir-se al mateix argot emprat per la ideologia gihadista i que darrerament sembla que marca una tendència a l'alça en l'ús del terme.

PROPOSTA DE DEFINICIÓ D'ACTOR SOLITARI

L'excés d'atenció, la contaminació del concepte i la mitificació mediàtica de la figura del llop solitari comporten el risc d'encoratjar de manera indirecta la repetició d'incidents vinculats al terrorisme individual. Per aquest motiu, i per evitar-ne un ús contaminat, és fonamental delimitar conceptualment el terme d'actor solitari.

Es defineix com a actor solitari el que compleix les característiques següents:

- a) opera individualment;
- b) no pertany a cap organització, grup o xarxa terrorista;
- c) actua sense la influència directa d'un líder o d'una estructura jerarquitzada;
- d) planifica la seva pròpia agenda terrorista: l'operativa, la logística i l'elecció d'objectius són el resultat de la seva planificació sense atendre a directrius externes;
- e) experimenta un procés de radicalització religiosa i/o ideològica de fonts de la ideologia radical (gihadista, supremacista, etc.).

LA CONTAMINACIÓ DEL TERME LLOP SOLITARI

La Decisió marc del Consell de la Unió Europea de 13 de juny de 2002 sobre la lluita contra el terrorisme (2002/475/JAI) defineix *grup terrorista* com tota organització estructurada de més de dues persones, establerta durant cert període de temps, que actua de manera concertada. La direcció d'un grup terrorista i la participació en les seves activitats han de ser considerades, segons la Decisió del Consell, delictes relatius a un grup terrorista. Per tant, el terrorisme es defineix com a propi de col·lectius i, en el moment de l'elaboració d'aquesta definició, eren molt estranys els casos d'individus aïllats que el practiquessin pel seu compte.

Els terroristes no són ens aïllats sinó que estan vinculats d'alguna manera a la societat i estan vinculats, així mateix, de forma directa o indirecta als canals de comunicació establerts per la ideologia en què se senten inspirats. Per aquest motiu, hi ha zones grises en la definició d'actor solitari com a objecte d'estudi, que donen lloc, com s'ha vist anteriorment, a interessants debats acadèmics.

Alguns estudis tendeixen a catalogar com a supòsits de llop solitari determinats casos que, *stricto sensu*, no ho són. Fonamentalment l'ús del terme de llop solitari es generalitza perquè, encara que el subjecte hagi perpetrat l'acció terrorista de forma individual, l'activitat en algunes de les fases prèvies del cicle de l'atac terrorista ha estat grupal i per tant correspondria a una classificació diferent de la del llop solitari.

En aquest document aquesta desviació conceptual es denomina *contaminació del concepte de llop solitari*. Per exemple:

- durant la fase de planificació o execució l'individu rep directrius o el suport logístic d'una organització, grup terrorista o tercers;
- quan l'acció s'executa de manera individual atenent un càlcul de beneficis tàctics i operatius, però s'integra en l'agenda terrorista d'una organització o grup terrorista;
- quan l'acció és executada per més d'una persona però es cataloga mediàticament com un supòsit de terrorisme individual.

Per tant, s'ha de ser restrictiu amb l'ús del terme i seria més adient emprar termes més neutres o asèptics com el d'actor solitari o simplement terrorista individual.

LA SATURACIÓ MEDIÀTICA DEL TERME LLOP SOLITARI I L'EFFECTE CONTAGI

Els mitjans de comunicació tenen un paper fonamental en la comprensió i pedagogia de l'amenaça terrorista. Si la informació és rigorosa no es sobredimensiona l'amenaça i si el llenguatge és precís no es fomenta la incertesa. Els atemptats individuals han convertit en moneda d'ús comú l'expressió «llop solitari». L'atracció mediàtica del terme als mitjans de comunicació, així com a d'altres fòrums, fa que s'utilitzi sovint amb una barreja de confusió i d'imprudència.

Per aquest motiu s'ha de ser molt restrictiu amb l'ús del terme «llop solitari». En primer lloc perquè habitualment s'utilitza de forma contaminada referint-se com a llops solitaris a casos com els dels germans Tsarnaev o el de Mohamed Merah, que no ho eren per pròpia definició. També actualment s'utilitzen construccions semàntiques com «pack de llops solitaris» o «manades de llops solitaris» amb un sentit contaminat del terme.

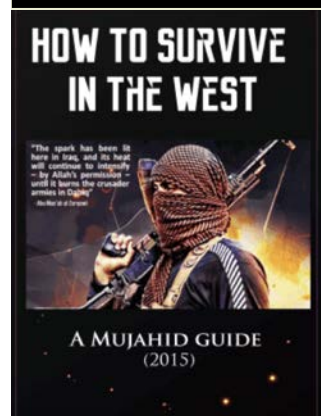
A més, aquesta imprecisió en l'ús del terme provoca –sense pretendre-ho– un altre fenomen que cal tenir molt en compte a l'hora d'establir tendències: la insistència a publicitar aquests atemptats retroalimenta el fenomen. La saturació mediàtica en l'ús del terme «llop solitari» sovint provoca un efecte contagi que es posa de manifest en «episodis rèplica» d'atemptats individuals. L'etnocentrisme occidental exerceix una influència negativa en el tractament mediàtic dels casos i crea una sensació d'incertesa i vulnerabilitat que fa augmentar el desconeixement del fenomen del terrorisme individual. Al-Qaeda, DAESH o altres grups terroristes vinculats a l'extrema dreta no es mostren aliens a això i cada cop tenen més interès per l'explotació de la seva dimensió ideològica a Occident. En un entorn hostil, la «cultura de la imatge», la immediatesa dels successos i la saturació d'informació es converteixen en les eines més eficaces per a captar adeptes a la causa radical.

TAULA 2.4. Exemple de saturació mediàtica i visió etnocèntrica

El 15 d'abril de 2013, data de l'atemptat durant la marató de Boston, van haver-hi diversos atemptats a l'Iraq, Somàlia o el Pakistan, que van causar gairebé un centenar de víctimes mortals. Malgrat l'elevada xifra de morts, el tractament dels mitjans de comunicació occidentals va ser desproporcionat amb l'atemptat de Boston i la posterior persecució dels germans Tsarnaev. Però aquesta visió etnocèntrica també es va constatar dos dies després, quan una explosió a una fàbrica de fertilitzants de West (Texas) va causar una trentena de morts.

- Amb l'anàlisi comparativa de la cobertura mediàtica, aquesta va ser molt més àmplia per a l'atemptat de Boston que per a l'explosió de West.
- Aquesta saturació mediàtica crea la percepció d'un augment de casos, que facilita la proliferació de falsos positius, i també incrementa la incertesa del fenomen.

FIGURA 2.2. *How To Survive In The West*

La pàgina 52 de la «Guia per sobreviure a Occident», difosa per DAESH el 2015, ens dona una pista per a entendre el perquè de l'increment dels falsos positius en analitzar el terrorisme.

Segons aquesta publicació, l'augment d'atacs de llops solitaris –terme que utilitza el document– provocarà dificultats per a les agències d'intel·ligència perquè no disposen de recursos per a respondre a l'amenaça. De fet, aquest argument gihadista tampoc no és nou.

ELS FALSOS POSITIUS EN EL TERRORISME INDIVIDUAL

El terrorisme individual, segons l'ideari gihadista, pretén crear un estat de confusió i «persecució d'ombres» en els serveis d'intel·ligència, així com una sobrecàrrega investigadora als cossos i forces de seguretat que promogui la proliferació de falsos positius. Durant l'any 2015 l'augment de falsos positius va tenir una incidència cada vegada més gran en el desenvolupament de les funcions de protecció de la seguretat ciutadana que exerceixen les forces i els cossos de seguretat. La casuística pot ser diversa: vegem-la a la taula següent.

TAULA 2.5. Casuística dels falsos positius

a) Individus desvinculats del gihadisme que presenten un quadre d'instabilitat emocional o psicològica i que, en determinades circumstàncies relacionades amb l'evolució de la seva patologia o amb simples criteris d'oportunitat, cometen accions violentes que en aparença podrien correspondre's amb una acció gihadista.	
b) Cada vegada és més freqüent que les forces i els cossos de seguretat, en l'exercici de les seves funcions, identifiquin o detinguin individus autors de delictes comuns que emmascaren les seves accions amb falses motivacions gihadistes encara que estiguin absolutament desvinculats del moviment gihadista global.	
c) Accions que, per la capacitat o el modus operandi, compleixen en primera instància els paràmetres d'un acte terrorista individual o col·lectiu però que en realitat estan relacionats amb el crim organitzat.	Per exemple, el 24 de novembre de 2015 un atracament a la localitat francesa de Roubaix, a prop de la frontera amb Bèlgica, va derivar en un segrest amb presa d'ostatges. Durant unes hores es va valorar que el cas estigués relacionat amb una acció terrorista tenint en compte l'estat d'alerta que havien generat els fets del proppassat 13 de novembre a París. Finalment els investigadors van descartar que el segrest tingués motivació terrorista i es va corroborar que es tractava d'un atracament.
d) La difusió de rumors o informacions tòxiques també està molt relacionada amb els falsos positius i, en determinades circumstàncies, poden incentivar simulacions.	

QUI POT SER UN TERRORISTA INDIVIDUAL?

Els errors són inherents a qualsevol procediment humà, ja que és impossible dotar-se d'un sistema de seguretat absolutament infal·lible. Si es pretén contestar la pregunta «Qui pot ser un terrorista individual?», a més de requerir una gran inversió de temps i recursos, és molt probable que s'incorri en l'error de buscar «perfils ètnics» o de centrar-se en individus que puguin simpatitzar amb creences de l'islamisme radical però que no tinguin ni la intenció ni la voluntat de participar en accions terroristes. Respondre aquesta pregunta conduirà a un escenari immens, impredecible i que incrementarà exponencialment la possibilitat de «falsos positius». És una presumpció vàlida considerar que la detecció de l'activitat terrorista sembla més factible quan és grupal i s'intueix més complexa en els supòsits de terrorisme individual.

Significa això que no hi ha cap capacitat preventiva o reactiva davant les manifestacions del terrorisme individual? En absolut, simplement estableix el punt de partida vàlid per a detectar-ne el rastre i interpretar-lo.

En realitat la formulació de la pregunta del títol és incorrecta perquè no existeix un perfil determinat de terrorista individual. La resposta, per tant, no és a la pregunta «Qui pot ser un terrorista individual?» sinó a «Com es radicalitza i actua un terrorista individual?» Com es radicalitza, com planifica, com adquireix les armes o els explosius... El camí d'aproximació per a comprendre el fenomen del terrorisme individual

no s'ha de centrar, per tant, en el *qui* sinó en el *com*. La interpretació del rastre de l'actor solitari és un mètode que proposa «unir els punts» des d'un enfocament proactiu i no reactiu.

Per aquest motiu, hem de ser conscients dels avantatges operatius que un terrorista individual té però també de les seves vulnerabilitats, que al capdavant es converteixen en les nostres oportunitats per a detectar el seu rastre. És una orientació pràctica conèixer que en un percentatge molt elevat de casos el seu entorn més proper –família, amics, companys professionals o comunitat islàmica de referència en el cas del gihadisme– coneix detalls rellevants del seu procés de radicalització o de la seva voluntat de cometre actes de violència.

ASPECTES OPERATIUS DELS TERRORISTES INDIVIDUALS

L'avantatge tàctic és una condició favorable que atorga una superioritat respecte de l'objectiu potencial. La vulnerabilitat, en canvi, és una condició que comporta una debilitat susceptible de ser explotada per l'enemic (o les forces de seguretat).

L'actuació individual, Internet o l'exaltació de l'individu propis de la ideologia gihadista configuren una sèrie d'avantatges tàctics del llop solitari. No obstant això, variables com l'amateurisme o la vulnerabilitat a la detecció en els estadis inicials del cicle de l'atac terrorista integren les seves debilitats tàctiques. L'individu que planifica una acció terrorista aplica generalment un mètode per tal d'aconseguir un objectiu: l'execució de l'acció. El desenvolupament del mètode està subjecte a determinades circumstàncies o variables que influeixen en el cicle de l'atac terrorista.

En els apartats següents s'aborda aquest mètode des d'un enfocament tàctic, és a dir, se n'enumeren els avantatges i les vulnerabilitats.

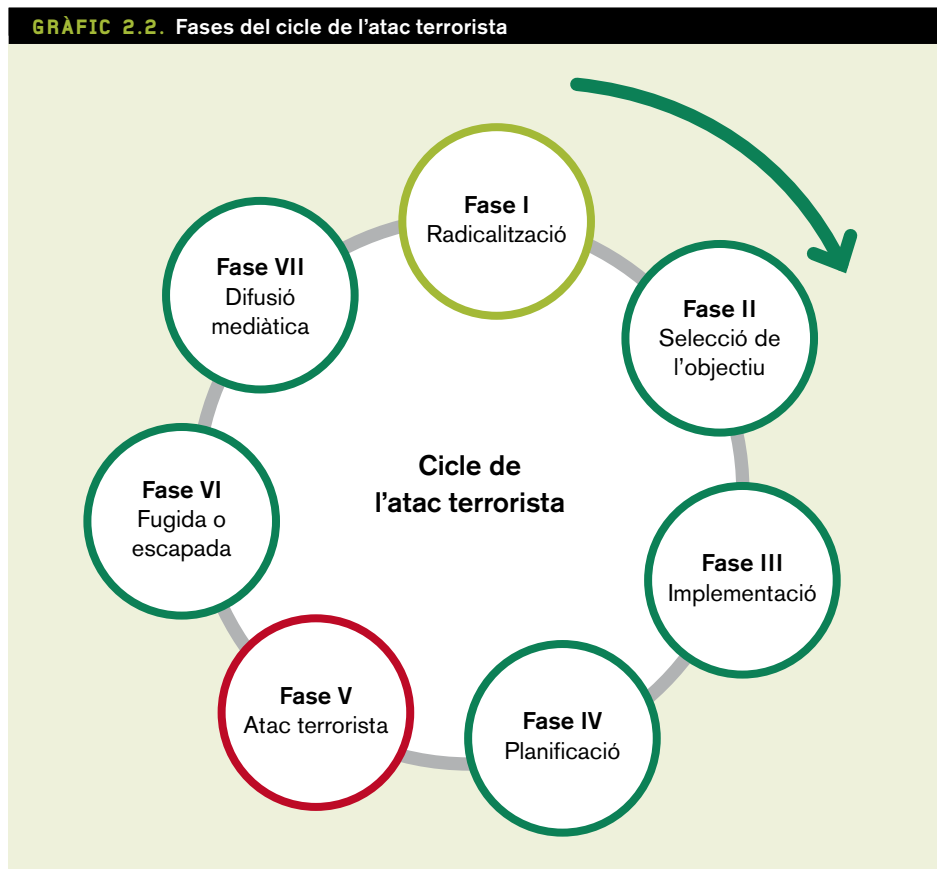
AVANTATGES

L'actuació individual

Les organitzacions terroristes amb estructures jerarquizades són més vulnerables a la infiltració i la seva activitat col·lectiva és més fàcilment detectable. Durant els últims anys s'ha observat com els serveis d'intel·ligència i la policia han adequat les seves estructures per a contrarestar l'activitat terrorista d'organitzacions, grups o cèl·lules terroristes. Tal com s'ha desenvolupat el gihadisme ha aconseguit contrarestar aquests avenços de les forces de seguretat mitjançant l'explotació d'accions individuals. A diferència de les organitzacions, grups o xarxes terroristes, la figura del terrorista individual compta amb un enorme avantatge tàctic que impossibilita, en la majoria dels casos, identificar-lo i detectar-lo: el seu individualisme. Aquesta condició afavoreix el seu camuflatge ja que difícilment comunica o difon a tercers els seus plans o intencions abans de cometre un atemptat terrorista i, així, afavoreix també la planificació discreta de la seva activitat.

La seva debilitat és que la seva capacitat operativa i logística és menor i per aquest motiu una gran part dels supòsits tendiran a actuar sobre objectius tous que requereixen menys dificultat tàctica. Encara que no formin part d'organitzacions, grups o cèl·lules terroristes i que no es trobin sota la seva direcció jeràrquica, els terroristes individuals sovint s'hi inspiren i comparteixen els seus objectius estratègics.

D'altra banda, els casos de gihad individual tàctic suposen l'amenaça més greu de les accions gihadistes individuals, ja que sovint els seus membres tenen l'oportunitat de passar per un camp d'entrenament (des de mitjan dècada la major part dels casos es refereixen al Pakistan) i, per tant, adquireixen l'habilitat necessària per a fabricar explosius, manejar amb facilitat armes de foc i rebre directrius i ensenyaments d'instructors experimentats en combat.

Font: elaboració pròpia.

Perfeccionament de la tàctica: la fugida

El maig de 2016 es va difondre el número 15 de la revista *Inspire*, que, entre altres continguts religiosos i operatius, feia referència a un aspecte tàctic que no hauria de passar desapercebut: la fugida del terrorista individual després de cometre l'atemptat. En aquest sentit, se suggereix que no totes les operacions de gihadistes individuals han de finalitzar amb el martiri. La revista els anomena, amb certa presumptuositat, *Lone Mujahid professionals* atenent a la complexitat i ambició dels objectius proposats. S'atorga una gran rellevància a la vigilància de l'objectiu amb la finalitat de planificar millor l'atemptat i assegurar la fugida. No obstant això, s'ha de tenir molt en compte que com més complexitat hi ha en l'elecció de l'objectiu i els mitjans utilitzats més probabilitat hi ha de fracàs. Si el terrorista pren les precaucions adequades pot preservar la seva vida amb l'objectiu de tornar a cometre més atacs terroristes. Amb l'assegurament de la fugida s'obtenen els avantatges operatius i estratègics següents:

- planificar una campanya d'accions terroristes prolongada en el temps;
- augmentar la repercussió que els mitjans de comunicació occidentals solen provocar mitjançant la posterior «caça al terrorista».

L'assegurament de la fugida comporta una voluntat implícita de prolongar la seqüència d'accions violentes de l'actor solitari. En tenim diversos exemples recents: Mohamed Merah va cometre diferents actes terroristes durant diversos dies i va captar tota l'atenció d'un país durant el setge al seu apartament. Fins i tot Anis Amri va poder fugir després d'atropellar la multitud al mercat nadalenc berlinès. La revista

proposa la tàctica del franc tirador com a element operatiu per assegurar la fugida.

Durant els últims mesos DAESH també s'ha postulat –en fòrums, Telegram o missatges propagandístics– a favor d'aquesta recomanació operativa i aconsella l'ús d'explosius, cotxes bomba i temporitzadors per assegurar la fugida del terrorista i la possibilitat de continuar el raid terrorista. Aquesta directriu operativa pot interpretar-se de dues formes:

- a) com un símptoma d'incapacitat per a consolidar cèl·lules operatives estables a Occident;
- b) com una diversificació del producte operatiu amb la pretensió última que els terroristes puguin cometre més d'una acció terrorista, captar l'atenció mediàtica i prolongar el màxim temps possible l'eco mediàtic.

VULNERABILITATS

Observant els avantatges tàctics que configuren el terrorisme individual, es podria plantejar la qüestió següent: per què no es cometen més episodis violents protagonitzats per terroristes individuals? La resposta no és simple, però un dels condicionants més importants és la capacitat operativa per a passar de la teoria a la pràctica. Fonamentalment perquè hi ha una discordança entre la intenció i la capacitat operativa. Com s'ha tractat en l'apartat anterior, la figura del llop solitari té avantatges tàctics però també té certes limitacions, que poden esdevenir oportunitats de detecció o vulnerabilitats en la planificació de la seva agenda terrorista. Les debilitats més importants es deuen principalment a la precarietat de la planificació operativa i la possibilitat de ser detectat durant les fases inicials del cicle de l'atac terrorista.

Amateurisme tàctic i austeritat logística

Un terrorista individual, a priori, té dificultats per a planificar i cometre atemptats contra objectius complexos. Per a cometre un atemptat, el llop solitari parteix amb el desavantatge de no tenir mitjans, entrenament, suport operatiu o logístic de grups terroristes professionals ni habilitats operatives en la gran majoria dels casos. Els manuals gihadistes que es difonen per Internet no poden substituir completament l'ensinistrament real. En la majoria de casos estudiats va mancar el talent necessari per a preparar un atemptat terrorista de gran envergadura i per tant no van arribar a consumir la seva voluntat per la dificultat de la planificació. Una persona entrenada precàriament en la vigilància o en la comissió d'activitats terroristes pot ser detectada en les fases inicials del cicle de l'atac terrorista. Per això el gihadisme prefereix l'operativitat en objectius tous que requereixin poca logística operativa, o bé objectius mediàtics. Per exemple, en la majoria dels casos, el desig d'imitar les accions més letals comeses per les grans organitzacions, fa que els llops solitaris optin per atemptats amb explosius, un recurs que no és fàcil d'adquirir o de fabricar amb mitjans casolans. Com que hi ha un desequilibri entre la seva preparació tècnica i les seves ambicions, els resultats generalment són en va o fins i tot fatals per als mateixos terroristes. A priori, es compleix la premissa que com més letalitat pretenen en les seves accions terroristes més dificultat operativa tenen davant la dificultat d'aconseguir material explosiu, químic, biològic o radioactiu. L'escàs entrenament i la manca de coneixements operatius són per tant una vulnerabilitat en la planificació de les seves accions.

Internet com a vulnerabilitat tàctica

Internet, com s'ha vist, pot ser un gran avantatge tàctic per a l'individu que pretén cometre una acció violenta, però també exposa el llop solitari a l'observació dels seus moviments i la seva interacció amb altres individus que es mostren molt propers als fonaments de les ideologies més extremistes. Tot això el fa molt vulnerable als ser-

veis d'intel·ligència. Actualment les agències de seguretat dels Estats Units treballen en cooperació amb les empreses proveïdores de serveis d'Internet per a establir protocols d'actuació, per exemple, en l'ús de les xarxes socials.

Vulnerable a la detecció

Es podria afirmar per tant que el terrorista és més vulnerable en les etapes inicials de preparació de l'atemptat ja que està transitant per un procés d'incertesa i de reafirmació en la seva causa extremista, que el fa més descuidat en les seves relacions personals i en les tasques d'intel·ligència per a la selecció d'un objectiu. Per aquest motiu, es podria establir unes premisses bàsiques que contribueixen a mesurar el nivell de vulnerabilitat d'un terrorista:

- a) Com més hermètic sigui el terrorista en la planificació de l'acció violenta més grans seran les dificultats per a detectar-lo. Òbviament el fet que l'individu sigui més hermètic li dificultarà l'accés a la logística necessària per a la perpetració d'un atemptat contra un objectiu complex (acadèmia militar, avió, central nuclear o personalitat política) i per tant dependrà exclusivament del seu ensinistrament operatiu i del seu talent.
- b) Per contra, com més interacció mantingui amb tercers més possibilitats hi haurà de detectar-lo: si el subjecte es relaciona amb tercers podrà obtenir el suport logístic necessari per a cometre un atemptat en un objectiu més complex, però en contrapartida serà més vulnerable a la detecció; això estableix un equilibri d'intencions i capacitats.

EL RASTRE

Com s'ha dit més amunt, és vàlid considerar que la detecció de l'activitat terrorista sembla més factible quan és grupal i més complexa en els supòsits de terrorisme individual. Probablement perquè l'anàlisi del terrorisme grupal es fa a partir de l'observació de variables macrosocials, del coneixement de les conseqüències geopolítiques i geoestratègiques, de la investigació de les organitzacions terroristes, del seu finançament o de les dinàmiques dels seus integrants. En canvi, la versatilitat i flexibilitat del terrorisme individual augmenten la incertesa que genera qualsevol acció terrorista. Significa això que no hi ha cap capacitat preventiva o reactiva davant de les manifestacions del terrorisme individual?

En aquest punt és interessant explicar el cas de Mohamed Merah, un jove francès d'origen algerià que l'any 2012 va posar en escac tota la seguretat d'un Estat modern. Els assassinats successius de tres soldats, d'un professor i tres nens jueus a Montalban i Tolosa, el llarg setge al seu domicili i, finalment, la seva mort fan plantejar una reflexió sobre els fets. Pels seus veïns, Merah era un individu discret i, fins i tot, en alguns casos servicial.²⁶ Ningú podia sospitar que estigués vinculat al grup islamista Forsan al-Izza, responsable de reclutar gihadistes per a combatre a l'Afganistan i desarticulat l'any 2012. La trajectòria vital de Merah és complexa i la seva admiració per la ideologia gihadista fa que als dinou anys doni el seu primer pas cap a l'extremisme violent.

Abans d'analitzar el cas i d'acord amb la teoria de Nassim N. Taleb, cal dir que Mohamed Merah no és un cigne negre sinó un cigne gris²⁷ perquè la seva acció terrorista s'emmarca en un escenari plantejat en el marc d'operacions gihadistes contra l'Estat francès. Però, malgrat ser un escenari plantejat, Merah en certa manera innova i sorprèn perquè el terrorisme individual generalment s'executa mitjançant una única acció terrorista i no és habitual la perpetració d'una cadena d'atemptats.

El cas de Mohamed Merah és paradigmàtic per l'absència o la tèbia interpretació del seu procés de radicalització violenta. La no-detecció del seu patró és una disfun-

26. La síndrome del bon veí: no és gens estrany que l'entorn de terroristes sovint els identifiqui com a persones educades o servicials.

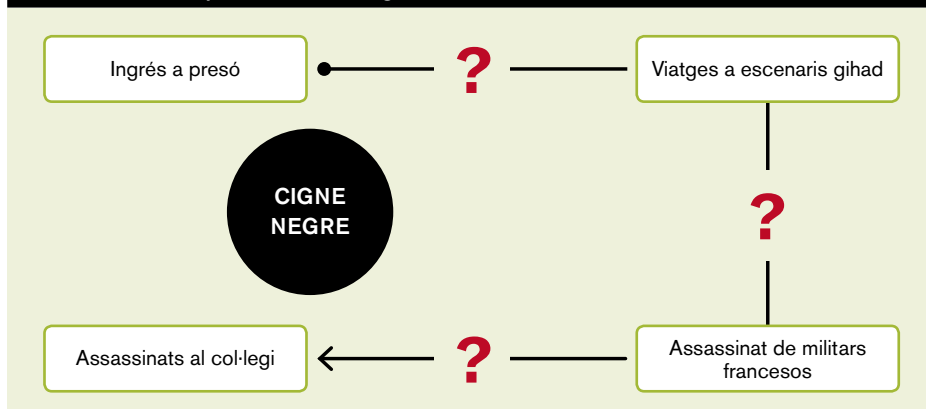
27. Segons Nassim Nicholas Taleb, professor de Ciències de la Incertesa de la Universitat de Massachusetts, un cigne gris es refereix a successos extrems modelables; un cigne negre, a desconeguts desconeguts (TALEB, 2008, 367). D'acord amb aquesta teoria, Merah és un cigne gris; de fet, el 90% dels terroristes són cignes grisos. Alguns successos poden ser estranys i transcendentals, però predictibles. Un cigne negre terrorista hauria d'aportar una innovació que explotés una vulnerabilitat desconeguda o no imaginada. Els cignes grisos són successos rars però esperats, com per exemple l'11-S de 2001, la majoria d'atemptats terroristes individuals o la detonació d'una bomba bruta en un entorn urbà.

ció corrent en les fases d'obtenció d'informació i generació d'intel·ligència. Les dificultats que comporten, tant de caire individual com organitzatiu, són les inherents a qualsevol procés d'avaluació complexa: la resistència al canvi, les dinàmiques internes o la rigidesa estructural són dificultats individuals que es repeteixen en els patrons professionals. Igual com les organitzacions terroristes són operativament conservadores, les organitzacions que analitzen el fenomen també ho són.

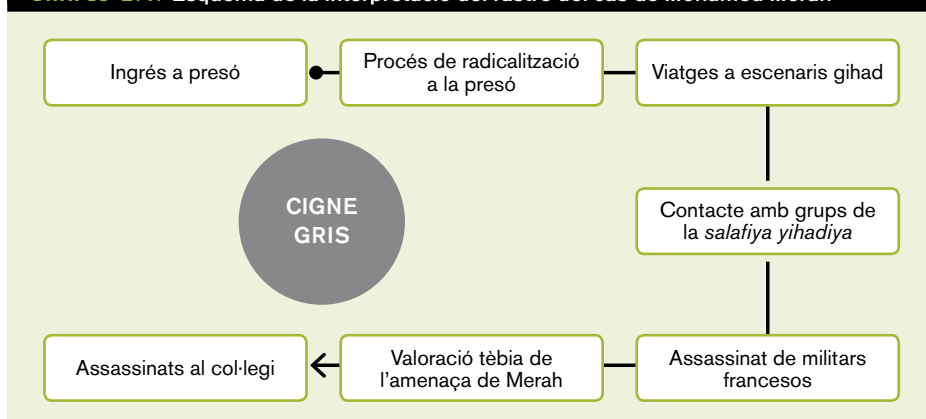
L'obtenció d'informació i l'elaboració d'intel·ligència requereixen un exercici de creativitat, imaginació, honestat intel·lectual i intuïció fonamentat en la fusió lògica i racional de dades. Els fenòmens dinàmics i polièdrics vinculats al radicalisme muten amb la societat i per a explicar-los no ens podem basar només en les dades o experiències anteriors ja que pot ser una perspectiva obsoleta. A més, en molts casos ens plantejem escenaris futurs inaccessibles a l'experiència. S'ha de testar cada fenomen des de la perspectiva actual i integrar-hi reserves d'intel·ligència que estudiïn «el tot» des d'una perspectiva holística.

La visió parcial del relat vital de Mohamed Merah el fa incomplet i l'augment d'incertesa s'explica perquè les proves,²⁸ indicadors²⁹ i senyals febles³⁰ es van detectar i interpretar de manera tèbia o ambigua. L'obtenció d'informació ha de ser metòdica, rigorosa i participativa perquè és la fase on es pot identificar l'amenaça i reduir la incertesa per a comprendre-la posteriorment. La fusió de les proves, indicadors i senyals febles del rastre és un dels mecanismes d'anticipació del terrorisme. La reducció de la incertesa i dels supòsits desconeguts acota el problema, ajuda a visualitzar-lo i atorga la capacitat d'incidir-hi.

GRÀFIC 2.3. Esquema de visió fragmentada del cas de Mohamed Merah

GRÀFIC 2.4. Esquema de la interpretació del rastre del cas de Mohamed Merah

Font: elaboració pròpia.

28. En el judici, la prova forma part dels fets provats, no es mou en el terreny de la incertesa, ja que la prova no s'interpreta sinó que es jutja. La prova és l'empremta més profunda del rastre perquè permet detectar-lo i interpretar-lo amb més claredat en contenir més informació tàctica. La prova, en el procés penal, és l'activitat encaminada a procurar la convicció del jutge sobre els fets afirmats per les parts en els seus escrits de qualificacions. En alguns casos desvirtua la presumpció d'innocència i sempre és peça essencial del procés.

29. L'indicador es pot definir com un factor incert que es fonamenta en informació incompleta, d'avaluació dubtosa i difícil d'interpretar (GRAVAR, 2004, 3). Un indicador no es pot considerar una prova objectiva o conclouent, en termes de dret processal, i per aquest motiu l'empremta del seu rastre és menys profunda.

30. A la comunitat d'intel·ligència s'argumenta, de vegades, que tots els indicadors són ambigus i s'utilitza la frase *more of the same*, que pot traduir-se per 'més del mateix' (GRAVAR, 2004, 97). Als indicadors més ambigus se'ls denomina senyals febles, concepte més incert que el d'indicador però que proporciona dades que poden enriquir o completar el procés de detecció i interpretació del rastre i se situen, així mateix, en l'enfocament del com i no en el qui (BAKKER; DE GRAAF, 2011).

No existeix un model perfecte i complet d'aproximació a la incertesa del terrorisme individual, però en aquest manual es proposa que l'eina d'aproximació per a minvar la incertesa irreductible inherent al terrorisme individual és la detecció i la interpretació del rastre.

El rastreig del terrorista individual és un mètode complex i un exercici d'anàlisi abstracta que integra el conjunt de proves, indicadors i/o senyals febles que configuren els fets consumats de l'individu durant el seu procés de radicalització i/o cicle de l'atac terrorista. Un exercici metòdic durant la detecció del rastre, però intuïtiu i imaginatiu en la fase d'interpretació, ja que la creativitat terrorista ha de formar part dels escenaris plantejats per a evitar l'aparició de «cignes negres» i/o la proliferació de «cignes grisos».

El camí d'aproximació per a la comprensió del fenomen del terrorisme individual no s'ha de centrar, per tant, en el qui sinó en el com. Mitjançant aquesta aproximació epistemològica al fenomen s'intenta crear un espai d'equilibri entre la minimització de l'amenaça i el respecte pels drets i les llibertats fonamentals. L'anàlisi del rastre és l'eina fonamental per a detectar determinats supòsits de terrorisme individual i disminuir la ràtio d'incertesa. El rastre no permet identificar individus, no permet establir perfils ni tampoc respon a la pregunta: qui pot ser un terrorista? El rastreig és un exercici d'anàlisi abstracta que, després de ser interpretada segons els paràmetres de la lògica, la raó i la imaginació, mostra el camí previ de l'individu en el cicle de l'atac terrorista. La interpretació del rastre és un mètode que proposa «unir els punts» des d'un enfocament proactiu i no reactiu. Les mesures proposades són eines per a obtenir informació i valorar el risc de supòsits de terrorisme individual.

INTEL·LIGÈNCIA DE RASTRES

Per a la comissió de qualsevol atemptat, el terrorista ha de tenir en compte molts aspectes operatius i, per tant, és vulnerable a la seva detecció. Aquesta oportunitat es presenta sobretot en la fase operativa de les seves accions i en la interpretació del rastre que deixa en aquestes fases preparatòries. Coneixent com es gesta i planifica un atac es poden dissenyar mecanismes de detecció de l'activitat d'un terrorista. Per a això es requereix el tractament d'informació i dades objectives (proves, indicadors i senyals febles) per a transformar-les en intel·ligència (convertir els aparents cignes negres en cignes grisos).

TAULA 2.5. La planificació en el cas d'Anders Behring Breivik

La planificació d'Anders Behring Breivik va ser meticulosa i metòdica. Com hem vist més amunt, segons el seu manifest *Declaració Europea d'Independència*, difós poc abans dels atemptats d'Oslo i Utoya, va començar a planificar la seva acció durant l'any 2010.

Durant la fase de planificació va llogar una granja a Aasta (Noruega) per a la recol·lecció de remolatxa i la fabricació de sucre.

Al llarg d'aquest període va escriure, va mantenir la seva activitat a les xarxes socials (més de set mil amics a Facebook), va estudiar manuals per a la fabricació de bombes a Internet, es va entrenar físicament, es va instruir en el tir i va comprar les armes i els productes químics necessaris (sis tones de fertilitzants) per a la fabricació d'artefactes explosius.

TAULA 2.6. Diferències entre informació i intel·ligència

És important en aquest punt diferenciar els conceptes d'informació i intel·ligència perquè la interpretació del rastre del terrorisme individual ho requereix.

La informació

- És material no avaluat derivat de l'observació, és a dir: comunicacions, informes, rumors, seguiments, imaginació o altres fonts.
- Pot ser veritable o falsa, precisa o imprecisa, confirmada o no confirmada, pertinent o impertinent, positiva o negativa.

La intel·ligència

És el producte resultant del procés de captació, avaluació i interpretació de la informació.

Per exemple, si un individu manifesta per Internet al seu entorn més proper la seva voluntat de fer el gihad, la recollida d'informació ha de proporcionar el producte brut necessari per a l'avaluació i la interpretació posteriors. El resultat final del procés serà un avis (indicador o senyal feble en aquest cas) que comportarà una decisió. Aquesta decisió haurà d'oscil·lar entre l'acceptació del risc com un cas sense nexes aparents amb el terrorisme, el seu mer seguiment o la implementació de mesures concretes, com ara l'aproximació d'una font a l'entorn més proper.

Per tant, la interpretació del rastre se situa en la segona i tercera fase del cicle d'intel·ligència (avaluació i interpretació), mentre que la captació o obtenció d'informació (proves, indicadors i senyals febles) correspon a la primera fase del procés.

L'alerta en intel·ligència és un concepte intangible, una abstracció, una teoria, una percepció i fins i tot una creença. És un producte del raonament i de la lògica. Una hipòtesi de la qual no es pot confirmar la validesa i quan es refuta és massa tard. Per tant, es transita novament en el terreny de la incertesa, on l'alerta no és un fet objectiu ni una certesa, però sí una hipòtesi probable. En intel·ligència, la sorpresa és relativa i poques vegades completa o total. L'anàlisi de la sorpresa que generen molts atacs imprevistos demostra que, després d'una revisió dels fets, el succés incloïa prou informació i/o senyals que alertaven de la possibilitat d'aquest atac. Els atacs que generen una sorpresa absoluta o cap alerta —cignes negres— són habitualment inexistents. Els atacs que generen un elevat nombre de senyals o alertes són també rars (HANDEL, 2006, 383). La taula següent recull la relativitat de la sorpresa:

TAULA 2.7. La relativitat de la sorpresa

Cap alerta	Algunes senyals d'alerta	Alertes parcials o incompletes	Alerta total
Sense senyals	Ràtio elevada de soroll, alguna alerta	Algunes senyals clars rebuts	Molts senyals rebuts. L'atac és neutralitzat
Molt rar	Molts casos	Algunes casos	Molt rar

Es pot afirmar, doncs, que la sorpresa absoluta és molt rara, de la mateixa manera que l'alerta total. No obstant això, hi ha un llindar de casos molt ampli en què hi ha alertes parcials o senyals incompletes que poden o haurien d'interpretar-se. L'obtenció, el processament i l'anàlisi de proves, indicadors i/o senyals febles formen part de l'alerta primerenca en intel·ligència, del que és molt improbable, del comunament denominat «el pitjor dels casos».

El rastre, com s'ha vist, no identifica individus, no estableix perfils ni tampoc respon a la pregunta: qui pot ser un terrorista? La detecció i la interpretació del rastre del terrorista individual són extremadament complexes, així com una enorme font d'incertesa que pot comportar errors, una visió fragmentada o bé fer proliferar falsos positius.

L'anàlisi dels rastres desgraciadament no és una solució infal·lible i, igual que altres mètodes, té vulnerabilitats i punts cecs que impedeixen anticipar-se a una acció vi-

olenta sense exposar-se al risc d'elevar la xifra de falsos positius i comprometre les llibertats de l'estat de dret. En un estat de dret no poden proliferar els falsos positius en què qualsevol individu que segueix un patró de conducta representa una amenaça a la seguretat. La detecció d'un potencial terrorista ha de respondre a una aproximació que minimitzi aquest risc i al mateix temps pugui captar, interpretar i analitzar els senyals de l'entorn per a descobrir els rastres que poguessin representar una amenaça real a la seguretat. Per tal d'evitar la proliferació d'aquest tipus d'errors d'interpretació es proposen aquí una sèrie de mesures multidisciplinàries per al rastreig en determinats supòsits de terroristes individuals. La fusió de dades i el contrast de fonts són els mecanismes apropiats per a detectar el rastre d'un individu que està fent el trànsit entre el radicalisme cognitiu i l'acció. A continuació s'exposen les característiques d'aquests dos tipus d'eines de rastreig.

MECANISMES DE DETECCIÓ O CAPTACIÓ DEL RASTRE

- a) Les mesures de col·laboració es presenten especialment en els agents socials que poden afavorir l'establiment de ponts o canals de prevenció i detecció de processos de radicalització cognitiva i/o violenta.
- b) Les comunitats i associacions musulmanes són generadores potencials de proves, indicadors i/o senyals febles de comportaments o manifestacions sospitoses i poden exercir un paper molt important en el procés de detecció d'una amenaça.
- c) Els senyals es poden observar a l'entorn, o bé es pot provocar l'entorn per a observar-ne els senyals. La crítica dels postulats ideològics dels EV és una poderosa eina de descrèdit i desarticulació d'arguments, però també és una forma de transmetre un missatge a l'entorn per a observar les reaccions que aquests susciten.
- d) La família o el cercle d'amistats proper pot ser una important font d'informació (proves, indicadors i/o senyals) en el procés de radicalització cognitiu i violent d'un individu.

MECANISMES D'INTERPRETACIÓ DEL RASTRE

- a) Les imprecisions sorgeixen habitualment en les fases d'avaluació i interpretació de la informació obtinguda després de la detecció del rastre del terrorista individual. L'explicació d'aquesta anomalia del cicle d'intel·ligència pot vincular-se al desconeixement, el coneixement imprecís o la visió fragmentada de l'amenaça. De la mateixa manera que les agències d'intel·ligència es van adaptar per a neutralitzar les organitzacions terroristes clàssiques, el terrorisme individual exigeix una nova adaptació. La fase d'interpretació del rastre requereix un exercici de creativitat, imaginació i intuïció fonamentat en la fusió lògica i racional de dades. La creativitat i la intuïció (MEDINA, 2006, 421) han de ser elements estructurals en qualsevol anàlisi utilitzant un enfocament cronològic que permeti la visió de la informació no fragmentada.
- b) La detecció del rastre del terrorista és metòdica però la seva interpretació és extremadament complexa, així com una enorme font d'incertesa que pot afavorir l'encadenament d'errors, la visió fragmentada o la proliferació de falsos positius. Òbviament la interpretació del rastre no derivarà necessàriament sempre en una investigació perquè podria provocar el col·lapse del sistema, però sí en un procediment ordenat de fusió de la informació en intel·ligència.
- c) S'hauria d'incentivar l'estudi prospectiu d'esdeveniments concrets o potencials que poguessin afavorir els processos de radicalització, per exemple, actes po-

lítics, determinats esdeveniments esportius, eleccions, successos socials, etc., ja que en nombrosos casos la radicalització cognitiva i la radicalització violenta passen per un esdeveniment catalitzador (BAKKER; DE GRAAF, 2011). L'esdeveniment catalitzador pot adoptar múltiples formes: econòmica (perdre una feina, mobilitat social bloquejada), social (marginació, discriminació, racisme), política (conflictes internacionals) i personal (mort d'una persona estimada). A més, hi ha una llarga llista de factors desencadenants (reals o imaginaris) que poden iniciar el moviment progressiu cap a l'extremisme violent.

- d) La integració d'analistes d'intel·ligència en unitats operatives de contraterorisme formant equips de treball coordinats en les diferents fases del cicle d'intel·ligència incentivarà la fase d'interpretació del rastre. Sovint, la fase d'obtenció d'intel·ligència i les fases d'avaluació i interpretació es desconnecten. Aquesta disfunció és força generalitzada i una de les causes habituals d'imprecisió en la valoració del risc. L'FBI ha integrat totes les fases del cicle en les anomenades cèl·lules o unitats de fusió (FBI, 2009, 139).
- e) S'ha d'eliminar o restringir al màxim l'ús de definicions artificials de difícil aplicació general (CLAUSEWITZ, 1976, 128). És recomanable que les unitats de fusió d'intel·ligència treballin de forma coordinada, aglutinant reserves d'intel·ligència multidisciplinàries com erudits religiosos, sociòlegs, experts operatius, mediadors culturals o especialistes en explosius o armes químiques.
- f) La col·laboració amb experts o consultors del món acadèmic que treballen en projectes de recerca de disciplines vinculades, directament o indirectament, al fenomen del terrorisme individual com la termodinàmica, la bioquímica, la seguretat informàtica, l'energia nuclear o la bacteriologia és una font de coneixement per a poder plantejar escenaris futurs susceptibles de convertir-se en possibles amenaces (JIMÉNEZ, 2012).
- g) La innovació del terrorisme és una enorme font d'incertesa que ha de formar part d'escenaris hipotètics i incerts. La recol·lecció d'informació no verificada o contrastada pot ser origen d'una innovació tàctica o operativa que, si s'executés, incrementaria la incertesa del terrorisme individual. La interpretació d'aquests escenaris incerts hauria de proposar la creació d'equips d'experts que facin tasques d'exploració de vulnerabilitats susceptibles de ser aprofitades pel terrorisme per a reduir la incertesa del fenomen i anticipar-se a possibles innovacions. A la comunitat d'intel·ligència nord-americana aquests equips d'experts que testen escenaris incerts s'anomenen «equips vermells» (HARRIS, 2006, 348).

L'EFECTE CONTAGI I EL GIHAD COOL A OCCIDENT

La imitació de les accions violentes ha estat un fet habitual al llarg de la història. El manifest de Theodore Kaczynski, àlies *Unabomber*, encara circula per Internet i va inspirar l'enviament de cartes amb àntrax després de l'11 de setembre de 2001. També va influir ideològicament Anders Behring Breivik. De la mateixa manera Breivik va ser font d'inspiració per al racista Brenton Tarrant, autor de l'atemptat de 2019 a Nova Zelanda.

Un individu que actua per iniciativa pròpia, sense rebre suport logístic, i a més té èxit pot ser mitificat com a model, pauta, referència de comportament o lluitador per la causa. Aquest tipus d'incidents es coneixen com a efecte contagi o episodis rèplica. És probable que l'excessiva atenció mediàtica de la figura del terrorista individual contribueixi a augmentar la xifra d'actes de terrorisme individual, particularment a Occident. Per un segment de joves musulmans d'Occident, el gihad s'ha convertit en una forma *cool*³¹ d'expressar insatisfacció respecte de la societat. La ideologia radical els proporciona un oasi identitari on poder manifestar el seu rebuig i reforçar la seva identitat.

31. Expressió anglesa que significa «bo», «atractiu» o «modern».

DIFERÈNCIA ENTRE ELS TERRORISTES INDIVIDUALS I EL FENOMEN DELS *SCHOOL KILLERS*

De vegades hi ha individus aïllats que cometen accions violentes que no tenen cap motivació terrorista i, això, no és un fet nou. Per exemple, l'any 2012 Adam Lanza va assassinar 27 persones, de les quals 20 eren nens i nenes, a l'Escola Sandy Hook de Connecticut (EUA). Hem de diferenciar clarament entre els actes terroristes i els casos dels anomenats *school killers* com Columbine, Virginia Tech o Sandy Hook perquè són fenòmens absolutament diferents.

Un terrorista sempre està motivat per una ideologia vinculada a un objectiu de caire polític, religiós o mil·lenarista. La frustració o la ira són només catalitzadors o detonants del seu procés de radicalització, però no són l'essència o motivació principal dels seus actes, com en el cas dels *school killers*.

ELS TERRORISTES INDIVIDUALS SÓN PERTORBATS MENTALS?

La inèrcia que hi ha una ràtio molt elevada de trastorns mentals entre els terroristes individuals és un argument, si més no, discutible. Estudis recents han estipulat que una part significativa dels combatents estrangers que formaven part del DAESH també havien experimentat episodis d'instabilitat psicològica. Per tant, no sembla a priori, que sigui una especificitat dels terroristes individuals sinó que pot ser extrapolable a qualsevol terrorista que experimenti un procés de radicalització violenta. Si bé és cert que els terroristes individuals vinculats a l'extrema dreta sembla que tenen certa prevalença de patir trastorns mentals, en el cas del gihadisme la variable és molt més residual.

Sembla més senzill i «confortable» per a la societat pensar que un individu està trastornat o que és un pertorbat que no pas admetre que pot planificar amb certa minuciositat racional un atemptat terrorista. Mentre ens limitem a parlar de «trastornats» i no de «tàctica», l'enfocament serà des d'una posició de feblesa perquè desgraciadament s'ha demostrat que només un individu amb certa planificació i dosi de perícia pot ser molt letal.

L'EFFECTE «CAVALL DE TROIA»

Les ideologies extremistes valoren com un dels avantatges tàctics més importants infiltrar-se en estructures sensibles per a la seguretat internacional com l'exèrcit, la policia, les agències d'intel·ligència, les companyies aèries, la indústria química o biològica o les centrals nuclears. El procés d'infiltració o reclutament d'individus en aquestes estructures es defineix com a efecte «cavall de Troia», mitjançant el qual, amb l'aparença d'una activitat professional, es pot obtenir un avantatge tàctic i/o estratègic per a planificar una acció terrorista. Vegem-ne alguns casos.

- Durant l'any 2012 la insurgència afganesa es va infiltrar en estaments com la policia o l'exèrcit; això va provocar un increment en el nombre d'atemptats –els anomenats atacs verd sobre blau– contra les forces occidentals desplegades a l'Afganistan, especialment contra les que es dedicaven a l'ensinistrament o entrenament d'aquestes institucions.
- El 19 de desembre de 2016 Mevlüt Mert Altıntas, un policia turc de vint-i-dos anys d'edat, va assassinar l'ambaixador rus a Turquia, Andrei Kàrlov, mentre inaugurava una exposició en el centre d'Ankara. L'atacant va aprofitar el seu rol de policia per a accedir a l'objectiu sense restriccions.

- En aquest sentit, el perfil de Roque Núñez –membre dels serveis d'intel·ligència alemanys detingut aquest any– és heterodox, polièdric i incoherent amb els postulats gihadistes però especialment atractiu per la seva activitat professional en els serveis secrets alemanys.
- Les autoritats holandeses van admetre que durant el 2016 aproximadament una vintena de soldats holandesos havien estat reclutats per diferents faccions operants a Síria i l'Iraq. Alguns d'aquests soldats també s'havien enrolat en les milícies kurdes i cristianes que combaten DAESH.
- El problema no se circumscriu a Holanda perquè països com França o Alemanya també han detectat que desenes dels seus soldats s'havien enrolat a les hosts gihadistes. Aquesta circumstància és una esquerda que trenca la seguretat ja que, a més de comptar amb experiència militar contrastada, poden haver proporcionat informació tàctica sobre objectius o dinàmiques antiterroristes.
- La utilització d'uniformes de policia o de l'exèrcit en la planificació d'accions terroristes és un escenari plantejat. Per exemple, Anders Breivik, durant l'atac a l'illa d'Utøya el 2011, va vestir un uniforme de policia que va aprofitar per a reunir la majoria dels joves que hi havia al campament d'estiu.
- Més recentment, el 3 d'octubre de 2019, Michael Harpon –administratiu de quaranta-cinc anys que des de 2003 treballava de tècnic informàtic a la Direcció d'Intel·ligència de la Prefectura de Policia de París– va assassinar amb un ganivet quatre persones que treballaven a la mateixa Prefectura. Per raó del seu estatus professional, Harpon tenia accés a dades confidencials i a informació molt sensible relacionada amb expedients d'individus en risc de patir processos de radicalització violenta. En teoria, aquesta habilitació per a consultar aquest tipus de dades s'obté després d'un exhaustiu examen del candidat. Òbviament, el cas de Michael Harpon és un supòsit de valoració tèbia de l'amenaça ja que no es van detectar indicadors o senyals febles com ara: la seva conversió a l'islam en un entorn sensible, el contacte que mantenia amb cercles salafistes, la justificació de l'atac a la revista satírica *Charlie Hebdo* del 2015 o certs comportaments intransigents amb les dones. La investigació posterior va demostrar que Harpon també emmagatzemava vídeos de DAESH, així com dades de policies que incloïen les seves adreces personals.

TAULA 2.8. L'efecte «cavall de Troia»: avantatge tàctic de terroristes

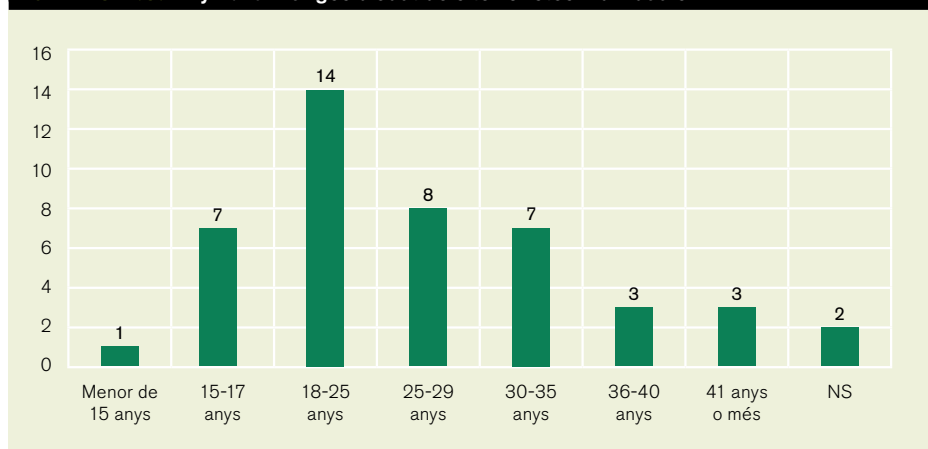
A la pàgina 57 del número 2 de la revista *Inspire* ja es recollia un article que exposa la importància que Al-Qaeda atorga al rol professional de l'individu com a avantatge tàctic en la perpetració d'actes terroristes:

«Alguns dels nostres germans que siguin experts o especialistes en algun àmbit i que treballin en localitzacions sensibles que puguin oferir una oportunitat única de causar estralls als enemics d'Al·là».

Òbviament, com més gran sigui l'especialització professional de l'individu més gran serà l'amenaça per a la seguretat, per la qual cosa s'ha d'aplicar un filtre minuciós en els rols professionals que comportin un risc, especialment els relacionats amb l'accés a material nuclear, químic, biològic, armamentístic o protocols de seguretat d'instal·lacions i personalitats.

VELLS SENYALS FEBLES: ACTORS SOLITARIS D'UNS VINT ANYS

L'equació associada al terrorisme individual encara manté variables com, per exemple, la joventut o l'increment d'actors solitaris islamòfobs. Respecte a la primera variable, la majoria de terroristes individuals que han atemptat en el període de 2016 a 2019 han estat homes d'entre divuit i vint-i-cinc anys. Podríem estimar, per tant, com una variable descriptiva del terrorisme individual que està protagonitzat per homes joves.

GRÀFIC 2.5. Any 2016: franges d'edat dels terroristes individuals

Font: elaboració pròpia.

De la mostra N=45 casos l'any 2016, pràcticament la meitat són menors de vint-i-cinc anys i vuit dels casos corresponen a menors de divuit anys. Aquest grup diana tan ben definit pot tenir una relació directa amb tres factors:

- la influència d'una societat occidental en què la cultura de la imatge és molt arrelada i en la qual un individu sense cap talent pot convertir-se en un referent gràcies a les xarxes socials;
- el resultat de la propaganda gihadista on els impactes visuals, la fascinació per la violència, les profecies apocalíptiques, l'estètica del *Black Ops*, les teories de la conspiració, el postureig o els *selfies* contraresten el nihilisme de molts joves, omplen el seu buit existencial i reafirmen la seva identitat;
- el perfil de jove d'uns vint anys assidu a Telegram o WhatsApp i amb escassa o nul·la formació religiosa és un grup diana molt desitjable per als dinamitzadors operatius.

CONCLUSIONS

- El terrorisme individual s'identifica com una anomalia d'un fenomen que comunament es defineix com una activitat col·lectiva. Actualment és la forma de terrorisme més global, ambigua, versàtil i flexible a què s'enfronten els serveis d'intel·ligència i els cossos policials.
- S'ha de ser restrictiu amb l'ús del terme de llop solitari perquè destil·la cert sentit èpic que pot tenir un efecte no desitjat. És més adient –en una lògica de prevenció i pedagogia de l'amenaça– emprar termes més neutres com el d'actor solitari o, simplement, terrorista individual.
- El terrorisme individual *per se* no és un fenomen nou perquè es remunta històricament al segle XIX, però els atacs individuals sí són una innovació tàctica i estratègica respecte al full de ruta gihadista. És una innovació tàctica perquè el nombre d'atacs ha experimentat un increment durant els últims anys. Però també una innovació estratègica, en el cas de la propaganda gihadista, per com han exportat el producte ideològic a Occident per a diversificar exponencialment la possibilitat d'accions terroristes individuals.

4. Aquest tipus d'accions terroristes tenen un ventall d'avantatges tàctics i, al mateix temps, pateixen limitacions operatives. El rastreig de la seva activitat durant el procés de radicalització i el trànsit pel cicle de l'atac terrorista possibilita, en alguns casos, la interrupció del progrés de l'atemptat. El terrorista individual s'erigeix, per tant, com una figura inquietant, no tant per la seva potencial letalitat sinó pel seu marge de maniobra evolutiva i tàctica.

CAPÍTOL 3

EL TERRORISME GIHADISTA

*Combat en el camí de Déu!
No estaràs obligat més que amb tu mateix.
L'Alcorà, Sura 4 An nisa Aleies 86/84*

El terrorisme més letal quant a nombre de víctimes provocades és el gihadista. Només cal veure com DAESH ha assassinat durant els darrers anys milers de musulmans per considerar-los apòstates o no complir els preceptes de la xaria.³² Pel terrorisme gihadista s'estableix una guerra protagonitzada per les forces del bé i del mal on els objectius es sacralitzen. Els seus objectius no es circumscriuen a un país determinat, sinó que són globals, com veurem.

Parlem de *terrorisme internacional o global* quan analitzem grups o organitzacions terroristes que actuen a l'exterior de les fronteres d'un país. El professor Fernando Reinares considera que el terrorisme internacional o global ha de complir dues condicions:

- a) que tingui per objecte alterar de manera deliberada l'estructura i la distribució del poder en regions senceres del planeta o, fins i tot, a escala mundial;
- b) que els actors que el practiquen hagin estès les seves activitats per un nombre significatiu de països.

El terrorisme gihadista compleix tots dos requisits i, per tant, podem dir que es tracta d'un terrorisme global.

No totes les organitzacions gihadistes són organitzacions terroristes globals com Al-Qaeda o DAESH. Hi ha organitzacions gihadistes que tenen una agenda política que es circumscriu a una determinada àrea geogràfica. Per exemple els casos de Hezbol·là al Líban i de Hamàs a Palestina. Les dues organitzacions són transnacionals perquè les seves activitats i infraestructures s'estenen fora de les fronteres i fins i tot més enllà d'Orient Mitjà, però en tots dos casos els seus objectius polítics tenen un horitzó acotat i estretament lligat a la identitat nacional.

CONSIDERACIONS PRÈVIES SOBRE L'ISLAM

L'islam, juntament amb el cristianisme i el judaisme, és una de les tres grans religions monoteistes universals. Actualment hi ha aproximadament 1.300 milions de musulmans repartits pels cinc continents. El terme *islam* prové del mot àrab «submissió», que comporta acceptar Déu i les seves lleis. Va ser revelada per Al·là al profeta Muhàmmad i recollida a l'Alcorà al segle VII a la península Aràbiga (610).

32. Llei canònica de l'islam, basada en l'Alcorà i els hadits, que regula les activitats públiques i privades de tot fidel musulmà (Font: TERMCAT, Centre de Terminologia).

Les seves fonts són l'Alcorà i la sunna (els ensenyaments i fets de Muhàmmad), més els instruments intel·lectuals utilitzats per la seva exegesi: el consens dels savis, l'analogia, la interpretació i el raonament de la llei religiosa. L'absència d'un estament clerical (amb l'excepció del xiisme a l'Iran) que doti d'unitat i homogeneïtat les possibles interpretacions explica la diversitat de corrents i d'escoles que componen dita religió, i també que entre les diverses interpretacions n'hi hagi algunes –com veurem als apartats següents– que justifiquin l'ús de la violència amb objectius religiosos.

És important no confondre el terme musulmà amb el d'àrab. Un musulmà és la persona que professa l'islam, mentre que àrab és la persona que pertany a una cultura o ètnia que manté un vincle comú al voltant de la llengua àrab. De tota la població musulmana mundial només un 15% són àrabs.

L'ALCORÀ

L'Alcorà és el llibre sagrat dels musulmans, on es recull la paraula de Déu revelada a Muhàmmad. Està format per un total de 114 sures (capítols), que són les revelacions que va tenir el profeta durant vint-i-tres anys. Aquestes sures es divideixen entre les que van ser revelades a la ciutat de la Meca i les que es van revelar a la ciutat de Medina, després de la seva hègira. Les sures contenen diferents versicles que s'anomenen aleies.

L'Alcorà es configura com una forma completa de vida que regeix la vestimenta, l'economia, l'ètica empresarial, els impostos, la justícia i els càstigs, la política, la guerra i la pau, el matrimoni i l'herència, les normes de salutació, les relacions sexuals en el marc del matrimoni, l'educació, la dieta o les regles d'hospitalitat. Tots aquests aspectes estan regulats per la xaria.

Una de les grans diferenciacions que hi ha a l'islam és l'escissió dins del món musulmà entre el sunnisme i el xiisme. L'origen d'aquesta escissió es troba en la successió de Muhàmmad i la guerra posterior entre omeies i els seguidors d'Ali. Després de la mort de Muhàmmad l'any 632, van començar els problemes de successió en el si de la comunitat musulmana.

Els fidels, per a esdevenir bons musulmans, han de complir un seguit d'obligacions o pràctiques. Aquestes exigències són anomenades els cinc pilars de l'islam.

TAULA 3.1. Els cinc pilars de l'islam

Xahada	Professió de la fe islàmica: «No hi ha més Déu que Al·là i Muhàmmad és el seu profeta».
Salat	La pregària cinc vegades al dia, des que surt el sol fins que es pon.
Zakat	L'impost alcorànic, diferent de la sàdaq (almoïna o donació).
Sawm	El dejuni del ramadà, és a dir no beure ni menjar ni practicar relacions sexuals, excepte dones embarassades, infants i persones grans o malaltes...
Hagg	Peregrinatge a la Meca almenys una vegada a la vida. Són famoses les imatges on milers de pelegrins donen voltes a la Ka'ba a la ciutat de la Meca, a l'Àrabia Saudita.

EL SALAFISME

El salafisme és un moviment polític, religiós i social que acull diversos corrents i organitzacions que tenen com a objectiu la islamització de l'Estat i les seves institucions amb l'objectiu final d'establir un califat mundial regit per la xaria. Europa, amb cinquanta milions de musulmans, experimenta com la permeabilització de l'islamisme

ha convertit, amb el pas dels anys, el salafisme com el corrent preeminent de l'islam institucional europeu. El seu atractiu rau en la simplicitat del seu missatge. El salafisme no està lligat a cap cultura o país i és una proposta especialment suggerent per als joves musulmans que no tenen sentiment de pertinença a cap país concret (ni el de naixement ni el d'adopció) i que veuen la religió islàmica com un element vertebrador. El salafisme els ofereix una identitat de resistència i els ofereix així mateix formar part de la comunitat musulmana universal. També exerceix una gran influència sobre determinades comunitats islàmiques ja que afavoreix el tancament cultural i l'aïllament respecte a la societat occidental. Aquest hermetisme implica que moltes d'aquestes comunitats tinguin dificultats per adaptar-se i identificar-se amb el país d'acollida i es crea un marc d'acció col·lectiu de desconfiança i rebuig mutu.

El salafisme reclama la lectura de l'Alcorà i la sunna com a úniques fonts vàlides per a regular les conductes individuals i socials. S'ha de tenir en compte que tant l'Alcorà com la sunna són textos elaborats en els segles VII i IX respectivament, de manera que tot i que en determinats aspectes eren normatives molt avançades a la seva època, des de la perspectiva de la societat occidental representa una visió de les relacions socials estricta i, fins i tot, anacrònica. El salafisme pot classificar-se així mateix en tres categories (WITKOROWICZ, 2006, 207-239):

a) Salafisme purista

Rebutja la participació política fins que l'islam sigui «purificat» de la innovació i d'altres mals. Les disputes polítiques condueixen a la divisió o al conflicte intern (fitna)³³ de la comunitat de creients.

b) Salafisme polític

Rebutja la postura dels puristes per ineficax i es creu legitimat per a buscar solucions. Aquest bloc salafista defensa que la política és un objectiu per als musulmans com a instrument de reforma de la societat. El gihad és legal en situacions de defensa de països musulmans però s'hi oposen o són tebis quan tracten sobre el gihad ofensiu (accions terroristes a Occident). Sovint es vincula aquesta categoria als Germans Musulmans.

c) Salafisme gihadista

Es diferencia de les dues categories anteriors en el seu suport a l'ús de la violència en nom del salafisme. Els ideòlegs i seguidors d'aquesta branca del salafisme consideren que la reforma política i social només pot arribar mitjançant el gihad.

Les tres categories són permeables ja que el salafisme és un fenomen fluid i dinàmic. Molts ideòlegs d'Al-Qaeda, com ara Anwar al-Awlaki, van fer el trànsit des del salafisme polític cap al salafisme gihadista i la seva ideologia híbrida pot ser una de les claus de l'èxit del seu discurs entre els joves musulmans occidentals (WITKOROWICZ, 2006; 207-239).

L'islamòleg Gilles Kepel parteix de l'islam per a explicar la radicalització violenta. A la seva obra *Terreur dans l'Hexagone. Genèse du gihad français* (2015) subratlla que els recents atemptats en territori europeu constitueixen el signe anunciador de la creixent radicalització religiosa de la població musulmana a Europa. Segons la seva tesi, fa anys que el corrent salafista està guanyant terreny a França i a Europa. Per tant, considera que el factor religiós és central en els processos de radicalització i estableix un contínuum entre conservadorisme musulmà (en aquest cas el salafisme no violent) i el gihadisme. En altres paraules, interpreta el gihadisme com a conseqüència d'una radicalització de l'islam. No obstant això, en contra dels arguments de Kepel, es pot afirmar que la majoria de combatents terroristes estrangers del DAESH (2011-2015) tenien escassos coneixements teològics.

33. Terme de l'Alcorà que defineix períodes de divisió interna a l'islam.

El politòleg Olivier Roy rebutja la tesi de la radicalització de l'islam. En el seu assaig *Le djihad et la mort* (2017) proposa una lectura que vagi més enllà de la qüestió vinculada a l'islam. Introdueix el concepte de la radicalització gihadista i la desvincula d'una radicalització religiosa. Com ho argumenta? Nombrosos treballs d'investigació evidencien que la gran majoria de gihadistes europeus són de «segona generació» (parlarem més endavant d'aquesta terminologia) i tenen una radicalització recent sense haver passat per una trajectòria de compromís religiós i amb una absència de coneixement teològic i dels fonaments de l'islam. Per Roy, la radicalització gihadista no resulta d'una radicalització religiosa en la qual l'islam és només l'instrument per accedir a la violència. En aquest sentit, prefereix parlar més aviat de la «islamització de la radicalitat», que interpreta com una «revolta generacional» semblant a altres tipus de radicalismes com els moviments d'extrema esquerra de la dècada de 1970. Segons el meu parer, no es pot infravalorar la implicació ideològica de certs individus i grups ja que privilegia la dimensió nihilista però des-terra la dimensió religiosa.

Una tercera aproximació geopolítica que considera el gihadisme com a lluita políticomilitar (Romain Callet o Nassim Wasr) argumenta que la radicalització es gesta per les dinàmiques pròpies al món postcolonial i per la violència que comporten les polítiques occidentals a l'Orient Mitjà. El fracàs de les primaveres àrabs, el conflicte siríà o la repressió dels partits islamistes a Egipte, el Marroc o Tunísia mostren als salafistes que els projectes islamistes no es poden materialitzar mitjançant les urnes. La meua opinió és que aquesta aproximació té l'avantatge d'emmarcar aquest fenomen en un context més global i fonamentalment polític encara que sembla aplicar-se més a moviments com Al-Qaeda. Tanmateix la majoria de gihadistes que es van unir a DAESH ho van fer per motius personals (un 90% segons l'exjutge Trévidic).

Les tres aproximacions són complementàries però cap no explica com es radicalitzen. Es tracta d'un procés en què intervenen factors personals, psicològics, socioeconòmics, religiosos i polítics.

EL GIHAD

Gihad, com altres paraules vinculades a un context religiós, té una llarga història i un complex conjunt de significats. Convencionalment s'ha traduït com a «guerra santa», però aquesta definició associada a l'època de les croades és àmpliament rebutjada pels musulmans. El terme *gihad* prové del verb *yahada*, que significa «esforçar-se». Un esforç dirigit a la millora personal, però també un esforç orientat a canviar l'entorn. Per alguns ideòlegs gihadistes, el gihad és el sisè pilar de l'islam. El gihad es pot entendre com la defensa legítima de les persones i de la religió però també com la lluita per a estendre l'islam. El 9 de desembre de 2001 Osama bin Laden va declarar:

El gihad s'ha convertit en *fard-ayn*³⁴ per a tots i cadascun dels musulmans [...] Ha arribat el moment en què tots els musulmans del món, especialment els joves, s'han d'unir i clamar contra el *kfur*³⁵ i continuar el *gihad* fins que aquestes forces siguin eliminades totalment, fins que totes les forces antiislàmiques siguin esborrades de la faç de la terra i l'islam conquereixi el món sencer i totes les altres falses religions.

Què vol dir realment *al-jihad al-fard*? El concepte de gihad sorgeix de l'Alcorà i, a diferència dels Evangelis, no és un punt de partida per a una evolució teològica ulterior, sinó el fruit d'una revelació única i irrepetible (ELORZA, 2004, 271-281). Segons aquesta aproximació teològica, la religió islàmica envolta la vida del creient, li proporciona les pautes de comportament i una identitat fonamental, tot això a partir d'uns principis continguts en els escrits dels orígens: l'Alcorà i els hadits.³⁶

34. Obligatori.

35. Denegació de la veritat divina.

36. Habitualment anomenats tradicions, són sentències, dites i fets exemplars del profeta que configuren un estricte patró de vida a què s'ha d'atenir el creient en tots els seus comportaments. El conjunt d'hadits integra la sunna o tradició d'on deriva la qualificació del col·lectiu dels creients com a comunitat. Per les autoritats religioses de l'islam no hi ha cap dubte que aquestes sentències pronunciades pel profeta sobre els més diversos temes constitueixen un reflex veritable d'allò que Mahoma va dir i va fer en cada cas.

El gihad individual o *al-jihad al-fardayn* consisteix en la lluita interna, individual i espiritual i en l'esforç per seguir adientment els preceptes de la religió islàmica. La defensa de l'islam, dels musulmans o dels seus països davant l'enemic extern pot adquirir caràcter de lluita i d'aquesta manera ho prescriu l'Alcorà, on s'anima a combatre els infidels si l'islam és atacat:

Combateu en el camí de Déu els qui us combaten, però no sigueu els agressors. Déu no ama els agressors. Mateu-los on els trobeu, expulseu-los d'allà on us van expulsar. (Alcorà, II, 186-188)

La base doctrinal del gihadisme gairebé no ha evolucionat durant les darreres dècades. Però la forma de fer el gihad sí que ha variat i els ideòlegs gihadistes han posat molt èmfasi en aquesta evolució estratègica i tàctica. Figures tan rellevants del gihadisme com Osama bin Laden, Ayman al-Zawahiri, Anwar al-Awlaki, Abu Muhammad al-Adnani o Abu Bakr al-Baghdadi han centrat el seu discurs a reorientar l'estratègia de combat contra Occident i els governs musulmans apòstates. El gihadisme emfatitza el gihad armat com un dels pilars fonamentals de l'islam emprat contra les conductes desviades, els governs musulmans apòstates o els sistemes democràtics occidentals perquè els consideren una forma de politeisme on s'adora l'home. Per l'islamisme radical no hi ha cap dubte sobre el desig diví d'erradicar els infidels o *kufar*. Aquesta voluntat, segons la doctrina gihadista, pot ser materialitzada pel mateix Al·là o mitjançant les mans o l'espasa dels seus fidels.

No obstant això, per l'islam tradicional o moderat, el gihad és una empresa col·lectiva per a la comunitat musulmana reservada a casos molt delimitats, fet que exigeix una crida prèvia d'un governant legítim a prendre les armes davant d'una agressió.

BASE DOCTRINAL I CARACTERÍSTIQUES DEL GIHADISME

Al llarg de la història han sorgit corrents radicalitzats en el cristianisme, judaisme, hinduisme i l'islam que han justificat l'ús de la violència. Un d'aquests corrents radicals és el gihadisme. El gihadisme, com a forma de terrorisme global, és un corrent violent arrelat a l'islamisme radical que persegueix un doble objectiu:

- a) unificar la comunitat de creients musulmans en un nou califat regit per la xaria (lleï islàmica), que inclogui els territoris que en algun moment de la història hagin estat sota el control polític de l'islam;
- b) evitar, mitjançant la violència, la ingerència dels països occidentals als assumptes islàmics.

La revisió històrica de les fonts doctrinals del gihadisme es remunta a l'escola hanbalita, anomenada així pel nom del seu fundador, l'imam Ahmad Ibn Hanbal (780-855). La seva doctrina es fonamenta en el fet que la desviació de l'umma³⁷ islàmica va ser causada per la innovació en la interpretació de com havien de comportar-se els musulmans.

D'acord amb aquesta interpretació, només es podia recuperar l'umma islàmica si els musulmans complien els preceptes de l'Alcorà interpretats a la sunna i si seguien els costums dels primers creients (*salaf al-Salih*) (GUERIN, 2005, 99-102).

En aquesta etapa inicial es considerava enemics de l'islam els musulmans incapços de sostenir la unitat de l'umma i de preservar els costums dels primers creients. El gihad tenia una connotació interna per a l'islam ja que es tractava d'una lluita amb un mateix per a evitar desviar-se del camí mostrat en les escriptures i representat en els costums dels primers creients.

37. Paraula que designa la comunitat dels musulmans, que prové de l'arrel *umm*, «mare». [Font: TERMCAT, Centre de Terminologia].

Entre final del segle XIII i començament del XIV, Ahmad Ibn Taymiyyah (1263-1328) considerava el gihad com una obligació que justificava l'enderrocament del governant que no respectés l'islam o que no apliqués la xaria des del poder. El seu pensament nodriria més tard els fonaments del gihad contemporani.

Ja al segle XVIII la unitat d'Al·là es va veure amenaçada per la raó, la separació de poders europea o l'assignació de la sobirania al poble en lloc de Déu. A partir de llavors, l'esforç ja no només s'havia de fer entre els musulmans que no seguien els preceptes alcorànics sinó que s'havia de fer per a contrarestar l'onada de decadència i ignorància que provenia d'Occident.

Al segle XIX van destacar els escrits del pensador Yamal al-Din (1839-1897), conegut com al-Afgani, que va ser el primer a identificar Occident com l'enemic de l'islam (DE ARISTEGUI, 2004, 167-168). El seu pensament va crear el corrent del salafisme, que es fonamentava en idees que ja s'han esmentat més amunt, en les quals es postulava que l'umma seria reconstituïda si la vida del musulmà es guiava pel comportament del profeta i dels seus companys (*salaf al-Salih*).

EL GIHAD CONTEMPORANI

Les fonts del gihadisme modern es remunten a l'Egipte del segle XX. Hasan al-Banna (1906-1949), fundador dels Germans Musulmans, va ser un dels precursors del moviment gihadista actual. En la doctrina d'Al-Banna es va accentuar la identificació de la civilització corrompuda occidental com a principal enemiga de l'islam.

Al mateix temps, el pensador egipci Saiyid Qutb (1906-1966), font doctrinal dels Germans Musulmans, va establir les bases de l'actual concepció radical de l'islam. Segons Qutb, s'havia de combatre la *yahiliyyah*, entesa com la ignorància pagana anterior al missatge del profeta Mahoma, que provenia fonamentalment d'Occident. Aquesta confrontació entre l'islam i la *yahiliyyah* no té terme mitjà ja que, segons aquesta interpretació, ambdues societats no poden conviure en un mateix temps i espai i, per tant, la civilització islàmica és la que ha de prevaldre a tot el món sobre la *yahiliyyah*. Per Qutb només hi ha una llei, la xaria, i qualsevol altre precepte que se n'allunyi s'ha de combatre. Aquest funcionari egipci i gran ideòleg del gihadisme modern va dividir la realitat de manera absolutament maniquea: considerava que el món actual era l'escenari d'una batalla entre les forces del bé i les forces del mal, entre la fe i la incredulitat, entre la virtut i la ignorància o *yahiliyyah*. Un dels seus llegats per a generacions posteriors va ser la seva denúncia del que considerava la degeneració i depravació de l'estil de vida americà i l'amenaça que suposava per a l'islam.

Abdullah Azzam, ideòleg gihadista i cofundador amb Bin Laden d'Al-Qaeda, afirmava que si el gihad fos un fenomen passatger a la història de l'islam, el profeta no hagués dedicat tants passatges de l'Alcorà al mateix tema. El seu cabal intel·lectual, operatiu i logístic en la lluita contra els soviètics, li va forjar una gran reputació entre els gihadistes. El seu article titulat «La base sòlida» va estipular els fonaments de l'organització Al-Qaeda (KEPEL; MILELLI, 2005, 212-217). Teòrics contemporanis del gihad com Abu Qatada o Abu Hamza, d'acord amb la seva interpretació salafista, es basen en les fonts primigènies de la religió islàmica per a legitimar l'exercici de la violència (AZZAM, 1987).

Ayman al-Zawahiri, metge egipci (1951-) i líder actual de l'organització, és un altre dels ideòlegs més importants del gihad global. Una de les seves dissertacions més importants és la crítica als Germans Musulmans per l'acostament al poder i la seva desviació del camí traçat pel seu fundador Hasan al-Banna. En aquella època recomanava als Germans Musulmans esforçar-se per tornar a la xaria com a única font jurídica i recomanava així mateix l'abandonament de la voluntat de participació en les institucions democràtiques (AL-ZAWAHIRI, 2005, 243-261).

Osama bin Laden (1975-2011), tercer gran impulsor de la nova aproximació ideològica, va contribuir significativament a difondre el missatge més enllà de les «terres de l'islam» mitjançant la seva fàtua «Declaració de guerra contra els americans que ocupen les terres dels dos sants llocs», difosa l'any 1996, en què es troben les claus per a comprendre aquest procés de fixació en l'enemic llunyà. Aquest fragment d'una entrevista que li van fer l'any 1997 mostra la importància que li atorga a l'obligació al gihad:

No hi ha cap altra opció que tornar a les fonts originals d'aquesta religió, el Llibre de Déu, honor i glòria a ell, i la sunna del seu profeta, la pau sigui amb ell, tal com ho van entendre els nostres predecessors, que Déu estigui amb ells. D'això deriva que el màxim de la religió és el gihad.

El terrorisme gihadista destil·la una profunda i activa hostilitat contra tots els règims polítics del món musulmà que considera apòstates (comunitats o persones que abandonen els preceptes de la seva religió). Per a resoldre aquest obstacle doctrinal es nega a aquests governs apòstates la condició de veritables musulmans. La pernicioso influència d'Occident en aquestes societats musulmanes, juntament amb el seu continu estat de pecat i relaxament, hauria retornat aquests musulmans a un estat d'ignorància o *yahiliyyah*.

Segons el gihadisme global, l'islam viu sotmès a un continu estat d'agressió per part d'una coalició formada per cristians i jueus i els seus aliats al món musulmà. Això implica, per tant, que cap musulmà no ha d'esperar la crida col·lectiva de la classe governant per a escometre el gihad. Això diferencia el gihadisme de la resta de l'islam tradicional.

TAULA 3.2. Visió del terrorisme gihadista

El terrorisme gihadista:

- despulla el seu oponent de qualsevol índex de dignitat
- porta a terme un procés de satanització de col·lectius sencers

Exemples

- Les lluites sectàries entre sunnites i xiïtes.
- La persecució o l'assassinat de yazidites per membres d'Estat Islàmic.

Es facilita enormement el foment de l'odi quan les iras s'adrecen contra pobles sencers i no solament contra individus concrets.

Satanitzar l'enemic no només permet assolir un suport moral o justificar la violència que s'empra contra ell, sinó que també permet afirmar el propi poder i restar legitimitat a un adversari que és presentat com un ésser infrahumà que mereix ser humiliat i menyspreat.

38. Gihadista sirí amb passaport espanyol nascut el 1958 al si d'una família de l'aristocràcia d'Alep. Va dur a terme la seva instrucció militar entre els Germans Musulmans del seu país i durant el gihad afganès de la dècada de 1980. Tenia un excel·lent coneixement d'Europa per haver-hi viscut diversos anys i per haver estudiat enginyeria a França. Després va aconseguir la nacionalitat espanyola a través del matrimoni. Durant la dècada de 1990 va trobar refugi a *Londonistan*. Al-Suri va forjar la seva reputació dirigint des de Londres la revista de suport al Grup Islàmic Armat (GIA), *Al-Ansar*. Després del seu retorn a Kandahar el 1997, va exercir d'oficial de relacions públiques del cap d'Al-Qaeda, per al qual va organitzar entrevistes amb periodistes estrangers. D'aquesta manera va conèixer els líders de la segona onada del gihadisme.

DOCTRINA DEL GIHAD INDIVIDUAL

Un dels grans ideòlegs de la doctrina del gihad individual és Abu Musab al-Suri (Mustafà Setmarián),³⁸ ja que va perfilar l'estratègia general del gihadisme global prenent com a model de referència les cèl·lules petites o els actes terroristes individuals. Abu Musab al-Suri va proposar el disseny d'una organització amb un menor nombre de baules per a facilitar l'autonomia i reduir la visibilitat i vulnerabilitat a possibles infiltracions dels serveis d'intel·ligència. *Nizam, la Tanzim*, que es pot traduir de la llengua àrab com a «sistema, no organització clandestina», és el lema d'Al-Suri en el qual resumeix la seva doctrina. Al-Suri va classificar les generacions o etapes del gihadisme contemporani d'acord amb aspectes espaciotemporals i operatius i que es descriuen a continuació.

PRIMERA GENERACIÓ: MUJAHIDINS A L'AFGANISTAN (1979-1989)

Influenciada per pensadors com Saiyid Qutb i Abdeslam Farar i pels militants de base que van aplicar, mitjançant el terrorisme, les idees d'aquests intel·lectuals durant les dècades de 1970 i 1980. Durant aquesta primera fase, el gihadisme tenia com a objectiu derrotar l'exèrcit soviètic ateu, que havia envaït l'Afganistan el Nadal de 1979, mitjançant la provisió d'armes, entrenament i finançament de grups de guerrillers islamistes afganesos (mujahidins) i del món sencer (gihadistes). L'any 1989 l'exèrcit vermell es retirava derrotat de Kabul, convertit en un «tigre de paper», segons la retòrica gihadista. L'esmentada retirada es convertiria en el desencadenant de l'enfonsament soviètic, esgotat per dècades de cursa armamentística. El símbol del final del comunisme va ser la caiguda del mur de Berlín uns mesos després, el mateix 1989. Segons Gilles Kepel, la guerra freda acabava amb la derrota de Moscou, a un cost mínim per a Washington: les petromonarquies sunnites havien pagat el gruix de la factura i, a més, la victòria del gihad suposava un tallafoc davant del perill expansionista de l'Iran de Khomeini. En aquella època als Estats Units als mujahidins se'ls deia *freedom fighters*. Posteriorment els gihadistes internacionals van tornar als seus països i van intentar reproduir l'èxit de l'Afganistan per a enderrocar els governs apòstates dels *munafiqun* a Egipte i Algèria, però van fracassar. En el cas del Grup Islàmic Armat (GIA), van perdre el suport popular a causa del seu excés de violència i a més ja no tenien el suport logístic i militar de la CIA. A la tardor de 1997, després de cinc anys de guerra civil –que va causar 100.000 morts a Algèria i uns 10.000 a Egipte–, els gihadistes van ser derrotats perquè s'havien apartat d'una població que havien excomunicat (*takfirisme*) a causa del seu extremisme religiós i titllant d'apòstates o infidels els qui no s'havien unit a les seves files. Justificaven la matança generalitzada amb el pretext que la seva sang era *halal* (lícita).

SEGONA GENERACIÓ: EL SORGIMENT D'AL-QAEDA (1998-2005)

La campanya contra els soviètics a l'Afganistan va ser el nexa d'unió i coincidència de nombrosos voluntaris radicals. Abu Musab al-Suri es reconeix com a membre d'aquesta segona generació de gihadistes. Els seus ensenyaments operatius i la seva doctrina ideològica va ser un referent en els camps d'entrenament de mujahidins en terres afganeses. La majoria de membres d'aquesta segona generació han estat capturats o han mort després de la campanya internacional de resposta a l'11-S.

Per Ayman al-Zawahiri –líder actual d'Al-Qaeda–, les lliçons apreses de la primera etapa del gihad mostraven que les masses no havien seguit l'avantguarda islamista i que la seva violència se'ls havia girat en contra i l'havia conduït a l'aïllament i el fracàs. El motiu era que les poblacions musulmanes tenien por d'enfrontar-se a un enemic proper –per exemple l'Estat egipci o algerià– amb més o menys suport de la potència nord-americana. Zawahiri planteja, durant la segona fase del gihadisme, d'orientar el gihad contra els Estats Units, que anomena «enemic llunyà». Per això proposa com a objectiu estratègic d'atacar directament Occident mitjançant una tàctica audaç: convèncer la població musulmana que els Estats Units no són més que un colós «amb els peus de fang», incapaç de donar suport als seus aliats apòstates. El doble atemptat de l'11 de setembre de 2001 contra Washington i Nova York s'inscriu en el context d'un gihadisme dirigit contra Occident. L'atac es va perpetrar després dels atemptats contra les ambaixades de Kènia i Tanzània el 1998 i contra el vaixell USS Escola de l'Armada nord-americana al port d'Aden (el Iemen) el 2000. Tanmateix, no va haver-hi la mobilització tan esperada, malgrat l'èxit material i simbòlic de l'atac, ni malgrat que les traduccions de l'Alcorà a l'anglès es convertissin en èxits de vendes ni que antics terroristes d'esquerres abraressin el gihadisme (Carlos Ramírez Chacal), una promesa d'un antiimperialisme que havia passat del vermell al verd. Els gihadistes encarnaven

l'esperit del temps, el *zeitgeist* hegelian. Estaven convençuts que l'apoteosi afganesa podia repetir-se sense dificultats a Egipte, Algèria, Bòsnia o Txetxènia, d'on procedien diversos centenars d'aquests brigadistes internacionals. A Bòsnia van creure que podien transformar la guerra civil conseqüència de l'enfonsament de Iugoslàvia en un gihad per a posar un peu a Europa. La realitat no va crear cap d'aquests somnis.

TERCERA GENERACIÓ DEL GIHADISME: NIZAM, LA TANZIM

Després d'analitzar el fracàs de les dues primeres fases del gihadisme, l'enginyer siríà Mustafà Setmarian va publicar en línia el gener de 2005 «Crida a la resistència islàmica global» de 1.600 pàgines. Aquest voluminós text en àrab és una barreja d'enciclopèdia militant i manual d'instruccions del gihad. Subratlla que el camp de batalla del gihad mundial serà Europa. Substitueix l'organització piramidal del gihadisme més clàssic d'Al-Qaeda per un gihadisme de proximitat, reticular i líquid que penetra a les societats per la base i no per la cúspide i que indueix a atacar de forma espontània i individual. Propugna la guerra civil a Europa, amb el suport dels joves musulmans immigrants mal integrats i rebels. Europa, a unes quantes hores del món islàmic (Tunísia, Líbia, Istanbul, Trípoli, Beirut...), i els milions de joves europeus sorgits de la immigració musulmana representen els futurs *jund al khilafa* (soldats del califat). Les revoltes àrabs van proporcionar el teatre d'operacions per a entrenar milers de musulmans. D'altra banda, la difusió d'una ideologia salafista i rigorista de l'islam –propagada i finançada pels ulemes de les petromonarquies del golf–, que preconitza la ruptura amb els valors d'Occident, la democràcia, els drets humans o la igualtat de gènere, ha preparat el terreny ideològic idoni previ a l'extremisme violent en alguns casos. La tercera generació de gihadistes té un caràcter crucial segons la interpretació d'Al-Suri. L'última generació pot protagonitzar el declivi del moviment gihadista o, per contra, iniciar una nova insurrecció descentralitzada i global capaç de desestabilitzar Occident durant els propers anys.

TAULA 3.3. En què es fonamenta la tercera generació del gihadisme?

- La lògica de les xarxes i la liquiditat del terrorisme
- Potenciada per l'existència de barris desfavorits o entorns socials vulnerables
- Pel reclutament i la incubació a les presons
- Per Internet
- Per la construcció d'una NEV que inclou variables com: les doctrines humanitàries de venir a ajudar els germans, la matança de poblacions senceres, l'agressió a «les nostres germanes», l'insult al profeta, el combat contra el tawhid i la xaria.
- Les aspiracions mil·lenaristes de l'arribada del messies (Isa) a la terra del Sham (Llevant), alimentades per profecies de caire salafista i que culminen en l'aspiració del martiri.

Abu Musab al-Suri considerava que perquè aquesta última generació d'actuals i futurs gihadistes³⁹ assolís l'objectiu de posar en escac Occident s'haurien de complir diversos requisits fonamentals:

- la nova generació de mujahidins hauria d'abandonar les estructures piramidals de les dues generacions anteriors, ja que les organitzacions d'estil clàssic són vulnerables davant la pressió dels serveis d'intel·ligència i la confrontació militar amb Occident;

39. Són fills d'aquesta tercera generació Mohamed Merah, Mohamed Bouhlel, Ayoub Kazzani, els germans Said i Chèrif Kouachi, Amedy Colulibaly, Mehdi Nemouche, els germans Bakraoui, els germans Brahim i Salah Abdeslam, Omar Omsen i Abdelhamid Abaaoud.

- ha d'estar formada per petits grups que contribueixin al moviment de resistència islàmica segons les seves capacitats;
- la nova estructura organitzativa del gihadisme s'ha de basar en l'existència de xarxes socials prèvies;
- la confiança, l'amistat, el lloc de procedència o el parentiu són elements de connexió i identitat que reforcen l'estructura dels petits grups;
- tenir present el lema d'Abu Musab al-Suri: «Un sistema, no una organització clandestina» (LIA, 2009, 421);
- defensa l'absència de jerarquia i les accions de cèl·lules independents i individus aïllats; d'això la importància del terrorisme individual a la tercera generació de mujahidins.

La seva estratègia es fonamentava en la creació de grups gihadistes completament autònoms, deslligats de qualsevol ens organitzatiu superior, basats en postulats ideològics salafistes gihadistes i guiats per principis operatius senzills. La seva premissa bàsica consistia a organitzar-se i actuar, de manera que es considera com un dels màxims exponents del gihad individual des d'un punt de vista tàctic i operatiu:

Faig una crida a tota la joventut i a tots els musulmans a participar en una resistència individual. Això vol dir que la resistència no ha de dependre d'estructures, xarxes o jerarquies piramidals, les quals podrien comportar la captura no només d'alguns sinó de tots els seus membres. Això es pot evitar triant un mètode de treball diferent del d'una organització; és a dir, tothom està implicat en la resistència, compartida per tots els musulmans, i amb un nom (la resistència islàmica internacional), on l'arrest d'un d'ells no condueix a l'arrest de tots perquè no hi ha relació entre ells. (AL-SURI, 2004)

És possible distingir l'empremta d'Al-Suri en les tàctiques i l'evolució operativa dels atemptats consumats en els principals països d'Occident en els anys recents. El concepte de terrorisme individual gihadista (*gihad al-irhab al-fard-ayn*), segons els dictats d'Al-Suri, es fonamenta en els mètodes operatius de la guerra de guerrilles urbana o rural i és l'estratègia més efectiva per a causar el col·lapse i l'extenuació de l'enemic (LIA, 2009, 371).

AL-QAEDA: ORIGEN, CARACTERÍSTIQUES I FULL DE RUTA

Les proves suggereixen que a dia d'avui Al-Qaeda, encara que afeblida per les contínues operacions de neutralització dels seus líders ideològics i operatius, manté la seva capacitat terrorista, al mateix temps que l'adaptació dels serveis d'intel·ligència estrangers i el pas del temps han permès un coneixement més profund de la seva estructura i pretensions configurant un cercle de constant evolució i adaptació a l'entorn.

Tot i que la ideologia d'Al-Qaeda és conservadora, és una organització essencialment moderna que s'aprofita de la tecnologia actual per als seus fins: fa difusió de revistes gihadistes en línia, utilitza ordinadors portàtils i l'encriptació, crea webs i fòrums... Així mateix adapta el missatge perquè es reproduïxi a Occident i inspiri la voluntat d'individus no vinculats directament a l'organització.

L'ORIGEN D'AL-QAEDA

Podem situar l'origen de l'organització terrorista Al-Qaeda⁴⁰ en la guerra contra la invasió soviètica de l'Afganistan durant la dècada de 1980 i primers anys de 1990. La invasió soviètica d'Afganistan al 1979 va oferir una magnífica oportunitat per a posar en pràctica les idees gihadistes en una guerra contra l'enemic ateu. Malgrat el que es pensa generalment, la persona clau en la creació del grup no va ser Osama bin Laden sinó el seu mentor, Abdullah Azzam, el qual, igual com altres partidaris del gihad armat, va veure en l'enfrontament amb l'exèrcit rus un deure religiós contra els enemics de l'islam. El segon home en importància d'aquesta organització sí que va ser Osama bin Laden, que va simpatitzar aviat amb els plantejaments doctrinals d'Azzam i va posar a disposició del grup les seves riqueses i els seus contactes amb la casa reial saudita.

Lesforç logístic i de reclutament durant més d'una dècada d'enfrontament contra l'exèrcit soviètic va fer que s'anés creant una veritable xarxa global de contactes personals, tant al món islàmic com a les comunitats musulmanes d'Occident, anomenada Oficina de Serveis Afganesa (MAK) i que va ser l'embrió de l'actual Al-Qaeda. Ni Bin Laden ni Azzam estaven disposats a desmantellar una infraestructura tan útil per a les aspiracions d'un gihad global, però van sorgir diferències entre ells. Azzam pretenia utilitzar la MAK en altres conflictes regionals on els musulmans, segons aquest ideòleg gihadista, eren oprimits. La visió de Bin Laden era molt més ambiciosa, pretenia utilitzar la xarxa de contactes de milers de mujahidins per a fer realitat el projecte islamista de derrocar els governants apòstates per la força i restaurar el califat.

El contrast de parers i la discrepància entre Bin Laden i Azzam també sorgien sobre les tàctiques que s'havien d'utilitzar en els objectius gihadistes. Azzam no era partidari de l'ús exclusiu d'accions terroristes: preferia la guerra de guerrilles i les estratègies asimètriques que tan bon resultat havien donat per a expulsar l'invasor soviètic de l'Afganistan. Osama bin Laden, en canvi, defensava que l'única manera d'aconseguir el canvi era mitjançant l'ús del terrorisme.

Abdullah Azzam i els seus dos fills van morir en un atemptat amb explosius al novembre de 1989. S'ha especulat molt sobre qui va ser l'autor d'aquest atemptat: els serveis secrets afganesos, el Mossad israelià, etc. Una de les hipòtesis que més acceptació ha rebut els darrers anys és que el mateix Bin Laden n'hauria encarregat l'assassinat per a guanyar el control de l'organització.

La invasió de Kuwait per Saddam Hussein va ser l'esdeveniment o detonant que va accelerar la creació d'Al-Qaeda. Aprofitant la bona relació que Bin Laden tenia amb la monarquia saudita va oferir el seu contingent de mujahidins per a lluitar contra l'Iraq. La monarquia saudita va rebutjar l'oferiment i va acceptar, en canvi, l'ajuda nord-americana. Aquell va ser un moment transcendent en la història d'Al-Qaeda perquè Bin Laden va interpretar el desplegament de les forces occidentals com una profanació de la terra santa. Va trencar amb el règim saudita i va fugir al Pakistan i posteriorment al Sudan.

En aquesta primera fase d'Al-Qaeda la major part de xarxes europees, excepte a França, no va mostrar actituds violentes contra els seus països amfitrions. Tanmateix, el discurs i la propaganda criticaven la moral, la societat secularitzada i alguns aspectes de la política europea.

Al Sudan, Bin Laden va continuar desenvolupant Al-Qaeda i va aprofitar per a encetar activitats empresarials destinades a sostenir econòmicament la xarxa. L'organització terrorista va traslladar la major part dels seus membres al Sudan, on va construir nous camps d'entrenament i va establir contacte amb grups armats islamistes de l'Àfrica oriental. Al-Qaeda va començar a ajudar les guerrilles que combatien a Etiòpia, Eritrea i Somàlia. En aquest darrer país va tenir lloc un dels successos que més va condicionar la visió estratègica de l'organització terrorista.

IMATGE 3.1.
Osama bin Laden

Font: Pixabay

40. La paraula *al-qaeda* prové de l'arrel àrab *qaf-ayn-dal*. Té una naturalesa polisèmica que pot significar: la base, el pedestal, el precepte, un mètode o un model. Tot i així, aquesta nomenclatura no va ser utilitzada per Bin Laden fins després dels atemptats del 2001.

TAULA 3.4. L'episodi del Black Hawk abatut

Membres de l'organització de Bin Laden van fer una sèrie de viatges a Somàlia per a organitzar accions armades contra les forces nord-americanes desplegades allà per l'operació humanitària Restore Hope. Els islamistes temien que els estatunidencs establissin bases al país i que des d'aquestes ataquessin el Sudan.

Els mujahidins veterans de la guerra contra els soviètics –anomenats els afganesos pel seu prestigi– van entrenar els somalis per a abatre helicòpters amb rudimentaris llançacoets. Amb aquesta tàctica, les milícies del «senyor de la guerra» Mohamed Aidid van poder abatre dos helicòpters nord-americanos en el transcurs d'una operació a Mogadiscio a l'octubre de 1993. Aquella batalla, que va costar la vida de divuit soldats nord-americanos i d'un miler de somalis, va tenir molta repercussió mediàtica. Les càmeres de la CNN van filmar com la multitud enfervorida arrossegava els cossos de dos soldats nord-americanos morts.

L'opinió pública nord-americana –que poc abans havia donat suport a l'enviament de tropes per a protegir la distribució d'ajuda humanitària– va exigir la retirada de les tropes. L'organització terrorista va interpretar la retirada dels Estats Units com una victòria de magnituds similars a l'aconseguida a l'Afganistan contra els soviètics. Bin Laden i altres líders de l'organització van considerar que els nord-americanos es retiraven quan patien baixes.

SEGONA FASE D'AL-QAEDA: EL SANTUARI AFGANÈS

La segona fase de l'evolució tàctica i operativa d'Al-Qaeda es consolida durant la segona meitat de la dècada de 1990. Al 1998, Osama bin Laden i Ayman al-Zawahiri reforcen l'estructura de l'organització terrorista i creen el Front Islàmic contra els croats i jueus.

El següent refugi de Bin Laden va ser l'Afganistan, on va ser acollit pel règim talibà. Els talibans havien creat un emirat islàmic i compartien la ideologia del gihad. L'organització terrorista va construir camps d'entrenament a diferents llocs del país i va posar el seu contingent a disposició dels talibans per a combatre els seus opositors de l'Aliança del Nord. El període que va des de l'arribada de Bin Laden a l'Afganistan fins al començament de la campanya militar nord-americana, a l'octubre de 2001, va ser el més rellevant de la xarxa terrorista. Aquella regió d'Àsia central es va convertir en una base segura per a entrenar terroristes provinents de tot el planeta.

TERCERA FASE D'AL-QAEDA: 11 DE SETEMBRE DE 2001

A la història d'Al-Qaeda podem considerar un abans i un després de l'11 de setembre de 2001. Els atemptats d'aquell dia van ser la culminació del seu full de ruta. S'acomplien tots els requisits de l'ideari gihadista: colpejar el cor del territori enemic i provocar un gran impacte psicològic pel caràcter inesperat, simultani, suïcida i espectacular dels atacs, malgrat que l'operació no va aconseguir tots els objectius previstos. Dinou membres d'Al-Qaeda, mitjançant el segrest de quatre avions comercials per a impactar-los contra diversos objectius, van causar la mort d'unes tres mil persones. Els objectius van ser les Torres Bessones del World Trade Center, el Pentàgon (seu del Departament de Defensa dels Estats Units) i el vol 93 d'United Airlines, que no va impactar contra cap objectiu i es va estavellar prop de Pennsilvània. Arran d'aquest atemptat les forces de l'OTAN van envair l'Afganistan i amb les operacions de càstig contra els líders operatius de l'organització es va aconseguir afeblir la seva estructura i que la influència sobre les xarxes europees fos menor. A partir d'aquell moment, les xarxes europees van començar a actuar de manera més autònoma. La cooperació internacional, després de l'11-S, va provocar una onada de detencions que, combinades amb les operacions militars a l'Afganistan, van reduir un 80% les capacitats operatives de l'organització i la seva cadena de comandament.

TAULA 3.5. Altres fets rellevants de la tercera fase d'Al-Qaeda**La segona guerra de l'Iraq**

El segon pas va ser la invasió de l'Iraq l'any 2003 a la cerca d'armes de destrucció massiva. La invasió va significar l'enderrocament del règim de Saddam Hussein però també va ser el detonant de la gestació d'una insurgència gihadista que va donar origen al que avui coneixem com DAESH.

Atemptats de l'11-M

El matí de l'11 de març de 2004, diversos terroristes van activar explosius a quatre trens que circulaven per estacions de rodalies de Madrid. Van causar 191 víctimes mortals i més d'un miler de ferits. Les explosions van tenir lloc en hora punta –entre les 7.37 h i les 7.39 h– mentre moltes persones anaven a treballar o a estudiar. Aquests atemptats van ser comesos tres dies abans de les eleccions generals i en un primer moment el Ministeri de l'Interior va atribuir l'acció a la banda terrorista ETA. Posteriorment un grup de difusió de propaganda gihadista anomenat les Brigades d'Abu Hafs al-Masri va reivindicar, en nom d'Al-Qaeda, els atemptats de l'11-M.

QUARTA FASE: LA SUPERVIVÈNCIA DE L'ORGANITZACIÓ

Aquesta fase és probablement la més complexa i es caracteritza per l'absència d'uniformitat entre les diferents xarxes. L'escenari és híbrid i el configuren des de xarxes domèstiques o autòctones fins a grups regionals com Al-Qaeda al Magrib islàmic i Al-Qaeda a la península Aràbiga. És una fase on es gesta la figura del terrorista individual i on competeix amb una nova organització que li ha segrestat l'atenció mediàtica internacional: Estat Islàmic.

El 2 de maig de 2011 Osama bin Laden va morir a Abbottabad (el Pakistan) en un atac de les forces especials nord-americanes. El seu successor és Ayman al-Zawahiri i la «vella guàrdia» de l'organització es refugia entre l'Afganistan i el Pakistan. Malgrat haver patit nombroses baixes ocasionades per les missions amb drons, el seu full de ruta gihadista continua. Hamza bin Laden, fill d'Osama bin Laden, es pot erigir –a curt o mitjà termini– en reclam d'Al-Qaeda. La seva joventut, carisma i nostàlgia per la figura del seu pare són variables que l'identifiquen com un dels lideratges emergents del gihadisme.

ORGANITZACIONS REGIONALS D'AL-QAEDA

Al-Qaeda està formada per organitzacions afiliades que tenen una agenda pròpia. Les dues filials més importants són:

- **Al-Qaeda al Magrib islàmic (AQMI)**

AQMI és un romanent de la insurgència gihadista que va desestabilitzar Algèria durant la dècada de 1990. AQMI prové del Grup Islàmic Armat (GIA) i del Grup Salafista per la Predicació i el Combat (GSPC). La integració d'aquests grups a Al-Qaeda pot interpretar-se com una resposta al procés de declivi experimentat pel gihadisme algerià durant la dècada del 2000 i a una maniobra oportunista. La marca «Al-Qaeda» té un atractiu indubtable en els entorns radicals, que afavoreix l'adquisició de recursos humans i materials. L'organització s'ha continuat finançant gràcies al contraban, el pagament de rescats de persones segrestades,⁴¹ les extorsions i les taxes imposades a les xarxes de narcotràfic establertes al Sahel.⁴²

- **Al-Qaeda a la península Aràbiga (AQPA)**

L'origen d'AQPA es remunta al novembre de 2003 quan grups vinculats a Al-Qaeda central a l'Aràbia Saudita van utilitzar per primera vegada aquest nom en un comunicat propagandístic. L'organització es va beneficiar de l'arribada de centenars de gihadistes saudites procedents de l'Afganistan després de la caiguda del règim talibà a finals de l'any 2001. L'organització opera especialment al Iemen on les tribus

⁴¹. S'estima que des del 2003 AQMI ha aconseguit més de 40 milions de dòlars amb el rescat d'ostatges. A més, cal destacar que el preu dels rescats s'ha anat incrementant al llarg dels anys, que ha passat de 150.000 euros el 2003 als 7.500.000 d'euros el 2014.

⁴². El Sahel occidental és una zona molt despoblada i extensa, amb Estats fràgils i poc desenvolupats que no controlen eficaçment el seu territori.

continuen sent un poder fàctic i paral·lel a l'Estat. El país està subdesenvolupat econòmicament i aproximadament un 70% de la població viu fora dels grans nuclis urbans. La intenció d'AQPA és atemptar contra objectius occidentals (infraestructures d'hidrocarburs, avions comercials, vaixells, turistes o diplomàtics occidentals), tant a l'interior del lemen com a països propers. Una de les grans fortaleses del grup és l'activitat propagandística i mediàtica que fa, principalment, mitjançant la publicació de la revista *Inspire*,⁴³ des d'on difon els objectius del moviment i informacions operatives de com perpetrar atemptats.

L'AQPA ha rebut una significativa atenció dels mitjans de comunicació arran de dos complots contra el sistema de transport aeri. El primer va tenir lloc quan un individu va intentar esclatar una bomba en un vol amb més de 200 passatgers durant el seu aterratge a Detroit al desembre de 2009. El segon va consistir en l'enviament de paquets amb explosius en vols de les companyies de transport FedEx i UPS, a l'any 2010. Un dels seus líders més importants va ser Anwar al-Awlaki, nascut als Estats Units, que va reclutar i adoctrinar centenars d'individus mitjançant els seus vídeos o sermons per Internet.

- **Jabhat al-Nusra**

Organització gihadista formada al gener de 2012 i vinculada, fins a l'any 2016, a Al-Qaeda central. El seu objectiu era establir un estat islàmic en l'era posterior a Al-Assad. Va ser decretada com a organització terrorista pels Estats Units el desembre de 2012.

DAESH

Estat Islàmic (DAESH en l'acrònim en àrab) és una organització gihadista assentada en territoris de l'Iraq i Síria i que té els orígens en Al-Qaeda a l'Iraq. Durant el 2014 Estat Islàmic/DAESH va crear un califat a Síria i l'Iraq, amb capital a Raqqa, amb l'objectiu d'estendre's per tot el món musulmà. Aquesta organització està liderada, de moment, per Abu Bakr al-Baghdadi, autoproclamat califa de tots els musulmans.⁴⁴

Malgrat perdre el territori que havia controlat durant la instauració del califat a Síria i l'Iraq, l'amenaça que suposa Estat Islàmic/DAESH està relacionada amb les grans capacitats del grup (armament, combatents, recursos financers, etc.), les intencions d'expandir-se internacionalment i de colpejar països occidentals. Després de perdre el control del territori a Síria i l'Iraq ha tornat a ser un grup gihadista global però en l'àmbit local opera amb la insurgència.

En els territoris que controlava, Estat Islàmic/DAESH va imposar la interpretació salafista gihadista de la xaria. Aquesta interpretació ha donat lloc a execucions públiques sumàries retransmeses per la xarxa (moltes són degollaments i crucifixions), la decapitació de periodistes i cooperants occidentals, així com la destrucció d'esglésies cristianes, santuaris sufís i mesquites xiïtes. Les principals fonts de finançament del grup provenen del control i l'explotació dels recursos naturals (bàsicament petroli) del nord de Síria i l'Iraq, el saqueig del Banc Central de Mossul, la venda d'obres d'art robades, el tràfic de petroli al mercat negre, la imposició de taxes per al transport de mercaderies i a les minories religioses i les donacions provinents de països del golf. Les operacions de bombardeig de les diferents coalicions han minvat considerablement la seva capacitat de finançament.

Una de les grans fortaleses d'Estat Islàmic/DAESH ha estat l'ús generalitzat de la propaganda per a difondre la seva estratègia i objectius. Per aquest motiu els seus aparells mediàtics i propagandístics han contribuït al ressò informatiu internacional del grup. L'organització emetia periòdicament una revista anomenada

43. L'organització ja ha publicat 15 números d'aquesta revista. El format d'*Inspire* és modern i atractiu, amb nombroses fotografies a color i articles d'adoctrinament ideològic, manuals operatius i directrius estratègiques.

44. El terme *califat* fa referència al primer sistema de govern establert a l'islam. El califa és el representant del poble i de l'islam i ha de governar d'acord amb la llei islàmica (xaria).

*Dabiq*⁴⁵ (en anglès) i *Dar al Islam* (en francès). L'ús de llengües occidentals es relaciona amb l'interès específic de reclutar joves procedents de països occidentals. L'atemptat perpetrat a Sri Lanka, l'abril de 2019, va tenir vinculació amb DAESH. De fet, els terroristes van fer la *bay'a*⁴⁶ i s'especula que alguns d'ells eren retornats d'escenaris gihadistes. Tot i així, en el moment de redacció d'aquest manual és només una hipòtesi.

EL FENOMEN DELS COMBATENTS TERRORISTES ESTRANGERS A DAESH

Els combatents terroristes estrangers (CTE) són població civil (ni militars ni personal vinculat a empreses de seguretat) que no són ciutadans dels Estats on hi ha el conflicte i que s'incorporen a grups armats de la insurgència per motius religiosos. També es consideren combatents estrangers les persones que van a formar-se a camps d'entrenament de grups armats insurgents. La definició inclou tant les persones que fan activitats de combat com les que fan tasques logístiques o de suport als grups on s'incorporen.

El fenomen dels CTE no és una novetat. Els primers CTE que es van desplaçar a conflictes van ser a l'Iraq (4.000), l'Afganistan (10.000) o Bòsnia (1.000-2.000). La diferència d'aquells conflictes amb els de l'Iraq i Síria és que el contingent de combatents estrangers que ha viatjat a aquests últims països ha sobrepassat el nombre de CTE de conflictes anteriors i en un període molt curt de temps. Una altra variable d'interès és que també s'ha generalitzat els països de procedència dels CTE. El contingent a l'etapa més activa del conflicte siri era d'uns 25.000 CTE provinents, entre altres països, de: Tunísia, l'Àrabia Saudita, Jordània, el Marroc, Rússia, França o Bèlgica.

Hi ha diversos factors que expliquen el perquè d'aquest augment de CTE respecte a d'altres conflictes anteriors:

- a) l'ús d'Internet i les xarxes socials permet difondre el conflicte en línia, radicalitzar joves i captar possibles combatents d'arreu del món;
- b) la narrativa apocalíptica, ja que segons l'imaginari musulmà a la zona de Síria és on esdevindran els darrers combats entre l'islam i els infidels, que donaran lloc a la fi dels temps;
- c) la creació del califat d'Estat Islàmic: quan el líder de DAESH va proclamar el califat el juny del 2014 va indicar el deure de tots els musulmans a desplaçar-se a la zona del califat per a contribuir a establir-lo i defensar-lo;
- d) la facilitat d'accés, fins a l'any 2015, a la zona de combat: fins a la implicació de Turquia en el control de les fronteres, la majoria de CTE arribaven a Síria a través del país otomà, que es va convertir en un accés relativament senzill per arribar al califat.

A mesura que l'Estat Islàmic va perdent territori com a conseqüència de la intervenció militar internacional, s'ha creat un ampli debat en cercles acadèmics i polítics sobre com respondran els combatents de DAESH, sobretot els combatents estrangers. Les preocupacions principals dels organismes de seguretat occidentals són si aquests combatents retornen als seus països de residència o a països veïns per a perpetrar atacs; la incògnita de si aquests combatents i les seves parelles es podran reintegrar a la societat; i també preocupa què s'ha de fer amb tots els infants nascuts en territori ISIS, que aviat es poden convertir en infants sense Estat a causa de la manca de documentació adequada sobre matrimonis i naixements. Tenir la capacitat d'identificar, detenir i perseguir els combatents retornats que s'hagin radicalitzat seria un gran ajut per a les forces i els cossos de seguretat.

45. L'organització ja ha emès cinc números d'aquesta revista.

46. Jurament de lleialtat a un líder.

ALTRES ORGANITZACIONS TERRORISTES DE CAIRE ISLAMISTA

El terrorisme islamista no és un fenomen monolític, encara que tots els grups coincideixen en la necessitat d'instaurar règims islàmics. Hi ha organitzacions terroristes que lluiten per alliberar un territori determinat però sense tenir una pretensió global. En certa manera són grups amb objectius similars als no religiosos de caràcter nacionalista, tot i que afegeixen la voluntat de crear una estructura politicoreligiosa una vegada aconseguida la independència. Aquests grups obtenen un suport popular molt més gran que el que aconseguixen els que només combaten per a instaurar règims islàmics als seus països respectius.

HEZBOL·LÀ

Les operacions suïcides van ser introduïdes al terrorisme contemporani per l'organització islamista xiïta Hezbol·là.⁴⁷ La majoria d'analistes coincideixen que Hezbol·là va cometre el primer atemptat suïcida l'any 1983, quan un militant de l'organització va estavellar una furgoneta carregada amb explosius contra l'ambaixada dels Estats Units a Beirut (Líban) i va provocar la mort a 63 persones. Després de diferents operacions terroristes contra les forces desplegades per l'ONU al Líban, aquestes es van retirar l'any 1984 i va ser interpretat pel gihadisme com una prova de la corardia i manca de resistència dels governs occidentals. L'any 1992 Hezbol·là es va integrar a la vida política i va obtenir representació parlamentària al Líban. Malgrat aquesta participació en la vida política libanesa, està inclosa en la llista de grups terroristes de la Unió Europea i dels Estats Units.

Des de la seva creació, Hezbol·là ha actuat en certa manera com un pseudoestat dins del Líban controlant l'educació en moltes localitats, obtenint representació en molts ajuntaments del sud del país o participant en programes de reconstrucció d'edificis i infraestructures malmeses per les diferents guerres civils libaneses.

Hezbol·là ha utilitzat la tàctica del terrorisme, però també la guerra de guerrilles dins d'un context d'insurgència contra les tropes israelianes. El suport popular ha estat clau per a la seva supervivència en el temps. La guerra a l'estiu de 2006 entre Hezbol·là i les Forces de Defensa d'Israel va ser la confrontació més llarga entre un exèrcit poderós i una insurgència. En general, les guerres anteriors entre els exèrcits regulars àrabs i l'exèrcit israelià havien tingut una durada mitjana d'entre una i dues setmanes. El líder de Hezbol·là en aquell període es va convertir en un dels dirigents àrabs més populars del món musulmà. Si recordem les característiques que ha de tenir una insurgència, s'ha de mencionar que Hezbol·là ha rebut el suport logístic i econòmic d'Estats com l'Iran o Síria durant molts anys. Actualment la capacitat militar de Hezbol·là és un enigma, tot i que hi ha estimacions que diuen que comptaria entre les seves files amb més de 7.000 paramilitars i uns 20.000 reservistes. Durant la guerra de Síria, Hezbol·là ha participat militarment donant suport al règim de Bashar al-Assad, bàsicament perquè si aquest cau es pot comprometre la via d'abastiment d'armes procedent de l'Iran.

HAMÀS

Aquesta organització palestina es va consolidar durant la primera Intifada contra Israel a finals de la dècada de 1980. Va néixer del moviment associatiu dels Germans Musulmans palestins i ha mantingut durant molts anys una àmplia xarxa social d'escoles, mesquites i hospitals. La seva ideologia combina el nacionalisme palestí i l'islamisme. Hamàs ha procurat evitar la guerra civil entre palestins i ha concentrat

47. En àrab significa «partit de Déu».

els seus atacs a Israel. La major part dels seus atacs suicides van ser executats en territori israelià i contra civils. A mitjan de la dècada de 1990, quan s'estaven començant a aplicar amb èxit els acords d'Oslo, Hamàs va cometre una sèrie d'atacs contra autobusos urbans i amb cotxes bomba que va provocar la repressió israeliana i el deteriorament del procés de negociació entre l'Autoritat Nacional Palestina i Israel.

Els líders de Hamàs han estat objectius habituals d'operacions de la intel·ligència israeliana. L'organització es finança mitjançant l'aportació de països del golf Pèrsic, l'Iran i de les comunitats islàmiques d'Occident.

INTERNET I PROPAGANDA: UNA VARIABLE DETERMINANT DEL TERRORISME GIHADISTA

Des de les primeres manifestacions del terrorisme anarquista, amb el concepte de la «propaganda pel fet», fins als vídeos d'execucions menyspreables que edita Estat Islàmic, sempre ha existit la certesa sobre la vessant essencialment comunicativa de la violència terrorista. La difusió d'aquest tipus d'actes ha buscat, no només la propagació de la por i l'ansietat de les víctimes, sinó també la transmissió a una audiència d'un missatge. Violència i missatge han estat en el terrorisme dues realitats indissolublement unides, amb independència de la ideologia i motivacions que han donat suport a les accions dels diferents grups.

TAULA 3.6. Exemple de vídeos de propaganda: DAESH

És innegable que els vídeos en què DAESH mostra una violència extrema han estat clau per a forjar la popularitat i la imatge de «cavall guanyador» davant d'Al-Qaeda.

Amb el desig de magnificar l'espant causat pels seus actes, aquest grup ha manipulat les imatges per a dotar-les de més espectacularitat.

Per exemple, en un vídeo que recollia la decapitació a les platges de Líbia de 21 cristians coptes, va augmentar digitalment l'estatura dels botxins vestits de negre, davant d'unes víctimes que semblaven encara més petites en la seva submissió. També van tractar digitalment l'efecte final d'envermellar les aigües del mar Mediterrani amb la sang de les víctimes com a venjança per la mort d'Osama bin Laden i l'abandonament del seu cos al mar.

El terrorisme gihadista ha trobat a Internet un valuós instrument per a potenciar les seves activitats. Les organitzacions terroristes gihadistes han integrat l'ús d'aquesta eina a les seves activitats, per tal d'aconseguir més abast i eficiència en algunes de les seves accions tradicionals com la propaganda, les comunicacions internes, la planificació de nous atemptats, l'obtenció d'informació, el finançament o el reclutament. No obstant això, aquesta tecnologia també té un revers negatiu per als terroristes. Els cossos de seguretat i les agències d'intel·ligència han aprofitat les vulnerabilitats tecnològiques de la presència terrorista a Internet per a desarticular cèl·lules terroristes, avortar nous complots o incrementar l'obtenció d'intel·ligència sobre aquestes xarxes.

Els encarregats de fer les fotografies o els vídeos de propaganda de DAESH o Al-Qaeda utilitzen unes càmeres i un equip d'enregistrament que no té res a envejar als dels mitjans de comunicació occidentals. A més, en molts casos els autors d'aquest material propagandístic es dedicaven anteriorment al disseny gràfic i a la direcció cinematogràfica de manera professional. Les imatges enregistrades des dels objectius dels francotiradors, les explosions a càmera lenta, els diferents plànols per a un mateix atac o, fins i tot, les imatges captades des d'un dron són algunes de les tècniques que s'han convertit en habituals en la propaganda gihadista.

IMATGE 3.3. Fotograma d'un dels vídeos propagandístics d'Estat Islàmic que difonen per Internet i les xarxes

A més de la factura tècnica dels seus continguts, la innovació es troba en l'ús que han fet els grups gihadistes de les xarxes socials per a difondre els seus missatges, ja que s'han adaptat als llenguatges propis de Twitter, Facebook, Instagram, Telegram o Whatsapp. Els principals usuaris de les xarxes socials integrats a organitzacions gihadistes provenen de països occidentals. Acostumats a les xarxes socials, difonen al seu entorn la vida del mujahidí amb imatges d'entrenament, armes, *selfies* i una escenografia pròpia d'un videojoc.

TAULA 3.7. Objectius principals de la propaganda dels grups gihadistes

- **Infondre por i afeblir la moral de l'enemic**
El fet que els receptors d'aquesta propaganda puguin veure la brutalitat d'alguns d'aquests grups té un efecte dissuasiu.
- **Fomentar el suport i la cohesió interna a l'organització**
L'impacte mediàtic de qualsevol acció terrorista es multiplica quan passa per l'altaveu dels seus simpatitzants.
- **Reclutar nous militants**
Particularment important ha estat la campanya per a radicalitzar i reclutar joves.
- **Aconseguir el suport de la població musulmana**

CONCLUSIONS

1. Un primer fet constatable és que Al-Qaeda, DAESH i, per extensió, el moviment gihadista global continuen representant l'amenaça més greu en termes de seguretat.
2. Al-Qaeda ha estat capaç d'adaptar-se a les circumstàncies per a garantir la seva supervivència.
3. El contingent de combatents estrangers que han viatjat a Síria o a l'Iraq per a formar part d'organitzacions terroristes com DAESH o Jabhat al-Nusra ha sobrepasat el nombre de combatents estrangers de conflictes anteriors i en un període molt curt de temps.
4. Internet i la propaganda han tingut un rol fonamental en aquest aspecte.

CAPÍTOL 4

EL PROCÉS DE RADICALITZACIÓ I MESURES ANTITERRORISTES

Avui dia l'única certesa identitària que té un noi dels barris del nord de París –es digui Mohamed, Mamadou o Ismael– és la seva religió. Sap que és musulmà i això no és negociable. Després ja no sap què és
Mourad Goual⁴⁸

La reivindicació de les sufraguistes, el moviment dels drets civils de la població negra dels Estats Units o la lluita contra l'apartheid són només algunes de les revolucions liderades per «radicals» que van servir per a trencar injustícies, reclamar l'exercici de drets o erosionar règims dictatorials, opressors o autoritaris. Les persones que viuen en democràcies representatives tenen dret a defensar idees que aborden l'arrel dels problemes (que és el significat literal de radical), així com a donar suport a reformes polítiques, econòmiques o socials dràstiques. Tenir opinions radicals no és delictiu i només si s'associen a la planificació o consumació d'una acció violenta tenen rellevància penal. No tots els radicals són terroristes, però sí que tots els terroristes són radicals. El desafiament ideològic, en determinats casos, pot ser més productiu que la prohibició, persecució o clandestinitat de les creences radicals, sempre que aquestes no comportin problemes de convivència, trencament de la pau social o de la seguretat pública.

DIFERENCIACIÓ ENTRE RADICALITZACIÓ COGNITIVA I EXTREMISME VIOLENT

La radicalització, des de la vessant de la psicologia, és un estat mental resultat d'un procés psicosocial complex on intervenen nombrosos elements que interactuen al mateix temps. La combinatòria de tots aquests elements pot donar lloc a situacions de diferent grau de destructivitat personal, familiar i social. En el procés de radicalització incideixen aspectes individuals (frustració, sentiments d'humiliació o injustícia...), socials (discriminació, marginació...), polítics (conflictes socials o geopolítics), ideològics o religiosos (fonamentalisme, fanatisme...), familiars (vivències traumàtiques, dols...) i grupals (processos d'adoctrinament).

Malauradament, el problema de la radicalització ha quedat circumscrit gairebé en exclusiva a l'islamisme radical i al gihadisme perquè sovint s'utilitzen arguments simplistes, parcials o generalistes. Però podem observar diversos graus d'extremisme violent en contextos no exclusivament religiosos com ara grups d'extrema dreta, extrema esquerra, bandes violentes criminals o sectes destructives.

48. Candidat a les eleccions legislatives franceses de l'any 2012.

És bo aturar-se una mica en aquest punt per a explicar més bé alguns aspectes sobre les sectes. Una relació sectària és la que s'estableix entre una persona que, de manera intencional, n'indueix una altra perquè aquesta en depengui gairebé o totalment en relació amb decisions vitals. Quan es parla de sectes coercitives es refereix a grups o moviments d'estructura rígida i piramidal i on, per damunt de tot, se situa la figura del líder, que inculca als seus seguidors la convicció que ell/ella té un talent especial, un do o uns coneixements superiors. Generalment, hi ha un sol líder, encara que en alguns grups pot haver-hi una parella de líders o, fins i tot, un grup reduït de lideratge. Les finalitats reals de les sectes coercitives es poden resumir en una de sola: l'assoliment de poder.

L'esquema típic de funcionament d'una secta és el següent: una persona dominant imposa un deliri, una ideologia o una visió del món amb què pot produir-se un trastorn psicòtic compartit. Per això es requereix una ment dominant i un grup de ments preparades per a fondre, modelar i gratinar l'esmentat deliri o ideologia. Per exemple, en el cas de la secta de la família Manson, Charles Manson era la ment dominant i els receptacles del seu deliri, manipulació i revenja un grapat d'adolescents desafectes, trastornats, potencialment violents, maltractats i alhora consentits pels seus entorns familiars.

FIGURA 4.1. Com manipulava Charles Manson els seus acòlits?

Kiko Amat ho descriu de forma brillant en el pròleg del llibre traduït al castellà *Helter Skelter* (Bugliosi i Gentry, 2019):

«Mediante cháchara mendaz carcelaria, monserga hippy, escatología filosatanista (había estudiado en prisión lecturas satánicas), folleto como liberación y distopía apocalíptico-racial. Lo sazonó con orgías regulares, LSD, escenificaciones de la crucifixión y extensas veladas musicales en las que interpretaba su repertorio de canciones folk de cuño propio, mediocres pero menos de lo que cabría esperar. [...] Una secta ferviente y fanática compuesta por adolescentes de clase media-alta californiana con el cerebro lavado y compulsión fornicadora, enganchados a las drogas lisérgicas con un credo subyacente: "Mata a tus padres y vuelve a nacer" [...] Manson era de derechas, hijo de padre desconocido, rechazado por su madre alcohólica, media 1,57m, ultraviolento, criminal casi innato, astuto, escurridizo y a la vez cobarde».⁴⁹

Foto: John Malmin; *Los Angeles Times*

Charles Manson durant la seva vida va experimentar –igual com en un percentatge elevat dels processos de radicalització– episodis de frustració i fracàs al no assolir els seus objectius vitals. La seva infància va ser convulsa i amb una manca evident de relacions afectives i socialització motivades per una família desestructurada. Volia ser músic i el seu fracàs va anar incubant una personalitat violenta i manipuladora. La seva vinculació amb el món carcerari i delinqüencial va acabar de configurar el seu perfil.

Per acabar aquest incís sobre les sectes, podem simplificar de manera més específica el seu patró de reclutament mitjançant el gràfic següent:

⁴⁹. Sabia perfectament de qui era depredador i de qui, víctima potencial. Amb molts dels *bikers* que van visitar la família era sempre deferent i obsequiós.

GRÀFIC 4.1. Patró de reclutament de les sectes jerarquizades

TAULA 4.1. Tres definicions de radicalisme o extremisme violent

Farhad Khosrokhavar, sociòleg

Defineix radicalització o extremisme violent (EV) com l'articulació entre una visió ideològica radical i la voluntat implacable de plasmar-la.

Unesco

Defineix l'EV com el conjunt de creences i actes dels qui abonen la violència o en fan ús per motius ideològics amb la finalitat d'imposar opinions ideològiques, religioses o polítiques radicals. L'EV pot implicar la pràctica de diversos tipus d'accions violentes com: els discursos d'odi, la violència urbana, l'activisme violent i, en darrer terme, el terrorisme.

Clark McCauley, psicòleg

Exposa que el 99% dels que tenen opinions radicals mai arriben a actuar de manera violenta. No hi ha, per tant, un camí directe des de les creences extremistes fins a les accions extremistes o violentes. I insisteix que lluitar contra les idees radicals és una problemàtica diferent de la de lluitar contra terroristes.

Considero que un dels errors en l'estudi de la radicalització és que, de forma recurrent, s'ubica en un mateix àmbit conceptual els que tenen idees radicals i els que cometen actes de violència. Això fa que augmenti la incertesa i es cometin errors de catalogació en l'avaluació de l'amenaça i en l'aplicació de polítiques públiques de prevenció.

TAULA 4.2. «Ser rebel» no és delictes

El 5 de novembre de 2015 els mitjans informaven de la detenció de diversos joves relacionats amb el moviment *Straight Edge*.⁵⁰

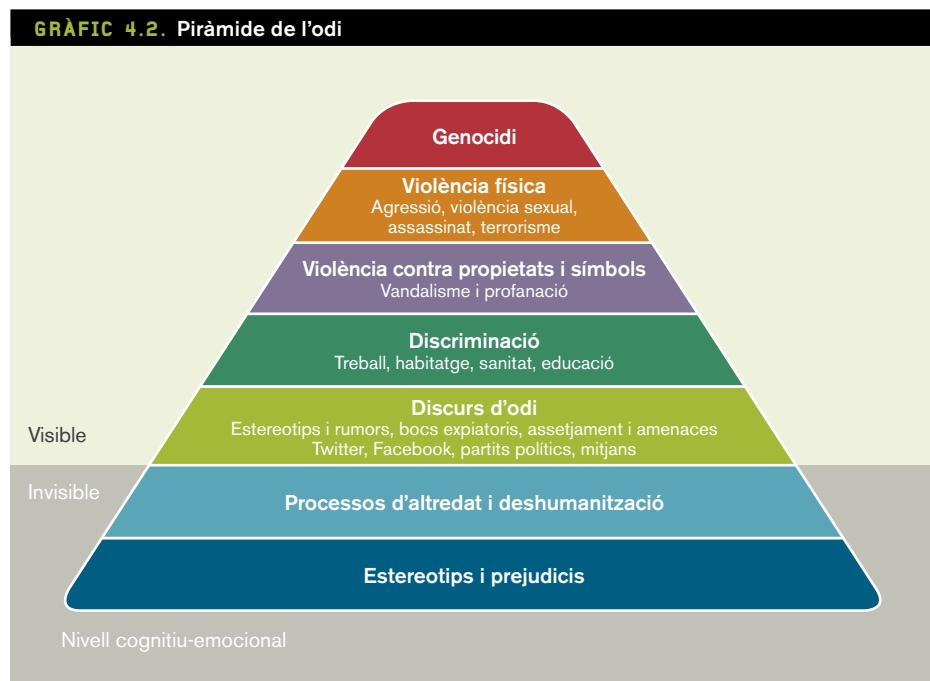
La policia va oferir una roda de premsa per a anunciar l'operació *Ice* contra el que es va presentar com un grup terrorista desconegut fins al moment, amb arrels en un moviment sorgit als EUA. La consideraven una organització ben estructurada i en van destacar les connexions amb altres grups violents.

El procés judicial contra ells es va allargar dos anys i nou mesos. El considerat com a «principal dirigent» es va passar a la presó la meitat d'aquest temps. Finalment la Sala del Penal de l'Audiència Nacional dictava la sentència 28/2018, de 26 de juliol, que decretava l'absolució dels sis joves *Straight Edge* per als quals la fiscalia demanava penes de dos anys de presó a cada un per enaltiment de terrorisme a través de xarxes socials. L'argument jurídic: «Ser rebel no és delictes».

50. Practicaven el veganisme radical i rebutjaven el consum de drogues, tabac o alcohol i la promiscuïtat.

Per tant, per a fer una aproximació prudent i rigorosa al procés de radicalització és pertinent diferenciar prèviament entre:

- la radicalització cognitiva o ideològica (opinions o creences radicals), que no és punible i pot comportar accions com l'activisme social pacífic, i
- la radicalització violenta (accions violentes), que implica l'acceptació explícita d'utilitzar la violència com a instrument per aconseguir els objectius.

Font: web #BCNvsOdi de divulgació en matèria de discurs d'odi de la Direcció de Drets de la Ciutadania i Diversitat de l'Ajuntament de Barcelona.

Una de les primeres premisses que hem de tenir clares quan tractem aquest procés és que la radicalització no és congènita ni permanent sinó que sorgeix d'un canvi o transformació en la perspectiva i el comportament del subjecte radicalitzat. El normal és que aquestes tendències s'hagin incubat durant mesos o anys. Els experts no es posen d'acord sobre quan finalitza el procés de radicalització violenta. Per una majoria, aquest procés conclou quan culmina l'adopció d'una mentalitat i una actitud favorables a la violència. Altres afegeixen altres fases complementàries com la mobilització i l'execució d'atemptats terroristes. Afortunadament, els processos de radicalització no sempre progressen o culminen: de vegades hi ha variables que poden exercir una influència positiva, com ara trobar una parella, una feina, participar en un pla de prevenció o la família.

El psicòleg social Naffes Hamid diu que «la radicalització és un procés en el qual el conjunt és més que la suma de les parts: és com un ecosistema en què llevar-li un factor no provoca el col·lapse del sistema, sinó que el fa evolucionar positivament o negativament».

L'investigador acadèmic del CIDOB Moussa Bourekba aborda les causes del procés de radicalització⁵¹ des de quatre dimensions: personal, socioeconòmica, política i religiosa. Mitjançant aquestes variables explica les raons que poden portar un europeu convers de classe mitjana a alinear-se amb un grup extremista com a reacció a un buit d'autoritat o cercant un nou oasi identitari.⁵² Però també, mitjançant altres

51. En el clarificador document titulat «Atemptats de Barcelona: reaccions, explicacions i debats pendents», publicat el febrer de 2018 (vegeu la bibliografia corresponent a aquest capítol).

52. Concepte creat pel sociòleg Manuel Castells.

dimensions, aborda els motius pels quals un jove francès procedent d'un barri marginat experimenta un sentiment d'exclusió, frustració o injustícia, preàmbul de la radicalització cognitiva. Bourekba també considera que s'ha de tenir en compte la capacitat de decisió i acció de les mateixes organitzacions terroristes (*human agency*) com, per exemple, l'augment de la propaganda adreçada a les dones, que ha fet incrementar la proporció de dones d'1/7 al 2014 fins a 1/3 el 2016.

Hi ha diferents aproximacions acadèmiques per a explicar el procés de radicalització però gairebé tots els models dissenyen un avanç gradual per diferents etapes, en molts casos amb un patró piramidal, en altres amb un patró tipus «escala» i en altres, progressiu o lineal. En el nostre cas emprarem un doble patró piramidal mitjançant el qual a mesura que ascendim pels esglaons de la piràmide assolim més grau de compromís i de radicalització. En primer lloc sempre hi ha un procés de radicalització ideològica o cognitiva integrat pels diferents estrats on s'assimila una narrativa violenta i una creença radical.

La primera bona notícia és que el procés de radicalització cognitiva no és gairebé mai lineal i no tots els individus que l'inicien el culminen ja que pot haver-hi factors de resiliència que el poden contenir o revertir.

- La reversió inclou elements tant cognitius com de comportament. No sempre és necessari l'abandonament de determinats valors, sinó el desinterès a determinats tancaments cognitius, pensaments desideratius o l'acceptació de l'ús instrumental de la violència. Cal que els esforços se centrin en dos aspectes complementaris: l'assistència de caràcter social i el suport psicològic. El primer aspecte apel·la a l'orientació laboral, el consell en la pràctica vital o ajuda en l'ocupació, mentre que el segon apel·la als factors de resiliència.
- Quins són aquests factors o entorns de resiliència? L'autoafirmació, la introspecció, la tolerància a la frustració, el pensament crític, l'empatia, l'educació i la promoció del coneixement, l'autocontrol, la cohesió i el suport social, la deslegitimació de la violència i dels discursos d'odi, el teixit familiar, l'autonomia personal, els plans de prevenció, els projectes d'intervenció, la recerca de models positius, el naixement d'un fill, els programes de joventut, promoure l'existència de diverses identitats en lloc d'identitats binàries o dicotòmiques, el coneixement del relat de les víctimes, la participació en tallers de comunicació, l'expressió artística o l'esport.

S'han de fomentar programes en l'educació dels joves en valors democràtics i pensament crític que tinguin com a objecte formar-los en valors cívics i democràtics, estereotips, discriminació, prejudicis, responsabilitat i diversitat cultural. L'àmbit de l'educació es converteix així en un escenari de lluita contra la radicalització. Els programes d'educació tenen la finalitat de promoure el pensament crític, la porció de l'universalisme digital; per això, s'han creat fòrums de debat, visites guiades a camps de concentració o conferències impartides per antics extremistes.

No hi ha dubte que tant educadors com docents tenen un paper clau en la lluita contra la radicalització. No poques vegades han d'enfrontar-se amb les idees i els comportaments de joves radicalitzats, vulnerables, en risc o simplement frustrats. Per això han de rebre formació i ells també han de tenir la vocació de formar-se per tal de:

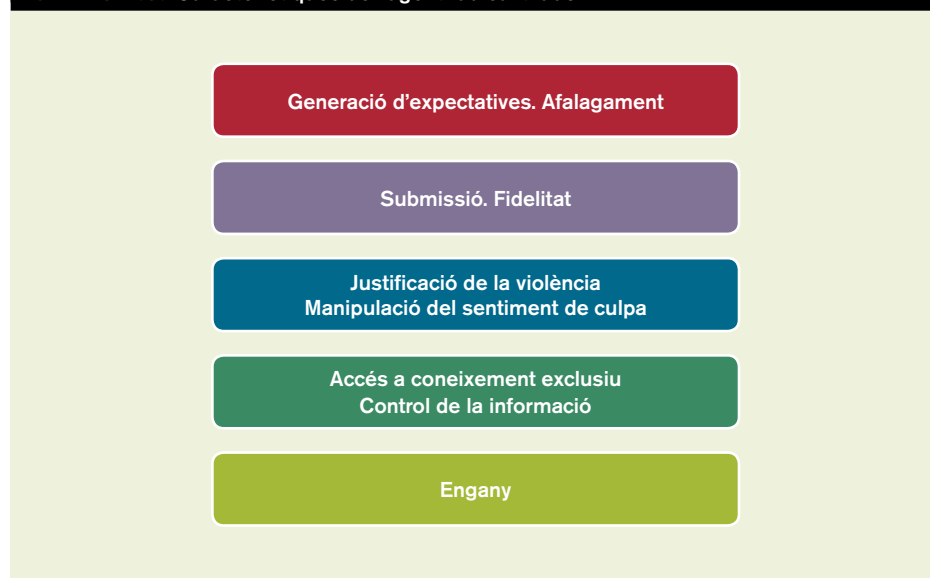
- a) adquirir habilitats socials, de manera que puguin iniciar debats i converses amb els seus estudiants sobre temes sensibles i difícils, relacionats amb els sentiments personals, principis i creences;
- b) han de tenir un coneixement suficient per a poder, a més de contrarestar el discurs radical, donar alternatives no només narratives sinó alternatives ocupacionals, fent referència a diferents organismes, ONG i associacions que oferei-

- xen una alternativa adequada als estudiants que vulguin contribuir a una causa i canalitzar els seus sentiments d'injustícia;
- c) els educadors han de comptar amb les seves pròpies xarxes d'intercanvi d'experiències, dins i fora del seu centre educatiu;
 - d) els educadors, tutors i docents han de tenir uns mínims coneixements sobre els espais socials de la joventut, tant físics com virtuals.

La segona bona notícia és que, molt sovint, durant els primers estadis del procés de radicalització cognitiva, l'individu es planteja dubtes i té períodes d'ambivalència i dissonància cognitiva.⁵³ És en aquest espai de dubte o ambivalència on troba el seu espai la contranarrativa i on tenim l'oportunitat d'aplicar les polítiques de prevenció per a contenir o revertir el procés si som capaços d'identificar factors i entorns de resiliència. L'absència de narratives alternatives afavoreix que els espais buits siguin ocupats per narratives extremistes.

S'ha analitzat minuciosament el relat vital dels terroristes que integraven la cèl·lula que va perpetrar els atemptats del 17 i 18 d'agost de 2017 a Catalunya amb l'objectiu d'identificar els factors de predisposició⁵⁴ i atracció⁵⁵ del seu procés de radicalització. Però, ¿és possible que entre els mateixos membres de la cèl·lula de Ripoll no tots tinguessin la mateixa convicció i predisposició per a cometre una acció violenta? Potser alguns van participar activament en la planificació d'una acció terrorista per conviccions ideològiques fermes i, en canvi, altres per dinàmiques intragrups com la influència i ascendència dels germans grans sobre els petits.

GRÀFIC 4.3. Característiques de l'agent radicalitzador

53. La dissonància cognitiva és un estadi psicològic incòmode que té lloc quan algú és conscient del conflicte entre dues opinions que creu que són igualment certes.

54. Factors de vulnerabilitat emocional com la impulsivitat, l'ansietat, el victimisme o la frustració. Factors desencadenants: catalitzadors o punts d'inflexió.

55. Factors d'atracció: la ideologia, l'agent radicalitzador i els entorns favorables (Internet, entorn penitenciari, guetos...).

56. La insatisfacció es refereix a una avaluació negativa de la pertinença al grup i pot relacionar-se amb experiències negatives de rebuig o discriminació.

57. La dissimilitud implica que l'individu es percep diferent respecte dels altres membres del mateix grup.

Les persones som variables i la nostra permeabilitat o resistència a discursos extremistes poden variar al llarg de la vida. És important identificar les persones que estiguin immerses en dinàmiques grupals de processos de radicalització i que puguin verbalitzar, exterioritzar o qüestionar-se la identificació amb el grup mostrant insatisfacció,⁵⁶ dissidència o dissimilitud.⁵⁷

Al treball de les escoles pot sumar-se el d'altres institucions socials de joves, com el «temps lliure», gimnasos, associacions de barri o tallers extraescolars.

TAULA 4.3. Radicalització violenta i extremisme violent

La radicalització violenta s'ha d'entendre com un procés de transformació en el qual s'assimilen ideologies extremes i que, si es culmina, pot implicar una lògica de l'acció violenta amb l'objectiu de provocar canvis profunds en la societat.

No existeix un patró estàndard de radicalització però sí que es pot establir un patró d'acceptació de les narratives violentes que articulen els extremismos.

L'extremisme violent és un concepte ampli que abasta tota acció violenta comesa per extremistes (violència política, terrorisme, delictes d'odi, violència sexual, etc.).

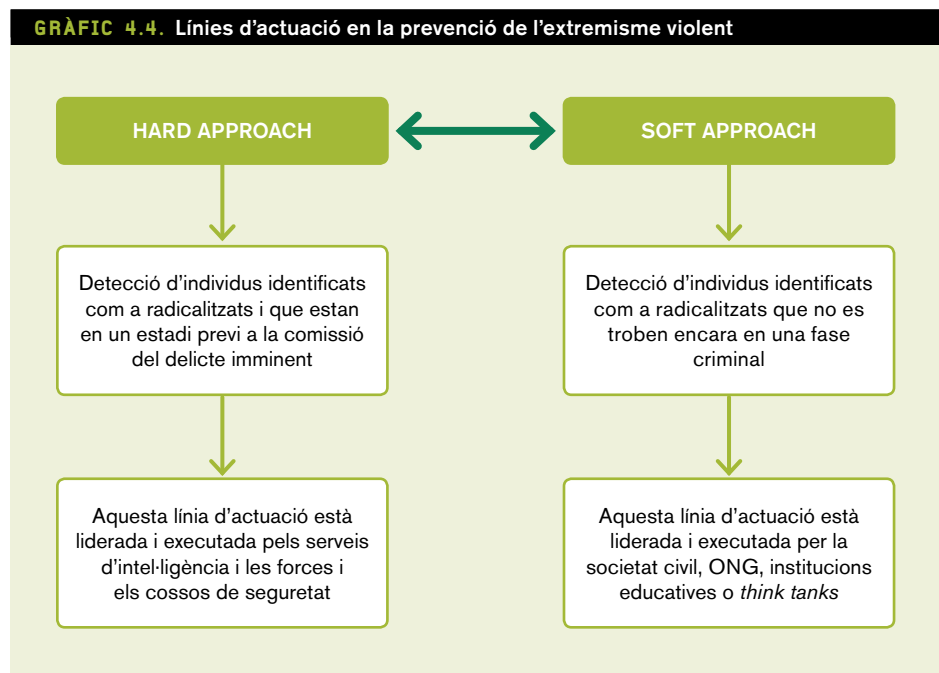
L'anàlisi del radicalisme violent ha generat molts estudis acadèmics, tot i que la majoria de caire especulatiu. Per a poder avaluar les polítiques de prevenció de l'extremisme violent calen investigacions empíriques. En aquest sentit és molt rellevant la col·laboració entre el món acadèmic i les forces i els cossos de seguretat, ja que el primer desenvolupa els marcs conceptuals i la policia disposa de molta informació operativa contrastada provinent d'investigacions policials. La creació d'espais de col·laboració o de recerca és una mesura que ajudaria a comprendre millor els processos de radicalització.

D'altra banda, no s'han de cercar perfils, models o patrons estàndard perquè els estudis indiquen que són molt heterogenis. Després de revisar els intents per a establir un perfil arquetípic es podria concloure que hi ha una gran varietat de perfils personals, nivells educatius i de patrons socioeconòmics. Sembla difícil establir o sostenir una arrel causal o una característica única i consistent.

Aquest tipus d'estudis pot ser interessant des d'un punt de vista descriptiu però no ens explica per què passa. Tot seria molt més fàcil pel que fa a prevenció si existissin perfils d'autors genuïns i hermètics, però no és així. Serà productiu científicament transitar des d'una perspectiva centrada en els perfils (qui són) a una altra que ho faci en els processos psicosocials i de l'entorn (com van arribar a ser així). Els estudis descriptius ens ajuden a conèixer qui són els terroristes des d'una visió retrospectiva, però no ens diu com és el seu camí des de la radicalització cognitiva cap a l'extremisme violent per tal de poder aplicar eines de prevenció, detecció i intervenció.

No es poden desenvolupar polítiques de prevenció de l'extremisme violent mitjançant la proposta de mesures ambulatories, ni de solucions úniques o aproximacions unidimensionals, que afavoreixen la dispersió de responsabilitat o la descoordinació entre els diferents actors participants.

En síntesi, la radicalització és un procés cognitiu de socialització i adopció d'òptiques o creences intransigents sobre problemes polítics, socials, culturals o religiosos que es caracteritza pel rebuig o l'oposició a l'estatu quo existent. En canvi, l'extremisme violent és un estadi més mitjançant el qual s'adquireix un corpus doctrinal caracteritzat per l'absència de flexibilitat cap als punts de vista dels altres, amb la creació d'un imaginari que fonamenta la divisió entre «ells» i «nosaltres». Per això la radicalització pot desembocar en un extremisme però també pot no adoptar aquest tipus de comportament i optar per un marc polític teòric. Pot ser un extremisme activista (desobediència civil, boicots, vaga...) o un extremisme violent (terrorisme, discursos d'odi...).

Font: elaboració pròpia.

Una darrera reflexió. És possible la desradicalització? Si ja hi ha certa controvèrsia per a definir què és la radicalització és fàcil imaginar que també n'hi ha per a definir què és la desradicalització. Què significa desradicalitzar-se? Baixar de la piràmide? Desprogramar-se? Podríem suggerir que, en general, la desradicalització no té per què implicar l'abandonament de les opinions radicals però sí la renúncia explícita a la justificació i l'ús de la violència. Potser hem de ser menys ambiciosos i pensar que el procés es pot contenir o revertir però difícilment es pot desradicalitzar completament una persona perquè això significaria canviar el seu paradigma vital. Es pot tenir postulats radicals sempre que no impliquin o justifiquin la violència i, fins i tot, sembla més assenyat rebatre'ls –si és pertinent– per a no fomentar la clandestinitat. Hi ha molt pocs programes de desradicalització que s'hagin publicat o se n'hagin avaluat els resultats. En termes teòrics la fórmula de la desradicalització és una combinació de diversos factors com la influència de líders carismàtics, la resposta reactiva governamental per a contenir la radicalització, la interacció de diferents actors i, finalment, els incentius (cobertura de les necessitats bàsiques o atorgament de rellevància com a reforç positiu) [ASHOUR, 2009, 12].

LES FASES DEL PROCÉS DE RADICALITZACIÓ

Categoritzar o classificar el ventall de motivacions d'un individu en el seu camí cap a la comissió d'un acte violent és un intrèpid exercici que depèn d'una multiplicitat de variables tan impredecibles com: un acomiadament improcedent, un desengany amorós, la pèrdua traumàtica d'un ésser estimat, l'afany de protagonisme, l'esquizofrènia, les injustícies socials, la política internacional, els conflictes bèl·lics, un fòrum gihadista o la persuasió d'un amic.

Amb més o menys grau, en el procés de radicalització violenta es donen les variables generals que es descriuen a continuació:

- a) L'individu o grup que s'està radicalitzant en fases graduals ha d'abandonar esquemes cognitius moderats i adoptar posicions intransigents.
- b) D'alguna manera el procés de radicalització és migratori o un viatge que resulta d'una combinació de factors *push* que el propicien i de factors *pull* o motivacions individuals. Els factors *push* són:⁵⁸
 - un sentiment d'exclusió o de manca de pertinença
 - una experiència traumàtica (pot ser algun tipus de discriminació, el visionament de vídeos...)
 - la percepció d'un no-futur
 - la privació relativa
 - la manca de vincles d'amistat
 - un buit d'autoritat dels pares (síndrome del rellotge aturat)⁵⁹
 - la percepció d'injustícia, que pot nodrir-se tant del context local (lleis estigmatitzadores, percepció de racisme...) com del context geopolític (conflicte palestino-israelià, guerra de Síria...)
 - el sentiment de no poder viure en plenitud la seva religió
- c) Entrar en una lògica discursiva que admeti factors de legitimitat no democràtics.
- d) Passar de simpatitzant a compromès (nivell superior de dissonància cognitiva) en el patró de la narrativa extremista violenta (NEV). Incideix també el concepte d'obertura cognitiva de Quintan Wiktorowitz, que és un procés o estat previ de predisposició d'alguns individus o grups receptius a acceptar certes creences. Per exemple, en el cas dels adolescents és molt important aquesta variable, entesa com una predisposició favorable a la recepció i consideració de noves formes d'atorgar sentit a la pròpia existència i al món.
- e) Implicar-se com a activista i obviar les inhibicions legals per donar suport als objectius i mètodes de l'organització.
- f) Jutjar com a legítimes accions terroristes.
- g) La desertificació política o social afavoreix els processos de radicalització cognitiva i violenta.
- h) Crítica als estudis de radicalització; són escassos els estudis que inclouen un grup de control perquè entenen així el fet científic de comparar individus radicalitzats amb altres que no hagin experimentat radicalització malgrat haver recorregut itineraris biogràfics semblants i haver estat exposats als mateixos estímuls i experiències.

Al setembre de 2005 la Comissió Europea va definir la radicalització violenta com el fenomen en virtut del qual les persones s'adhereixen a opinions, punts de vista i idees que poden conduir-les a cometre actes terroristes. D'altra banda, l'any 2008 es va editar el manual *Radicalització violenta: reconeixement i respostes al fenomen per part dels grups professionals implicats*, en el qual es va proposar una definició de radicalització que incloïa les característiques següents:

- La radicalització es pot definir com el creixent desig d'impulsar canvis de gran abast a la societat que poden tenir com a finalitat l'abolició de l'ordre legal democràtic establert i que pot comportar l'ús de mètodes antidemocràtics.
- Un procés que fa que un individu o un grup accepti, doni suport o impulsi l'ús de la violència com a mitjà polític.
- Un procés de desenvolupament personal en el qual un individu adopta unes idees i uns objectius polítics o religiosos encara més extremistes.
- Un procés d'adopció d'un sistema de creences extremistes i que implica el pas de les idees a les accions.

⁵⁸. Els factors anomenats *push* són els més freqüents en el cas d'individus radicalitzats a Europa.

⁵⁹. L'expert Jordi Moreras utilitza molt encertadament aquest eufemisme per a definir l'absència de referents socials i religiosos en l'entorn comunitari i familiar.

El *Centre de prévention de la radicalisation menant à la violence*⁶⁰ defineix la radicalització violenta com un procés pel qual les persones adopten un sistema de creences extremistes que inclou la voluntat d'usar o facilitar la violència amb la intenció de promoure una ideologia, projecte polític o una causa com a mitjà de transformació social. En definitiva destaquen tres aspectes rellevants:

- l'adopció d'una ideologia que es converteix en un estil de vida i en un marc per a una acció significativa per a l'individu
- la creença que és necessari l'ús de la violència per a promoure la causa
- la fusió de la ideologia i l'acció violenta

La radicalització, sigui violenta o no, es tracta d'un procés complex, no lineal i dinàmic. No es pot explicar atenent només a un factor sinó que es tracta d'un procés multifactorial que fa que no hi hagi una homogeneïtat en els diferents camins cap a la radicalització i resulta d'una complexa interacció de múltiples mecanismes. No hi ha, per tant, una sola causa. Per això no hi ha un únic model que pugui explicar aquesta complexitat. Tampoc podem reduir aquest fenomen a persones o contextos concrets.

D'acord amb molts estudis científics, les dinàmiques més importants de la radicalització violenta es detallen a la taula següent.

TAULA 4.4. Trets rellevants de la radicalització violenta

Habitualment no és un procés ràpid ni precipitat, encara que darrerament algunes radicalitzacions vinculades al gihadisme són ràpides.

La radicalització és fruit d'una identitat col·lectiva que l'individu percep com a inclusiva i li fa adoptar una imatge de fortaleza que el fa sentir especial i empoderat. Aquesta nova identitat implica un trencament amb el passat (un exemple és la crema dels passaports que fan els combatents terroristes estrangers del DAESH). La psicologia social ajuda a comprendre amb més rigor el comportament terrorista com a fenomen de naturalesa col·lectiva. La psicologia individual que regeix el procés d'autoradicalització és una excepció i una enorme font d'incertesa.

La major part de terroristes són psicològicament normals i no encaixen en cap categoria mèdica diagnosticada.

Els líders carismàtics o referents ideològics són fonamentals en els processos de radicalització. La seva habilitat per a difondre el missatge entre els descontents, els alienats o els marginats és un reforç del procés de radicalització.

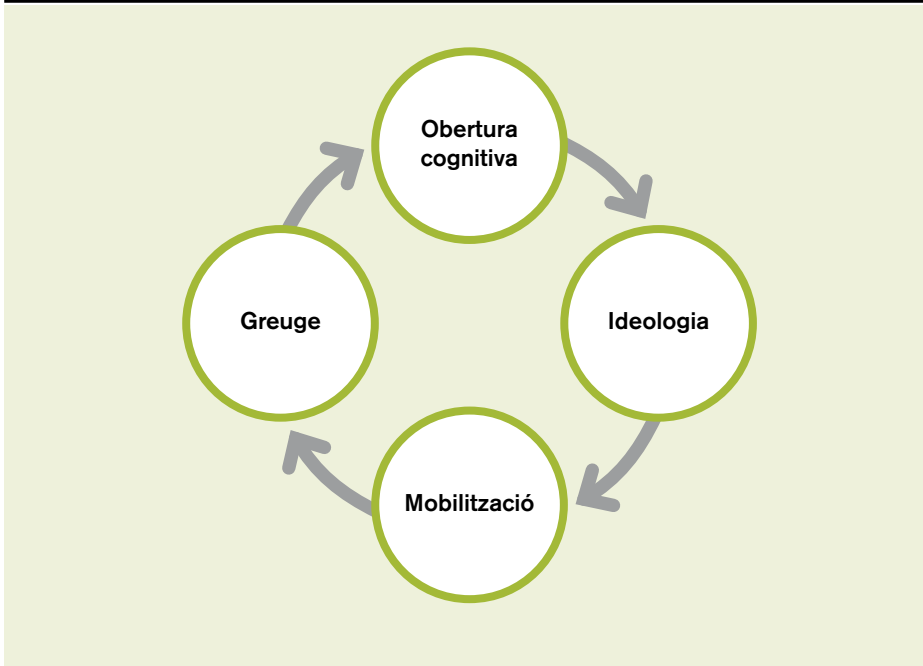
60. Centre creat el març de 2015 a la ciutat de Mont-real amb el suport del Govern del Quebec (Canadà).

61. Professor d'estudis de seguretat al Departament d'Estudis de Guerra del King's College London i director del Center for the Study of Radicalization (ICSR).

62. Director executiu del National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism (START) i professor en el curs *Understanding terrorism and the terrorist threat* de la Universitat de Maryland 2017.

Peter Neumann⁶¹ explica que hi ha tres ingredients que alimenten la radicalització: el greuge, la ideologia i la mobilització. A aquests tres, el professor Bill Braniff⁶² n'hi afegeix un més: l'obertura cognitiva.

Perquè una persona es radicalitzi no cal que es combinin tots aquests elements, no és un procés lineal. La radicalització pot aparèixer si es combinen alguns dels aspectes o tots quatre. El greuge (*grievance*) és tenir la idea que alguna cosa és dolenta o no està bé en el món. Uns exemples que podrien causar aquest greuge són les desigualtats i les injustícies.

GRÀFIC 4.5. Ingredients que alimenten la radicalització, segons Neumann i Braniff

Font: elaboració pròpia.

Després del greuge, Braniff exposa un nou element, que és el de tenir una obertura cognitiva (*cognitive opening*). Aquest esdeveniment traumàtic o crisi personal sacseja la confiança de la persona en les creences que tenia prèviament i l'empeny a revalorar tota la seva vida i obrir-se a un canvi radical de valors i de conducta. En el cas de l'IRA o d'ETA, els nous membres justificaven la seva incorporació als grups terroristes etnonacionalistes esmentant la mort (o la tortura) d'amics i familiars per part de l'Estat i, per tant, es podia deduir que el terrorisme era un acte de venjança. Més recentment, sembla que alguns criminals que es van unir a grups gihadistes com ISIS i Al-Qaeda ho van fer perquè es van adonar que la seva conducta criminal havia estat perjudicial i necessitaven trencar amb el seu passat i purgar els seus «pecats». Aquest «punt de no retorn» era un argument per recórrer a la religió i justificava la seva implicació amb els seguidors salafistes de la branca ultraconservadora de l'islam sunnita. Això fa referència als individus vulnerables de ser influenciats per factors externs o terceres persones.

Un altre aspecte que té un paper important en la radicalització és la ideologia (*ideology*), és a dir un conjunt de creences que descriuen el que és bo i el que és dolent en el món i com hauria de ser aquest món. La ideologia proporciona un pla d'acció cap a un resultat real. I, finalment, la mobilització (*mobilization*), que és el moment en què l'individu pren acció en el món real replegant els recursos necessaris per aconseguir objectius i resultats reals.

Aquest cercle funciona de la manera següent: la radicalització comença amb un greuge que pot ser grupal o bé individual i això crea una obertura cognitiva a la recerca de respostes. L'obertura cognitiva pot sorgir fins i tot abans del greuge. La ideologia pot donar algunes respostes com ara qui n'és el responsable o indicar quines coses estan malament en el món i com hauria de ser aquest món, i també pot ajudar a interpretar els greuges. Quan una ideologia és extremista ofereix idees polaritzades sobre situacions complexes en què només existeix blanc o negre: promou una sensació que hi ha urgència per a canviar les coses i acostuma a adoptar un coneixement i visió exclusiva de com és la realitat. Les ideologies tenen un paper

important en el procés de radicalització perquè ajuden a dividir la societat i a crear un mecanisme ideològic basat en l'acció-reacció del *nosaltres* contra *ells*. Aquesta polarització ajuda a radicalitzar, reclutar i mobilitzar individus. Quan es *socialitzen* aquestes idees amb altres persones, ja sigui en línia o personalment, és quan pot generar-se la mobilització cap a la violència. I en la mobilització es pot alimentar el greuge un altre cop.

Els processos de radicalització es materialitzen fonamentalment en dos tipus de contextos: els macrosocials i els microsocals. S'entén per context macrosocial els barris marginals, les doctrines radicals, les presons o Internet, mentre que per context microsocial s'entén l'amistat, el parentesc o factors endògens que són, a priori, el camí més curt i segur per a implicar-se en la causa radical.

El procés de radicalització violenta es pot enfocar de formes diferents. A l'any 2005 el psiquiatra nord-americà Jeff Victoroff va publicar un article sobre els models explicatius que hi ha de la radicalització i va concloure que cap patró teòric pot abastar totes les causes o els factors que hi incideixen. Nosaltres plantejarem dos models per tal de comprendre com és el procés de radicalització: el de l'FBI i el plantejat pel prestigiós psicòleg iranià Fathali M. Moghaddam.

MODEL DE L'FBI

El model desenvolupat per l'FBI estableix quatre etapes del procés de radicalització i és aplicable a qualsevol tipus d'ideologia extrema.

1. Preradicalització

És una fase on els aspectes subjectius són molt importants: l'afany de notorietat, voler ser admirat o respectat, el sentiment de pertinença o la popularitat. Es tracta d'aspectes psicològics que formen part del microcosmos de l'individu i que pot exercir una notable influència en la psique dels potencials terroristes. La recerca d'acceptació pot ser un factor important, especialment en les persones amb llaços socials fràgils. L'estímul més important de la fase de preradicalització prové de la influència de líders, referents o familiars, que poden difondre el seu missatge de moltes maneres: universitats, presons, llocs de culte, xarxes socials o reunions privades.

2. Identificació

Es caracteritza per l'acceptació i la devoció per la causa. El compromís amb la causa requereix un grau d'implicació més gran de l'individu, així com la tutela o el reforç d'altres membres del grup radical. La interacció social amb altres individus compromesos amb la mateixa causa és un estímul que afavoreix l'acceleració del procés de radicalització.

3. Adoctrinament

En aquesta part del procés de radicalització violenta apareix la convicció que la causa requereix una acció violenta. En aquesta fase s'accepten els postulats radicals del tipus: «l'islam és atacat per Occident», «la raça blanca és superior», «s'ha de destruir l'Estat», «s'han d'exterminar els xiïtes»...

4. Acció

La darrera fase és la manifestació del compromís d'utilitzar la violència. El procés de radicalització s'ha culminat. Els individus s'impliquen deliberadament en les activitats i ofereixen els seus coneixements i habilitats a la causa. Això no obstant, aquest compromís no sempre ha de ser violent (finançament o encobriment).

Darrerament s'utilitza el concepte d'autoradicalització per a definir el procés que experimenten els terroristes individuals que actuen sols. Si atenem a criteris d'interacció social, el procés d'autoradicalització és un fenomen gairebé impossible perquè tothom, amb més o menys mesura, està sotmès a certa interacció social. La gran diferència entre els dos processos radica en el fet que el procés de radicalització convencional és fruit d'una identitat col·lectiva i el procés d'autoradicalització és autònom, subjectiu i, en gran manera, individual.

El procés de radicalització no és lineal sinó multifactorial, però hi ha alguns factors que són catalitzadors i que incentiven el procés com per exemple: el consum d'Internet, la influència d'un captador, el visionament de vídeos propagandístics d'organitzacions radicals, el sentiment d'exclusió, experiències vitals viscudes com a greuges, condemnes de familiars propers, etc. No tothom passa per les mateixes etapes. Només un reduït grup de persones culminarà tot el procés.

EL MODEL DE MOGHADDAM

Aquest model en forma d'escala s'ha desenvolupat en l'àmbit de la psicologia i simula una piràmide que s'estreny i que culmina amb la voluntat de cometre una acció terrorista. Que una persona es quedi en un determinat nivell o pugi a un nivell superior depèn d'una multiplicitat de variables macrosocials i microsocials. A mesura que s'ascendeix pels esglaons és molt més difícil abandonar el procés.

GRÀFIC 4.6. Piràmide de Moghaddam

Font: MOGHADDAM, F. M. (2005).

1. Descontentament amb la societat

El primer esglaó de l'escala és absolutament subjectiu ja que a totes les societats hi ha persones descontentes que se senten tractades de manera injusta però, d'aquest grup, només una part voldrà buscar justícia.

2. Recerca de justícia

Un reduït grup de persones ascendirà al nivell següent del procés perquè necessiten donar sortida a la seva frustració. Faran reunions, manifestacions, visionaran propaganda per reclamar justícia. Cal tenir present que en les nostres societats occiden-

TAULA 4.5. El cas excepcional de Ted Kaczynski

Ted Kaczynski, àlies Unabomber

Com hem vist al capítol 2, aquest filòsof i matemàtic nord-americà entre els anys 1978 i 1995 va enviar setze cartes bomba a diferents objectius. La seva motivació era protestar contra el desenvolupament tecnològic de la humanitat. Les seves accions terroristes van causar la mort de tres persones. Va viure aïllat socialment i reclòs físicament durant més de vint anys a una cabana de Montana.

tals tot està permès sempre que no es cometin delictes durant aquestes activitats. Un gran grup es quedarà en aquest nivell i seguiran lluitant per la justícia de manera lícita. Malgrat tot, un reduït grup pujarà de nivell perquè les seves accions no hauran tingut el resultat esperat.

3. Frustració

En aquest nivell els individus viuen decebuts perquè les seves accions no han tingut l'efecte esperat. Frustrats, començaran a buscar altres persones amb les mateixes idees i opinions. És en aquesta fase del procés on determinades persones es faran membres d'un grup radical. No obstant això, també s'ha de tenir present que no tots els individus que s'apropin a un entorn radical físic o virtual acceptaran els postulats i seran captats o reclutats. En alguns casos les conductes derivades de la radicalització es limitaran al suport passiu a la violència.

4. Membre d'un grup radical

En aquest nivell, poden ser presentats a reclutadors, predicadors o persones carismàtiques que els oferiran una explicació per a la seva ira i frustració. La integració al grup radical és el pas previ a la culminació del procés i en aquest estadi serà molt difícil revertir-lo.

5. Increment de la radicalització/terrorisme

Finalment, un grup molt reduït puja al darrer nivell i assoleix la creença, convicció i voluntat de cometre un acte terrorista.

TAULA 4.6. Les quatre fases del patró d'adoctrinament en el procés de radicalització violenta

Victimisme	L'individu o grup se sent maltractat injustament pel seu entorn. Si la victimització és grupal s'incentiva la cohesió i la identitat grupal.
Culpabilització	Assenyalen els culpables de la seva situació. En la culpabilització s'identifiquen els grups responsables dels mals que pateixen les víctimes. S'identifiquen i es creen els enemics. S'ofereix un objectiu contra el qual lluitar. Suposa una deriva del pensament maniqueu (visió dualista, el bé i el mal) que s'ha generat i contribueix a cohesionar el grup.
Solució/justificació	Un cop s'ha identificat l'enemic, la solució als problemes del grup passa per eliminar aquest enemic. Es pren la determinació que cal actuar per a revertir la situació.
Activisme	Es fa efectiva l'adhesió al nou grup, així com la necessitat d'actuar contra l'enemic. L'única solució passa per seguir les directrius del grup extremista i, per tant, es veu la necessitat d'utilitzar la violència com a única solució per a defensar el grup. L'activisme violent es pot classificar en diversos tipus penals: adoctrinament, col·laboració, enaltiment, provocació/conspiració/proposició, integració/pertinença.

INICIATIVES EUROPEES I ESTATALS PER A PREVENIR PROCESSOS DE RADICALITZACIÓ

Per afrontar de forma efectiva l'EV és essencial idear plans de prevenció contra la radicalització que tinguin com a objectiu protegir els vulnerables. La prevenció ha d'operar en un espai pre o no criminal i ha de servir per a identificar individus en risc de radicalitzar i cometre actes violents. Calen equips multidisciplinaris que siguin capaços de detectar irregularitats i factors de vulnerabilitat davant de comportaments radicals.

La pedagogia de l'amenaça és fonamental per a millorar el coneixement dels ciutadans respecte de les amenaces que planen sobre la seguretat. La difusió d'informacions tòxiques, rumors i falses alarmes mitjançant les xarxes socials o el WhatsApp ens afebleixen perquè la por i la confusió es propaguen descontroladament. A continuació es recullen algunes de les iniciatives estatals i europees per a prevenir processos de radicalització.

La Unió Europea (UE) entén que la prevenció de la radicalització és una tasca que recau primàriament sobre els Estats membres i que s'ha de gestionar tant en l'àmbit estatal, regional com local. Així, en la Declaració del Consell del 25 de març de 2004 s'inclou un annex en el qual es revisa el Pla d'acció de la UE respecte dels objectius estratègics per a combatre el terrorisme, on es convida a identificar els factors que contribueixen al reclutament terrorista, i també els vincles que hi ha entre extremisme, factors socioeconòmics i terrorisme. Aquesta «primera pedra» va donar lloc a l'Estratègia europea contraterrorista de novembre de 2005, on ja s'estableixen els habituals conceptes de «Prevenir, Protegir, Perseguir i Respondre». El text reconeix l'existència de tota una varietat de motius per a la radicalització, que varia segons el subjecte, i proposa l'estudi, identificació i neutralització de mètodes, propaganda i condicions que afavoreixen la radicalització gihadista. A més, considera com a factors rellevants la globalització de les comunicacions físiques i d'informació per a la disseminació d'idees radicals, la polarització de les percepcions i l'existència d'Estats fallits.

Espanya compta, des de gener de 2015, amb un Pla Estratègic Nacional de Lluita contra la Radicalització Violenta (PEN-LCRV)⁶³ en el qual s'inclouen mesures, iniciatives i projectes per a la prevenció de la radicalització. L'objectiu del pla és: «constituir un instrumento eficaz de detección temprana y neutralización de los brotes y focos de radicalismo violento, actuando sobre aquellas comunidades, colectivos o individuos en situación de riesgo o vulnerabilidad.» També el Ministeri de l'Interior, amb el nom Stop Radicalismos,⁶⁴ ha posat a disposició de la ciutadania canals de comunicació per a denunciar i alertar les autoritats de persones i accions sospitoses de pertànyer a grups extremistes que es troben al seu entorn.

D'altra banda, a Catalunya la Policia de la Generalitat–Mossos d'Esquadra ha elaborat un instrument anomenat PRODERAE (Processos de Detecció de la Radicalització i l'Extremisme) amb l'objectiu de prevenir i detectar processos de radicalització violenta. El protocol s'ha sectoritzat en tres nivells d'acció:

a) PRODERAE Execució Penal

Els centres penitenciaris poden constituir un entorn propici per a la radicalització. La presó és un espai amb dinàmiques socials i psicològiques desvinculades de les que hi ha en llibertat. La conseqüència és que molts canvis personals iniciats durant la privació de llibertat no tenen continuïtat quan aquesta es recupera. En alguns supòsits, la radicalització religiosa pot ser sincera, però en altres pot ser adaptativa a la situació d'internament, ja sigui per a formar part d'un grup, per a fer-se respectar o com a mesura d'evasió psicològica mentre dura el període

63. Disponible a la pàgina web del Ministeri de l'Interior: <http://www.interior.gob.es/ca/web/servicios-al-ciudadano/plan-estrategico-nacional-de-lucha-contra-la-radicalizacion-violenta/plan-estrategico-nacional#>>

64. La ciutadania disposa de tres vies de comunicació a Stop Radicalismos: el web www.stop-radicalismos.es, l'aplicació mòbil Alertcops i el telèfon 900 822 066. Totes tres gratuïtes, segures i anònimes. França, el Regne Unit i els EUA ja han desenvolupat campanyes similars. Totes, incloses l'espanyola, s'emmarquen dins les accions de la Coalició Global Anti-DAESH formada per 63 països.

de reclusió. El discerniment i l'avaluació de cada cas és l'objectiu d'aquest nivell d'acció.

b) PRODERAE Proximitat

Està destinat a les unitats, els grups o agents del cos de Mossos d'Esquadra i de les policies locals que tenen un contacte més directe amb la ciutadania i les comunitats. La proximitat amb el ciutadà proporciona a aquests agents un coneixement fidel de la realitat social del municipi. La proximitat esdevé una oportunitat per a detectar processos de radicalització violenta.

c) PRODERAE Comunitat Educativa

Té com a objectius la prevenció, la detecció i la intervenció dels processos de radicalització islamista violenta als centres educatius per tal de preservar el creixement dels menors en un entorn tolerant. Proporciona orientació i recursos per a la identificació de factors de risc que puguin propiciar la radicalització dels joves. Només la culminació del procés de radicalització violenta d'un menor requerirà la participació d'altres actors com la policia o la fiscalia de menors.

La transversalitat d'aquest instrument implica altres actors com ara professionals de l'entorn penitenciari, policia de proximitat, representants de comunitats, docents de centres educatius, etc. Amb la implantació d'aquests protocols s'ha pogut obtenir informació objectiva sobre un nombre considerable de processos de radicalització en diferents estadis d'evolució.

Espanya també col·labora en una iniciativa internacional anomenada Sawab - United Against Extremism⁶⁵ per a contrarrestar l'aparell propagandístic de DAESH a les xarxes socials. Els materials i missatges que difon Sawab són essencialment vinyetes, vídeos i infografies que mostren com es viu als països que han estat sota la influència de DAESH.

A la UE també s'implementa des de fa anys el projecte CoPPRa (*Community Policing Preventing Radicalisation*)⁶⁶ en què participen diversos Estats membres amb l'objectiu de prevenir la radicalització oferint formació als agents de proximitat per a poder detectar processos de radicalització.

El model Aarhus és un projecte institucional danès en què participen diferents actors: l'Ajuntament de la localitat, l'East Jutland Police, la Universitat d'Aarhus o el PET,⁶⁷ entre altres. L'objectiu principal del model Aarhus és persuadir els joves que pretenen anar a escenaris de conflicte i promoure la reinserció dels que retornen, sempre que no hagin comès delictes violents. En el projecte participa una xarxa de professionals de diferents sectors: treballadors socials, mestres, policies, voluntaris i familiars de joves radicalitzats. L'assessoria individual es complementa amb mentors i tallers de comunicació. L'aplicació del model, segons els promotors, està tenint certa taxa d'èxit, sobretot en els estadis més primerencs del procés de radicalització.

EXIT Deutschland és una organització alemanya que proporciona assessorament directe i informació en línia per als individus que pretenen abandonar, en aquest cas, moviments neonazis.⁶⁸

El Centre de prevenció contra les derives sectàries lligades a l'islam⁶⁹ és una associació francesa creada l'any 2014 que treballa coordinadament amb el Ministeri de l'Interior en la prevenció i el tractament de processos de radicalització. El seu objectiu es centra en l'assessorament pedagògic, mitjançant un equip mòbil d'intervenció, a famílies que puguin tenir en el seu si algun individu radicalitzat.

65. El centre Sawab va ser cofundat pels Emirats Àrabs Units i els Estats Units d'Amèrica al juliol del 2015, en suport a la coalició global contra l'extremisme. Com una iniciativa en línia i a les xarxes, les seves campanyes es difonen especialment per Twitter (@sawabcenter).

66. Projecte impulsat per la Policia Federal de Bèlgica i finançat per la Unió Europea <http://www.coppra.eu>

67. El PET és el servei de seguretat i intel·ligència danès.

68. <https://www.exit-deutschland.de/>

69. <http://www.cpdssi.fr/>

LA CONTRANARRATIVA

La seducció de les narratives violentes exhorta la recerca d'instruments ad hoc que pal·liïn o interrompin els processos de radicalització en potència de molts individus que s'hi senten atrets. Sovint se sol descriure l'amenaça terrorista com a polimòrfica o polièdrica, per tant si es manifesta amb tantes formes i cares no sembla lògic contrarestar-la d'una sola forma. La contranarrativa pot ser una forma vàlida per a contenir, erosionar o revertir l'atracció del relat extremista violent.

Què és la contranarrativa? La contranarrativa són relats que pretenen erosionar la legitimitat de narratives extremistes de caràcter violent traslladant el conflicte al terreny de les idees. La contranarrativa exigeix que prèviament existeixi una narrativa violenta que propugni la consecució d'un objectiu mitjançant l'ús de la violència.

L'expert Alex Schmid⁷⁰ estableix cinc etapes per al trànsit de la narrativa extremista violenta (NEV) i el pas a l'acció i a l'acceptació dels actes terroristes en el cas d'Al-Qaeda, que pot ser perfectament extrapolable a altres tipologies d'extremisme violent:

1. La NEV exposa aquests joves a una situació de greuge o injustícia.
2. Construcció d'una justificació moral per a la violència (religiosa, ideològica, política) orientada a corregir la injustícia o el greuge.
3. Un cop desfermada la violència, la narrativa responsabilitza les víctimes del seu destí i tracta de deshumanitzar-les a través del llenguatge i dels símbols.
4. Davant acusacions de l'ús de la violència, el discurs desplaça l'atenció sobre els responsables dels actes o intenta diluir la seva responsabilitat (el grup, no l'individu és el responsable).
5. Minimització dels efectes nocius de la violència mitjançant l'ús d'eufemismes.

Qualsevol estratègia antiterrorista requereix dos enfocaments ben diferenciats: prevenció i resposta. A més del necessari enfocament reactiu es requereixen noves eines proactives –la contranarrativa n'és una– que erosionin la versatilitat de la retòrica violenta. El camí no és precisament curt i necessita companys de viatge que, a mitjà termini, soscavin el relat violent i el presentin com a mesquí. La resposta a aquesta amenaça ha de ser corresponsabilitat de molts actors: institucions públiques, comunitats islàmiques, mitjans de comunicació o víctimes en són alguns.

L'ús de la contranarrativa també genera debat i alguns sectors dubten sobre la seva utilitat, validesa i eficàcia. Aquest corrent crític proposa que la contranarrativa fomenta la polarització dels arguments. Una altra crítica que rep és la complexitat metodològica en el mesurament del seu impacte.

PATRO DE LA NARRATIVA VIOLENTA GIHADISTA

La narrativa gihadista utilitza marcs d'acció col·lectius o «greuges tòxics» que contribueixen a difondre de manera convincent el seu missatge. Aquests marcs són dinàmics i evolucionen amb la història per a renovar-se constantment aprofitant el moment polític internacional i la situació dels conflictes actius en països musulmans o en països occidentals. Alguns dels principals marcs d'acció col·lectius de justificació del gihadisme poden dividir-se en religiosos, polítics i morals.

TAULA 4.7. Exemple de narrativa extremista violenta (NEV)

El relat que difon el gihadisme anhela la creació d'un califat universal, regit per la interpretació salafista gihadista de la xaria i aconseguit mitjançant l'ús de la violència.

⁷⁰. Schmid entén la radicalització com el «procés individual o en grup de comprometre's cada vegada més en actes de terrorisme polític».

TAULA 4.8. Patró de la narrativa gihadista: greuges tòxics

Marc d'acció col·lectius	Religiosos	<ul style="list-style-type: none"> • Prohibició del vel integral a França • Manifestacions artístiques ofensives per a l'islam, com les caricatures de Mahoma • Decadència moral d'Occident
	Polítics / Ideològics	<ul style="list-style-type: none"> • La causa palestina • Els excessos del règim contra la població civil a Síria • La polarització sectària • L'apostasia • La crisi dels refugiats
	Morals	<ul style="list-style-type: none"> • L'obligació individual de tots els musulmans en la defensa de l'islam

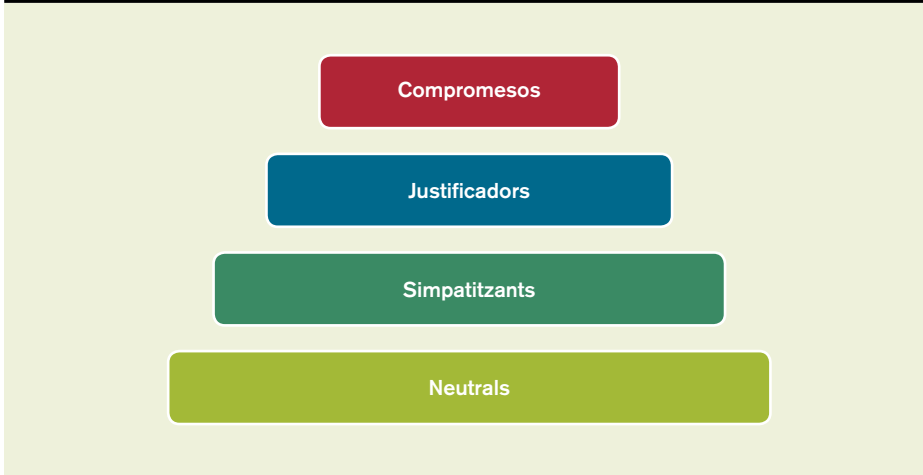
La propaganda gihadista, juntament amb la confluència de contextos polítics i socials que originen greuges, fa aparèixer estructures d'oportunitat en què es pot desenvolupar el procés de radicalització cognitiva prèvia a la violenta. Per exemple, la narrativa de DAESH com a reclam per a reclutar adeptes es basa essencialment en tres arguments:

- a) El primer argument és estrictament ideològic i se sustenta en la pretensió de viure en un territori regit per la doctrina salafista gihadista, la xaria i alliberat de la decadència occidental (BUNZEL, 2015). Segons la narrativa gihadista la democràcia liberal, la llibertat d'expressió o la igualtat de gènere són entelèquies de les societats occidentals que han afavorit la decadència moral, l'individualisme, la corrupció de la joventut i la substitució de la xaria per lleis creades pels homes. La vida al califat proporciona el sentiment de pertinença a un projecte vital i aquest és un raonament molt important per a la captació i el reclutament.
- b) El segon argument és moral i respon a l'obligació de tots els musulmans de defensar els sunnites a Síria davant els excessos del règim de Bashar al-Assad, que és, probablement, el raonament més sòlid per a catalitzar processos de radicalització violenta a Occident (MALET, 2014). La narrativa apocalíptica també diu que a Síria hi haurà els últims combats entre l'islam i els infidels, que donaran lloc a la fi dels temps.
- c) El tercer argument es fonamenta en un discurs materialista pel qual integrar-se a DAESH satisfà moltes expectatives materials com: una remuneració econòmica, un habitatge, la set d'aventura o la possibilitat d'obtenir un prestigi, a més d'altres reclams més «terrenals».

A continuació s'exposa un esquema del procés d'acceptació de la narrativa gihadista. Igual com el patró de radicalització violenta que hem vist anteriorment, l'esquema adquireix un patró piramidal que es divideix en diferents estrats segons la vehemència i la convicció amb què cada persona comparteix la narrativa violenta.

La base de la piràmide està formada pel grup més nombrós receptor de la narrativa violenta. Les persones que integren la base mantenen una postura de neutralitat i no comparteixen cap dels elements fonamentals de la narrativa gihadista.

L'estrat immediatament superior està integrat per menys persones però que, al contrari que a la base de la piràmide, s'identifiquen amb un tret estructural de la narrativa gihadista; en canvi són neutres pel que fa a altres trets subjacents. El marc d'acció col·lectiu ideològic amb què s'identifica aquest estrat de la piràmide podria ser el següent: «Els musulmans som atacats i Occident és el nostre enemic». Els individus d'aquest estrat són anomenats simpatitzants.

GRÀFIC 4.7. Patró d'acceptació de la narrativa violenta

Font: elaboració pròpia.

L'estrat següent de la piràmide encara integra menys persones. La característica principal és que els seus integrants, a més d'acceptar la primera premissa narrativa, legitimen l'ús de la violència exercida per tercers. El marc d'acció col·lectiu religiós seria el següent: «Estat Islàmic defensa els musulmans, per la qual cosa les seves accions estan justificades». Els individus d'aquest estrat es denominen justificadors i la seva postura implica un suport explícit a la violència que legitima les accions dels grups gihadistes. Aquest argument és falç i es desacredita pel fet que el 90% de les víctimes del gihadisme són musulmans.

Finalment, al vèrtex de la piràmide trobem el grup dels compromesos, que assumeixen els dos nivells narratius anteriors i addicionalment consideren una obligació personal donar suport i participar en les accions violentes. El marc d'acció col·lectiu moral seria el següent: «És un deure personal prendre partit en la defensa de l'islam». El vèrtex de la piràmide, per tant, també és la punta de l'iceberg, ja que els compromesos que accepten la narrativa gihadista són els que probablement faran més passos per a culminar el procés de radicalització violenta.

LA PIRÀMIDE DE LA RADICALITZACIÓ DE L'ACCIÓ VIOLENTA

Els individus es poden radicalitzar no només per mitjà de la incorporació d'una narrativa violenta, sinó a través de les seves accions. La piràmide de la radicalització de l'acció representa el procés mitjançant el qual una persona assumeix un major grau de compromís en el seu comportament en la defensa del grup al qual pertany:

- A la base de la piràmide trobem els individus inerts (no hi ha violència), que són majoria i que no desenvolupen cap acció vinculada a la defensa del seu grup. Equivaldria al segment dels neutrals de la narrativa violenta. En aquest grup es podria aplicar una contranarrativa basada en la prevenció.
- Els simpatitzants i seguidors d'una causa (no utilitzen violència). També a la base de la piràmide es troba aquest grup d'individus però que no estan preparats ni disposats a emprar la violència. Aquí és on es troba la legitimitat ideològica i on es dona suport als terroristes, especialment en mals temps per a l'organització. En els simpatitzants i seguidors de l'organització (que de vegades es corresponen amb el braç polític d'una organització armada), l'ideològic emocional preval sobre el conductual. Per ells, la ideologia és un element d'identitat

- personal, d'inclusió en un grup de referència; normalment, les accions que se'ls requereix són l'assistència a reunions o manifestacions, suport mitjançant quotes, participació en actes socials reivindicatius o difusió de propaganda i idees.
- c) Els activistes (no empen la violència) participen en accions polítiques de naturalesa legal i no violentes. S'ha assumit plenament la NEV i el marc ideològic, de manera que ara es tracta d'assumir més protagonisme; les actituds es concreten en conductes, hi ha contactes personals amb icones del moviment, es fa necessari avançar cap a algun aparell del sistema, hi ha un acostament progressiu a la conducta violenta i cap a la comissió d'actes susceptibles d'incardinar com a apologia del terrorisme. La percepció real o imaginària de sentir-se investigat comença a generar un estat amb trets paranoics que accentua la percepció polaritzada de la realitat i la necessitat d'acostament al grup terrorista. Aquí es poden incloure simpatitzants, justificadors i compromesos que han assumit la NEV però que no participen en accions violentes de moment. En aquest grup es podria aplicar una contranarrativa basada també en la prevenció.
 - d) Els radicals (ús de la violència) defensen el grup perpetrant accions il·legals (dissidència, desobediència...). En aquest sector es requereix una contranarrativa reactiva posterior a la detecció.

GRÀFIC 4.8. Model de piràmide: radicalització de l'acció violenta

Font: MOSKALENKO, S.; MCCAULEY, C. (2010).

- e) Els terroristes (ús explícit de la violència com a instrument de canvi) són a la cúspide de la piràmide, en un grup molt reduït, que practiquen la violència contra persones amb mitjans letals. La ideologia determina tota la seva conducta; les seves xarxes de suport socioemocional ja han estat influenciades per decisions pròpies o per comunicació persuasiva. En aquest nivell, per raons de seguretat i tacticooperatives, el seguiment de pautes i acatament d'ordres ha de ser màxim. Es tracta de l'execució de plans que desenvolupen l'estratègia de l'organització. Ara la ideologia ja deriva en alguna cosa més concreta, l'individu se sent part de la causa i sent que participar-hi és una obligació moral. A partir d'aquest moment, la conducta va relegant la ideologia, fins que aquesta es converteix en un mer mecanisme justificatiu de les accions. Una cop es comet la primera acció terrorista, la dissonància cognitiva pot actuar juntament amb els mecanismes d'escapament de la repressió legal i s'inicia un camí sense retorn. Encara que alguns grups terroristes tinguin un ampli suport popular, els individus que s'implicaran de manera indefectible a la violència sempre representaran una minoria extrema i violenta dins l'immediat grup social de referència

TAULA 4.9. La narrativa alternativa...

... requereix la sectorització dels grups diana receptors, amb l'objectiu de soscavar la narrativa violenta.

que comparteix amb ells creences i ideologia. Per tant, el nombre d'individus que s'implicarà activament en campanyes violentes de caràcter terrorista sol ser relativament baix. Aquest últim sector requereix una contranarrativa reactiva posterior a la detecció.

MITJANS DE COMUNICACIÓ I OPINIÓ PÚBLICA

La proliferació de mitjans de comunicació, plataformes i agències de notícies que ofereixen una cobertura universal pot tenir incidència en el fenomen terrorista? El terrorisme ja existia abans dels mitjans de comunicació però és cert que ha mutat i que s'ha adaptat a la societat actual. Poden les organitzacions terroristes influir en l'opinió pública? Vegem-ne alguns exemples.

1947: IRGUN

La tàctica de pressionar l'Estat va ser posada en pràctica per Menahem Begin i el seu moviment d'insurrecció. Les pretensions eren la creació de l'actual Estat d'Israel: l'Irgun. El pla de l'Irgun no era derrotar militarment el seu enemic, Anglaterra, sinó minar el seu prestigi internacional i el seu domini sobre Palestina. L'Irgun va atemptar contra l'hotel King David i va assassinar dos sergents britànics com a resposta a l'execució de tres terroristes del grup. Per l'opinió britànica, fins aquell moment el problema israelià no era més que un conflicte llunyà que formava part de la sobreinformació quotidiana, però les fotografies dels dos sergents penjats van aparèixer a tots els diaris britànics. La conclusió a què va arribar l'opinió pública britànica després de veure les imatges era que la presència del seu exèrcit a Palestina no tenia sentit i que el conflicte no tenia solució. Al setembre de 1947 Arthur Creech-Jones va anunciar la retirada britànica de Palestina i el 15 de maig de 1948 es va proclamar oficialment l'Estat d'Israel.

La revolta de l'Irgun va servir de model a altres lluites anticolonialistes i l'estratègia de cridar l'atenció dels mitjans a través de la violència va ser seguida en altres territoris com Xipre o Algèria.

1972: SETEMBRE NEGRE

El primer gran atemptat que va provocar l'atenció massiva dels mitjans de comunicació va ser el perpetrat als Jocs Olímpics de Munic el 1972. El succés va començar la matinada del 5 de setembre. Poc abans de les cinc del matí, vuit encaputxats pertanyents a una facció de l'Organització per a l'Alliberament de Palestina (OAP), anomenada Setembre Negre, van entrar als dormitoris dels atletes olímpics de la delegació d'Israel: en van assassinar dos i nou els van prendre com a ostatges. Les exigències dels terroristes consistien en l'alliberament de 236 reclusos palestins en presons israelianes, així com l'alliberament de cinc presos alemanys.⁷¹ També exigien ser traslladats a qualsevol país àrab, excepte Jordània o Líban.

Després d'una llarga negociació, es va acordar que els terroristes juntament amb els ostatges fossin traslladats en dos helicòpters a una base alemanya. D'allà un avió els conduiria fins al Caire, on es pretenia fer l'intercanvi entre presoners i ostatges. Però el pla no va sortir bé. A la base alemanya va haver-hi un tiroteig en què es van abatre tres terroristes. Els seus companys, enmig de la confusió i veient-se traïts per la policia, van començar a matar ostatges. A la 1.30 h de la matinada següent, la resta de terroristes es va rendir i van ser detinguts. Havien matat tots els ostatges i un policia alemany.

71. Entre els presos alemanys que reclamaven alliberar hi havia Andreas Baader i Ulrike Meinhof, que, com hem vist al capítol 2, eren els fundadors del grup terrorista d'extrema esquerra RAF.

72. El terme *kamikaze*, d'origen japonès, es refereix als atacs suïcides que efectuaven els pilots de l'Armada Imperial Japonesa contra embarcacions de la flota dels aliats durant la Segona Guerra Mundial. Els gihadistes que atempten amb cinturons d'explosius són «terroristes suïcides» i no cal atribuir més càrrega semàntica ni vincular-los al terme japonès.

73. L'ús del terme *guerra* legitima les accions dels grups gihadistes, per la qual cosa cal restringir-lo.

74. Com s'ha vist al capítol 2, la saturació mediàtica de la figura del llop solitari pot afavorir indirectament la repetició d'incidents terroristes individuals i l'aparició de falsos positius. L'alternativa més asèptica és emprar els termes *terrorista individual* o *actor solitari*.

75. Es desaconsella emprar el verb *immolar* per a al·ludir a l'acció suïcida d'un terrorista que busca una matança. En els mitjans de comunicació de vegades apareixen frases com «Almenys 29 morts després d'immolar-se un home en una mesquita al Iemen». En els principals diccionaris es defineix el verb *immolar* com 'donar la vida, la hisenda, el repòs, etc., en profit o honor d'algu o alguna cosa', 'sacrificar o donar la vida, generalment per una causa o per una persona' o 'donar la vida o sacrificar-se per un ideal, per una causa o pel bé d'altres persones'. Aquestes definicions reflecteixen una acció individual que no comporta provocar dany o dolor a tercers. Per tant, no és apropiat utilitzar el verb *immolar* per referir-se a les actuacions dels terroristes suïcides que persegueixen la mort d'altres persones i atemorir la població, sinó que es recomana informar dels atemptats de terroristes suïcides emprant alternatives com *suïcidar-se*, *acció suïcida*, *acció terrorista* o *atemptat suïcida*.

76. Les referències contínues al terme *cervells* per a parlar dels terroristes implica connotacions positives perquè evoca explícitament intel·ligència i planificació. Se suggereix l'ús de termes com líders o capitosts.

Tot i que els terroristes van fracassar en el seu pla, van aconseguir que durant dies la seva acció fos la notícia a la majoria de mitjans de comunicació. Es calcula que una quarta part de la població mundial es va assabentar de l'esdeveniment. A partir dels fets de Munic ningú ignorava el conflicte palestí, que va aconseguir internacionalitzar-se. A més, l'acció va provocar que sorgissin desenes d'organitzacions terroristes a tot el món, que van passar d'onze al 1968 a cinquanta-quatre al 1978.

11 DE MARÇ DE 2004

El mateix va passar durant l'11 de març de 2004, quan la totalitat dels mitjans de comunicació van inundar la graella de la programació amb les informacions sobre els atemptats terroristes comesos a Madrid. En els dies següents, l'11-M va influir decisivament per a donar un tomb a les eleccions generals i posteriorment la retirada de les tropes espanyoles de l'Iraq.

Per tant, un dels grups receptors de la contranarrativa han de ser els mitjans de comunicació ja que tenen un paper fonamental en la comprensió i la pedagogia de l'amenaça. Si la informació és rigorosa no es sobredimensiona l'amenaça i si el llenguatge és precís no es fomenta la incertesa i la por té moltes més dificultats per a propagar-se. La pedagogia dels mitjans de comunicació en el primer nivell d'acció de la contranarrativa és múltiple:

- La cobertura desmesurada genera conclusions precipitades, informació no contrastada i llargues tertúlies riques en superlatius que, sovint, provoquen efectes perversos. La saturació d'informació pot fer que aquesta sigui redundant i irrellevant, pot afavorir relats falsos o alimentar la distracció o apatia col·lectiva. La demanda d'informació i l'afany per aportar dades –no sempre contrastades– en temps real poden afavorir el clima de vulnerabilitat, alarmisme, caos i ansietat perseguit pels terroristes.
- No emprant conceptes contaminats o imprecisos, fomentar el llenguatge precís dels termes i evitar l'excés de ressò mediàtic i la saturació de certs fenòmens. L'ús d'una terminologia determinada aporta «benzina ideològica» per a legitimar i articular les narratives violentes. Per tant, s'hauria de restringir la utilització de conceptes com *croada contra el terrorisme*, *terroristes kamikazes*,⁷² *guerra contra l'islam*,⁷³ *llop solitari*,⁷⁴ *immolació*,⁷⁵ *cervells*...⁷⁶
- S'ha d'evitar projectar una imatge de supremacia de DAESH o Al-Qaeda informant de les seves derrotes, desercions o de la mortalitat dels seus líders operatius i ideològics. L'erosió de DAESH evita la projecció de poder i d'èxit que sedueix milers de joves musulmans vulnerables.
- Ponderar la difusió dels vídeos propagandístics gihadistes per a evitar l'amplificació del missatge terrorista, la humiliació de les víctimes i la percepció que cada execució o assassinat de persones és banal. Filmar l'execució d'una persona indefensa és un acte de vilesa i covardia, aliè a qualsevol halo de creativitat que sembla que suggereixin alguns enfocaments.
- Cal evitar donar una imatge romàntica del terrorista oferint dades o detalls sobre la seva trajectòria criminal. La difusió reiterada de fotografies de terroristes, així com la divulgació detallada del seu relat vital, pot tenir un efecte contraproductiu ja que podrien ser exemples per a individus que experimentin un procés de radicalització violenta o d'acceptació de la narrativa gihadista. En canvi, és important exaltar la figura de la víctima davant del relat terrorista per tal que no vasculi el protagonisme de la víctima cap al terrorista.
- Insistir en el fet objectiu que la majoria de víctimes del terrorisme gihadista són musulmans.

- Ponderar el *tertulianisme* i promoure la difusió d'un missatge sense estereotips o generalitats que poden contaminar l'essència de l'amenaça. La col·laboració amb experts del món acadèmic que treballen en projectes de recerca de disciplines vinculades, directament o indirectament, al fenomen del terrorisme pot ajudar a difondre un missatge objectiu, moderat i rigorós.
- Insistir en l'argument de la desraó terrorista pot ser percebuda com un signe de vulnerabilitat.
- Calen instruments d'orientació en entorns poblats de mentides, de dades irrellevants i d'estats d'ànim confusos. Separar l'essencial de l'anecdòtic, analitzar i situar amb una perspectiva adequada les dades, exigeix mediadors que disposin de temps i de competència.
- Finalment, si tothom està d'acord que restringir la difusió d'imatges de víctimes després d'un atemptat és una bona decisió, és realment necessari que es difonguin les imatges dels terroristes abatuts mentre un robot dels artificiers s'apropa al cadàver? Hauríem de valorar quin és el rèdit informatiu que la difusió d'aquest tipus d'imatges comporten. Potser s'hauria de corregir el biaix etnocentrista que desequilibra la cobertura mediàtica d'atacs terroristes a ciutats europees respecte d'atacs perpetrats a l'Orient Mitjà o d'altres països no occidentals. D'altra banda la presència de musulmans als mitjans de comunicació sovint està associada al terrorisme o la immigració, per això haurien de gaudir de més espai mediàtic per a tractar molts altres temes.

Un exemple positiu de la contenció de l'efecte que pretén el terrorisme i de la gestió de la crisi durant els atemptats del 17 i 18 d'agost de 2017 a Catalunya és la comunicació de servei feta pel cos de Mossos d'Esquadra i els serveis d'emergències.

Vegem a la taula següent els efectes principals d'una crisi terrorista en relació amb els mitjans de comunicació.

TAULA 4.10. Efectes d'una crisi terrorista als mitjans de comunicació

Sorpresa	Ningú espera ni pot anticipar un atemptat terrorista. És un fet imprevist que, a més, genera un efecte devastador que s'encomana: la por.
Confusió, informació imprecisa o, fins i tot, contradictòria	Després d'un atemptat hi ha una allau d'informació, dades, emocions. Qualsevol crisi genera informació distorsionada, tardana i confusa que prové de canals que normalment són veraces però també de les xarxes privades de comunicació social com WhatsApp, Telegram o Facebook.
Causa un gran impacte	El terrorisme pot colpejar trens, espais públics, infraestructures de la policia o l'exèrcit, avions, camps de futbol, empreses... Tot pot ser un objectiu. De vegades el terrorisme utilitza símbols del nostre ideari col·lectiu com les Torres Bessones, la torre Eiffel, el pont de Londres, la Rambla de Barcelona...
Desestabilització	S'alteren tots els estrats de la societat: <ul style="list-style-type: none"> • polític: per exemple, el tomb electoral després de l'11 de març de 2004; • econòmic: després de l'11-S de 2001 l'economia nord-americana va tenir pèrdues milionàries i les companyies aèries també van patir un impacte enorme; • social: mobilitzacions socials de repulsa al terrorisme com les esdevingudes després dels atemptats de París al 2015 o Barcelona al 2017.
Urgència	Les crisis terroristes provoquen una demanda d'informació immediata i això, de vegades, provoca precipitació o imprudència. D'això la importància d'una comunicació que generi confiança i que aporti dades contrastades. Per tant, cal tenir la iniciativa de la difusió d'informació perquè no sigui liderada per les xarxes socials o mitjans alternatius.

LES COMUNITATS MUSULMANES

El missatge va descriure els anomenats *hawarig* explicant que no tenen l'enteniment de l'islam:

Els recitaran l'Alcorà, però aquest no passarà més avall de les seves goles. Ells sortiran de la religió igual com la fletxa travessa ràpidament el seu blanc.

El fragment anterior correspon al contingut d'un text difós pel web *Islam Puro*, vinculat a la doctrina salafista.⁷⁷ El missatge pretén deslegitimar, amb relació als preceptes de l'islam, les accions terroristes dels *hawarig* de DAESH o Al-Qaeda. Els *hawarig* o *kharigites* s'identifiquen amb el corrent més intransigent i radical de l'islam. Segons aquest web:

La resposta a aquesta ideologia extremista ha d'estar ben elaborada, ha de ser persistent i aferrada a la doctrina islàmica. En l'àmbit ideològic els extremistes han de ser combatuts amb les narracions alcoràniques i profètiques, fonamentades en les dites i els escrits de les primeres generacions de savis musulmans. Això té un doble efecte:

- en primer lloc ajuda a silenciar la màquina de propaganda gihadista que proclama que segueix l'Alcorà i els ensenyaments del profeta, la qual cosa és mentida;
- en segon lloc la joventut musulmana, especialment a Occident, podrà adonar-se dels falsos arguments dels extremistes quan escolti i llegeixi aquestes refutacions.

El fragment anterior podria ser una armadura doctrinal sobre la qual articular una narrativa alternativa a la gihadista. Si l'erudició islàmica identifica els *hawarig* o *kharigites* com «els que surten» de l'islam i consideren que DAESH o Al-Qaeda són *kharigites* es pot deduir que els actes d'aquestes dues organitzacions no estan emparats pels preceptes de l'islam.

Cada vegada més sovint s'utilitza l'expressió «articular una contranarrativa» per a rebatre el relat gihadista. L'enfocament per a articular un relat alternatiu requereix una perspectiva àmplia, la implicació de diversos actors i no pot ser fruit exclusivament de plantejaments teòrics abstractes. La contranarrativa exigeix una sectorització del grup diana i una orientació pràctica, imaginativa, oberta a diferents estrats de la població. Per no limitar-nos a sobreviure a la incertesa, per no limitar-nos a respondre *post facto* davant la perpetració del següent atemptat terrorista, per no amplificar el missatge gihadista, o bé per poder detectar, contenir o revertir el rastre d'un individu que està fent el trànsit entre el radicalisme i l'acció, es requereixen instruments creïbles, pràctics i persuasius.⁷⁸

En el cas de l'extremisme violent gihadista, la complicitat i la implicació de les comunitats musulmanes són fonamentals i un actiu molt valuós per a proposar una narrativa alternativa a la gihadista. El convenciment dels referents socials i religiosos de la comunitat islàmica és un factor clau perquè la narrativa alternativa tingui la legitimitat necessària per a soscar el relat gihadista. Les mateixes comunitats islàmiques han de ser corresponsables i han d'expulsar els cossos estranys de la seva estructura.

La narrativa gihadista és una proposta especialment suggerent per als joves musulmans que no tenen un sentiment de pertinença a cap país concret (ni el de naixement ni el d'adopció) i que hi veuen un element vertebrador. Els musulmans moderns de les diàspores occidentals són, possiblement, el millor argument per a contrarrestar la narrativa gihadista. Poden incorporar els millors elements de tots dos mons –islam i Occident– i crear una narrativa creïble que expressi la seva visió del que significa ser musulmà al món modern. Gilles Kepel en aquest sentit considera que:

⁷⁷. Disponible a: <http://www.islam-puro.com> (consulta: 17 juliol 2019).

⁷⁸. Per exemple, a Espanya el trànsit d'una dictadura a la democràcia ha estat un argument molt eficaç en la lluita contra el relat utilitzat per ETA per a justificar la seva campanya terrorista (Alonso, 2010).

Una prometedora generació de joves musulmans europeus ara tenen oportunitats per a exercir els drets democràtics que estan prohibits o restringits en els països on l'islam representa la religió majoritària [...] Es requereix una separació de la mesquita i l'Estat, ja que l'islam s'assenta en l'entorn europeu. Aquesta separació del domini secular i el religiós és el requisit previ per a l'alliberament de les forces de la reforma al món musulmà, anant més enllà de les limitacions ideològiques del gihad i la fitna; de fet, més enllà de les fronteres geogràfiques d'Europa, aquests homes i dones joves presenten una nova cara de l'islam, conciliat amb la modernitat.

El desafiament ideològic no hauria de començar pels elements radicals sinó centrar-se a mantenir i protegir els espais en què els musulmans se senten còmodes amb la seva identitat islàmica, i també estimular l'esperit crític i l'acceptació de zones grises del discurs.

D'altra banda, fins quan hem de posar ordinal a les generacions de musulmans nascuts a Catalunya? Primera generació, segona, tercera? Quan se'ls pot considerar ciutadans de ple dret? A la cinquena, sisena generació? Realment s'hereta la condició d'immigrant per sempre més? Òbviament, no. Aquest tipus de retòrica afavoreix la bretxa identitària i pot comprometre –i molt– el sentiment de pertinença.

Finalment, *no es pot identificar la comunitat islàmica com un bloc monolític i sense capacitat crítica*. La comunitat islàmica està integrada per individus. Per exemple, la xifra de combatents terroristes estrangers (CTE) que van viatjar d'Espanya a escenaris de conflicte com Síria o l'Iraq durant els darrers anys va ser, segons fonts oficials, aproximadament de 230 persones. Dins del contingent de CTE que es van incorporar a les files de DAESH, tot i ser una xifra preocupant, no és de les més elevades a Europa. Sempre es fa incís en aquesta xifra per raons de seguretat però també s'hauria de fer incís en el gairebé mig milió de musulmans que viuen a Catalunya o en els dos milions de musulmans que viuen a l'Estat espanyol i que no han viatjat a escenaris de conflicte. Més enllà de la fredor d'una xifra, són dos milions d'històries personals que intenten, amb el seu esforç diari, desenvolupar el seu projecte vital com qualsevol de nosaltres. No es pot deslegitimar el missatge de la narrativa violenta del gihadisme des d'una visió etnocentrista sinó que es necessita el suport de les comunitats musulmanes i de «veus creïbles» per tal que actuïn com un dic de contenció o tallafoc ideològic contra els missatges radicals que pretenen inocular l'odi. Quines poden ser aquestes veus creïbles? Les víctimes d'atemptats terroristes, familiars de joves radicalitzats, determinats líders religiosos o individus radicalitzats decebut amb el seu procés.

LA DESMITIFICACIÓ DE LA NARRATIVA GIHADISTA

Per a incidir en el grau d'acceptació de la narrativa gihadista dels justificadors i compromesos es poden proposar diferents accions.

En primer lloc, soscavar la credibilitat dels líders o referents de la narrativa gihadista. Per exemple, el clergue Anwar al-Awlaki –inspirador de molts gihadistes que han atemptat a Occident– contractava amb assiduitat els serveis de prostitutes (SHANE, 2015). Els germans Brahim i Salah Abdeslam –terroristes dels atemptats de París al novembre de 2015– apareixen en un vídeo de febrer de 2015 ballant i fumant en una discoteca de Brussel·les. De fet, els germans Abdeslam eren jugadors d'atzar i traficants de cànnabis. La seva conducta immoral respecte dels preceptes de l'islam pot servir per a minar la credibilitat tant de líders extremistes com de terroristes que poden ser considerats models pels individus que es troben en els estadis inicials del procés de radicalització.

Un altra acció, al marge de la legitimitat moral, pot ser visibilitzar la incapacitat d'alguns referents. Per exemple, l'any 2006 es va difondre un vídeo d'Abu Musab al-Zarkawi en el qual manejava amb poca traça una arma automàtica. Després de la

seva mort, Al-Zarkawi és considerat encara com un dels líders més rellevants del gihadisme i imatges com les que mostren la seva poca destresa en l'ús de l'arma erosiona el seu prestigi com a mujahidí.

L'exemple més recent d'absència de legitimitat moral d'un líder gihadista és la història de la cooperant nord-americana Kayla Mueller, segrestada l'agost de 2013 per DAESH. Kayla era una jove de vint-i-sis anys que va dedicar la seva vida a ajudar els més necessitats. Havia treballat en missions humanitàries a l'Índia, Israel i Palestina. Al desembre de 2012 va decidir viatjar a la frontera entre Turquia i Síria per a treballar en els campaments de refugiats. El 4 d'agost de 2013 va ser capturada a Alep per partidaris de DAESH. Després d'any i mig de captiveri, Kayla va morir durant un bombardeig de l'aviació jordana al febrer de 2015. El relat vital de Kayla podria ser equivalent al de molts altres cooperants que han sacrificat la seva vida per ajudar els més necessitats. Però el relat de Kayla té un tret diferencial i execrable: durant el seu captiveri el mateix Abu Bakr al-Baghdadi, líder de DAESH, la va violar repetides vegades. Algunes fonts dubten que Kayla Mueller morís durant aquell bombardeig i especulen que podria haver mort pel maltractament patit durant el seu captiveri.

EL RELAT DELS EXMEMBRES D'UNA ORGANITZACIÓ TERRORISTA

El reconeixement social que desperta entre els col·lectius més radicalitzats que prenen part en actes violents pot quedar afectat amb la difusió d'històries sobre les seves víctimes o sobre els que abandonen la militància violenta.

L'acceptació parcial o total del discurs violent només pot ser contrarrestada per individus als qui es reconegui una elevada credibilitat, autoritat i autenticitat. El relat dels exmembres d'organitzacions terroristes decebuts és un reclam molt convincent ja que gaudeixen de més credibilitat que altres *outsiders* a l'hora de desmitificar el relat gihadista i interrompre processos de radicalització. La veu dels desertors erosiona i desafia la imatge d'unitat i determinació que molts grups gihadistes desitgen transmetre, a més d'influir en les seves contradiccions i hipocresies.

En el relat de 58 desertors de DAESH –51 homes i 7 dones– es van identificar quatre narratives de xoc (NEUMANN, 2015), que es descriuen a la taula següent.

TAULA 4.11. Narratives de xoc identificades en el relat de desertors de DAESH

Les lluites internes	DAESH té més interès a lluitar contra grups insurgents sunnites que contra el mateix govern de Bashar al-Assad. Mentre els líders de DAESH consideren l'Exèrcit Lliure de Síria o Jabhat al-Nusra com a enemics, els membres de base els perceben amb menys hostilitat. Diversos desertors van descriure la lluita interna com a fitna.
La brutalitat contra musulmans	DAESH comet atrocitats contra musulmans sunnites que abasta la matança de civils innocents, l'assassinat d'ostatges o l'execució de combatents en mans dels seus mateixos comandants.
La corrupció i el comportament contrari als preceptes de l'islam	DAESH és una organització corrupta i contrària a l'islam. Els desertors sirians es van queixar dels privilegis dels combatents estrangers basats en l'arbitrarietat dels seus líders.
La qualitat de vida	Un nombre discret però significatiu de desertors va expressar la seva decepció per les condicions i la qualitat de vida al califat. L'argumentació materialista de reclutament s'afebleix davant del relat de desertors decebuts que s'havien unit al grup per raons merament egoistes. Aquesta circumstància s'accentua entre els combatents estrangers occidentals, poc acostumats a l'escassetat d'electricitat o de productes de primera necessitat.

La credibilitat del relat d'aquests individus és un valor afegit que els governs haurien de tenir en compte, per la qual cosa en alguns supòsits seria convenient l'assistència i la connivència estatals per a reinserir-los i garantir la seva seguretat.

L'EXPERIÈNCIA DELS QUI HAN PATIT PROCESSOS DE RADICALITZACIÓ VIOLENTA

El coneixement d'aquest tipus d'experiències pot ser un mecanisme inhibidor d'altres processos de radicalització i la contribució de les persones que les han viscut en programes de desradicalització orientats a joves pot ser un testimoni creïble i potent.⁷⁹ Per exemple, l'associació *Moms for Life* formada per mares que han viscut els processos de radicalització violenta dels seus fills relaten històries dotades d'una enorme càrrega sentimental i de credibilitat.

Un altre cas és el de la mare d'Andrew Isa Ibrahim integrada en el grup *Mothers Move!* i que participa sovint en conferències on relata el procés de radicalització del seu fill. El nombre de dones radicalitzades durant els últims anys s'ha incrementat de forma substancial. En aquest sentit el relat d'una dona que hagi experimentat un procés de radicalització o d'una mare que hagi protegit els seus fills davant de la narrativa violenta són testimonis versemblants i d'una gran càrrega emocional.

LES VÍCTIMES

El testimoni de les víctimes d'accions violentes té l'efecte de restar prestigi a la vida del combatent, ja que destaca l'aspecte més inacceptable que la narrativa violenta pretén ocultar. Els supervivents representen les conseqüències humanes dels actes extremistes violents i despullen d'heroisme els qui els cometem.

LA INTEL·LIGÈNCIA SOCIOCULTURAL COM A EINA DE PREVENCIÓ

La intel·ligència sociocultural (SOCINT) és l'antídot per a contrarrestar l'absència de relativisme cultural. I, per relativisme cultural, entenem la necessitat de fugir de veritats absolutes o de tractar d'analitzar el món amb els paràmetres propis de cada cultura. Això porta al fet que determinades institucions, fenòmens de seguretat o de relacions internacionals no s'analitzin i, per tant, no s'avaluin adequadament; com a conseqüència, les mesures que s'adopten són ineficients. En una línia similar –i adaptant terminologia emprada per la intel·ligència australiana– es pot parlar d'un etnocentrisme inconscient, és a dir la utilització dels criteris culturals propis per a interpretar i valorar la cultura i els comportaments d'altres grups, races o societats. L'etnocentrisme institucional també és un símptoma de parcialitat i feblesa en l'articulació de polítiques públiques de mesura.

La SOCINT contribueix a prevenir i/o a neutralitzar amenaces a la seguretat. Són nombrosos els casos –especialment en l'àmbit policial o militar– en què l'absència de SOCINT ha agreujat un problema de seguretat. Una aproximació etnocèntrica a l'estudi d'una narrativa violenta pot obstaculitzar-ne la comprensió des de la perspectiva dels seus seguidors. La SOCINT analitza la cultura d'un actor o grup social determinat per tal d'incrementar la seguretat de l'entorn en què opera. Per aproximar-se a determinats enfocaments en matèria de seguretat es requereix prèviament una anàlisi contextual social, política, cultural, demogràfica i històrica. Si davant d'un problema de seguretat coneixem el nostre interlocutor –idiosincràsia, valors, raonament i comportament– probablement tindrem més oportunitats de prevenir o, en el pitjor dels casos, minimitzar els efectes de l'esmentat problema.

TAULA 4.12. La contranarrativa...

No és una vareta màgica que neutralitza el procés de radicalització, però sí que pot afavorir un període d'ambivalència o dubte davant de la seducció del relat violent.

La radicalització no sempre evoluciona necessàriament cap a la violència i és precisament aquest estat d'ambivalència o indecisió on la narrativa alternativa troba el seu espai i pot ser determinant per a contenir el procés o revertir-lo.

79. En l'àmbit de l'extrema dreta hi ha programes de suport a la desradicalització, amb accions que promouen l'abandonament de la violència de persones que formen part de grups d'extrema dreta o dreta radical. Per exemple, com hem vist més amunt, EXIT Deutschland ofereix suport a individus que volen deixar moviments neonazis i disposa d'un servei d'assessoria i orientació per acompanyar el procés de desvinculació.

Però, abans de poder aplicar la SOCINT, hem de fomentar la consciència intercultural i això implica, d'una banda, la capacitat pròpia de prendre consciència dels nostres valors culturals, creences i percepcions, i, de l'altra, la capacitat de comprendre i interpretar els valors, creences i percepcions de les persones que interactuen en l'entorn operatiu, ja siguin amics o adversaris. La interculturalitat imposa treballar precisament sobre els punts de connexió que existeixen.

Si analitzem uns quants exemples d'absència de consciència intercultural i de SOCINT probablement en comprendrem molt més bé la finalitat.

ELS DISTURBIS DE CLICHY-SOUS-BOIS (TARDOR DE 2005)

Els terribles disturbis que van tenir lloc en aquest municipi francès del 27 d'octubre al 18 de novembre de 2005, amb quatre morts i 9.000 cotxes cremats, van sacsejar el país en un context de commoció i van obligar el Govern a declarar l'estat d'emergència –per primer cop després de la guerra d'Algèria. Els carrers dels suburbis parisiencs van ser presos per una generació de joves durant tres dies. Un dels detonants de la revolta va ser la mort de dos adolescents que fugien de la policia i s'havien refugiat en un transformador elèctric. Els disturbis van ser autodestructius amb les infraestructures dels barris com: incendis en col·legis, gimnasos, oficines de correus o mitjans de transport, dels quals els esvalotadors eren els usuaris principals. Els incidents es van estendre com la pólvora per tot França, perquè van generar un efecte contagi al qual els mitjans de comunicació van proporcionar la publicitat i la caixa de ressonància. Va ser justament el reportatge mediàtic constant el que va transmetre al públic la sensació d'una acció incessant i universal, encara que en realitat era espasmòdica i circumscrita a uns suburbis concrets.

TAULA 4.13. El doble desencadenant dels disturbis de Clichy-sous-Bois (2005)

Primer detonant: la mort per electrocució el 27 d'octubre de 2005 de dos adolescents, Bona i Zyed, un d'origen malià i l'altre tunisià, amagats en un transformador per a evitar ser detinguts per la policia. Aquest succés en un primer moment va provocar només una concentració de repulsa.

Segon detonant que va revifar els disturbis: tres dies després de la mort dels adolescents, la policia, que era assetjada, va llançar una bomba lacrimògena que va aterrar a l'entrada d'una mesquita plena de gom a gom durant el ramadà. La visió dels fidels asfixiant-se amb la gasejada i presos de pànic va revifar la mobilització afeblida i es va estendre per diferents barris com a protesta per l'acció policial.

Absència de SOCINT

El ramadà va proporcionar el marc de greuge dels dos detonants: Bona i Zyed s'afanyaven a tornar al pis familiar per arribar a l'hora de rompre el dejuni quan es van veure obligats a refugiar-se en el transformador. Els fidels es congregaven massivament a la mesquita Biilal després del dinar de ftour per a complir les oracions del mes sagrat. Tot just un any abans s'havia aprovat la llei que prohibeix l'ús de l'hijab a l'escola francesa. Els joves es van erigir en defensors de l'honor ultratjat dels seus pares, atacats en la dignitat per la profanació del seu lloc de culte.

CREMA D'EXEMPLARS DE L'ALCORÀ A L'AFGANISTAN (2012)

Aquest fet va passar a la base militar nord-americana de Bagram. La visió de soldats nord-americans cremant exemplars de l'Alcorà va provocar una onada de protestes a les portes de la base que es van propagar per tot el país. Arran d'aquestes protestes un policia va assassinar dos alts comandaments nord-americans que exercien tasques d'assessorament. El balanç final va ser de més de cinquanta morts.

EL CAS DELS PAMFLETS PROPAGANDÍSTICS A L'AFGANISTAN (2017)

Soldats nord-americans van distribuir pamflets en els quals es mostrava un lleó (volent representar l'exèrcit i la policia afganesos) que perseguia un gos (que representava els talibans). Perquè la població entengués que el gos simbolitzava els talibans, els dissenyadors del pamflet van superposar a la seva imatge una secció de la bandera talibana, però sense adonar-se que precisament en aquesta part es representava la xahada. La xahada és la professió de la fe i el primer pilar de l'islam, de manera que associar-la amb la imatge d'un gos –animal que els musulmans consideren impur– és una ofensa.

EL CONFLICTE ENTRE RAMADERS I AGRICULTORS A TANZÀNIA

Les bases a l'Àfrica solen ser la distribució del poder polític i la distribució de recursos. En aquest cas que analitzem s'exposa una problemàtica entre ramaders massai i agricultors. La zona turística de Tanzània, on hi ha els parcs nacionals del Serengeti i del Gorongoro, era terra massai. Els massais són nòmades i tenen una cultura molt forta. Tanzània, des de la seva independència, ha intentat integrar totes les nacionalitats perquè tinguin un sentiment fort de nacionalitat tanzana. Es va imposar una llengua nacional local per a tothom, el swahili, i s'ha intentat forçar que tots els grups nòmades s'assentin. Els massais tradicionalment han estat tan orgullosos del seu estil i manera d'entendre la vida que sempre han tingut problemes per a l'assentament permanent. Encara ara hi ha massais nòmades, malgrat el govern tanzà i la comunitat internacional, que, sovint, els han maltractat socialment. Ocupaven zones al Serengeti, però, com que aquesta àrea geogràfica es va convertir en parc nacional, els massais van ser-ne expulsats. Pobles sencers que vivien allà van ser traslladats i els van donar altres terres. El problema és que són gent nòmada, ja tenien el seu circuit per portar les vaques i els van assentar en zones on no volien estar-s'hi.

Pel que fa als agricultors, hi ha tota una part al sud de la zona d'Aroucha que és bastant fèrtil, on el Govern tanzà ha impulsat l'agricultura i està intentant portar-hi els grangers. El problema és que aquestes terres eren massais i hi passaven les vaques. I aquí rau el conflicte entre els agricultors i els nòmades. Els massais passen per on han passat sempre, però ara hi ha cultius que les vaques arrasen. L'agricultura s'emporta també l'aigua, amb la qual cosa hi ha menys aigua per a les vaques. Hi ha menys herba també per al pasturatge, amb la qual cosa els massais porten les vaques on hi ha més bones pastures, que és on s'estan assentant els grangers. El govern dona suport amb l'exèrcit als grangers en contra dels massais i les ONG donen suport als massais en contra del govern. Els episodis d'escalada de violència entre agricultors i ramaders massai s'han agreujat a la zona. Els grangers avisen l'exèrcit, que intenta posar ordre utilitzant la violència contra els massai.

Aquest cas és molt complex i no suporta les anàlisis simplistes i maniqueistes. El conflicte, doncs, consisteix en la distribució dels recursos. L'estratègia del Govern tanzà, aliat amb els agricultors, passa per imposar-se i llevar-li les terres als massai. D'altra banda els massais, animats per les organitzacions internacionals de protecció de la cultura local, intenten recuperar el que han perdut.

TAULA 4.14. Absència de SOCINT en la crema de l'Alcorà (2012)

Va ser un enorme error desconèixer que l'Alcorà és l'objecte material més sagrat per a qualsevol musulmà i és interpretat com un greuge. Tant és així que ni tan sols cap altre objecte pot col·locar-se físicament sobre l'Alcorà, que sempre ha d'ocupar una posició superior i prominent.

TAULA 4.15. Absència de SOCINT en la distribució de pamflets (2017)

Aquest n'és un dels exemples més gràfics. Per les unitats militars americanes, els gossos tenen un doble paper: són un suport indispensable en la cerca de persones i en la cerca de dipòsits de municions; les seves habilitats superen l'ésser humà i ja van utilitzar aquests animals durant la Segona Guerra del Golf. En canvi, en la cultura àrab el gos és un animal impiu i brut. Entrar amb un gos a casa d'un musulmà és embrutar i, així, es provoca un dany no desitjat.

TAULA 4.16. Exemple d'èxit SOCINT a Tanzània

Un dels grans problemes en la resolució de conflictes és que, en molts casos, a les taules negociadores només es convoquen els col·lectius o grups que causen més problemes o que defensen una postura més intransigent. En canvi, altres persones o col·lectius que treballen per la pau i són menys bel·ligerants no hi són convocats perquè realment no constitueixen el problema.

En el conflicte entre ramaders massais i agricultors, a les taules negociadores organitzades pel govern i per ONG internacionals s'hi convocaven solament els agricultors i els massais més violents. Els acords adoptats solien afavorir el grup de persones violentes i s'excloïa per exemple les dones. Les dones i els nens en els conflictes són fonamentalment les víctimes. A l'Àfrica pràcticament no se'ls inclou a cap taula negociadora encara que són actors principals.

L'èxit de la mediació en aquest cas va ser excloure els actors més extremistes i incloure la dona com un actor principal en el procés de negociació entre agricultors i ramaders massai per avançar en el procés de negociació i la recerca d'un consens.

CONCLUSIONS

- L'entorn familiar, laboral, d'amistats i comunitari d'una persona en risc de radicalització violenta ha de tenir recursos, instruments i entorns professionals al seu abast que no siguin estrictament la policia per poder vehicular el seu neguit i el seu dubte en la interpretació de senyals febles. Qui pot educar la seva mirada? Poden ser serveis socials, l'escola, tècnics municipals, mentors socials que ja s'utilitzen en altres àmbits, però no sempre ha de ser una resposta securitària. I, a més, val la pena! De fet, en una mostra de cinquanta casos de terroristes individuals, el 70% van deixar rastre i senyals febles que alertaven del seu procés de radicalització violenta o de la planificació d'un atemptat.
- No es pot fer política de prevenció de l'extremisme violent amb mesures ambulatories, ni solucions úniques o aproximacions unidimensionals que afavoreixin la dispersió de responsabilitats o la descoordinació entre actors. Si acceptem que el terrorisme i l'extremisme violent són fenòmens polimòrfics o polièdrics sembla intel·ligent –i, fins i tot, prudent– analitzar-los des de diverses perspectives com proposa l'anàlisi multidimensional de Moussa Bourekba.
- Per tal d'evitar la dispersió d'esforços, energia i responsabilitats és convenient la capillaritat del coneixement i la promoció de grups de treball interdisciplinaris on convergeixin acadèmics, policies, comunicadors i professionals amb experiència en el treball de camp sobre l'extremisme violent. Quin seria l'objectiu d'aquests grups multidisciplinaris? La transferència de coneixement, compartir bones pràctiques, corregir males praxis i articular accions orientades a prevenir l'extremisme. El resultat seria un producte empíric, no especulatiu, i útil per als decisors polítics que, al cap i a la fi, promouen les polítiques públiques.
- En aquest món globalitzat cada cop més líquid, incert i complex l'extremisme violent pot mutar igual com evolucionen les societats on es gesta. Hem d'analitzar totes les variables del gihadisme com ara l'increment de conversos o el rol de més implicació de la dona. ¿Pot ser que Occident fomenti l'individualisme, la superficialitat o la liquació entre el veritable i el fals? Moltes persones amb crisis d'identitat troben el seu oasi identitari –com diria Manuel Castells– en l'islam radical, que els proporciona un codi vital clar i sense matisos, perquè el salafisme és disruptiu i, malgrat ser un corrent literalista, atrau molts joves perquè és contestatari i bel·ligerant envers Occident i trencador respecte de l'islam tradicional. Però no ens podem circumscriure exclusivament en l'extremisme violent gihadista perquè en el futur poden evolucionar o sorgir altres extremismes.⁸⁰

80. Com, per exemple, l'esmentat en el capítol 1 Incel Movement, i també el *neoludisme* o la tecnofòbia.

GRÀFIC 4.9. Elements d'intel·ligència sociocultural

Consciència de ciutadania en l'àmbit local

Impulsar el talent i la passió de les persones en favor de les comunitats.
Quin és el seu talent?

Innovació social: crear solucions noves a problemes antics

No caure en el folklore i fomentar l'empatia

Crear espais de confiança. Contrarestar per què ho fas
Segur que hi ha algun interès al darrere...

Hem de dubtar i preguntar

Sobretot, intel·ligència sociocultural

CAPÍTOL 5

PROJECCIÓ D'ESCENARIS

El vent apaga una espelma i revifa el foc
Nassim Nicholas Taleb

Al capítol 1 fèiem referència a la fugida del poble israelià d'Egipte i ara que encetem el darrer capítol d'aquest llibre ens tornarem a fixar en aquest passatge històric per a parlar de les noves formes de terrorisme. L'èxode ens mostra allò que podrien haver estat les primeres accions de bioterrorisme, és a dir la utilització d'armes biològiques per a desestabilitzar una societat. Vegem tot seguit una possible anàlisi científica plausible dels fets recollits a l'Antic Testament.

Segons les escriptures bíbliques, la primera de les plagues va convertir el riu Nil, font de vida a l'antic Egipte, en sang. El doctor John Marr, que va ser cap d'epidemiologia a Nova York, va difondre una teoria segons la qual el riu Nil es va tnyir de color vermell per la presència d'un tipus d'algues. Aquesta proliferació d'algues va provocar que l'aigua del mar i del riu adquirís un color vermellós semblant a la sang.

D'altra banda, l'elevada concentració de toxines, segons el doctor Marr, va provocar les quatre plagues següents: les granotes van créixer sense control perquè no hi havia depredadors. Un cop la sobrepoblació de granotes va morir, van aparèixer les mosques que després afectarien els ramats. La gent, al contacte amb aquest bestiar malaltís per les infeccions transmeses per les mosques, va començar a patir nafres que van ser interpretades com la sisena plaga.

La calamarsa i el foc van aparèixer per l'erupció del volcà de l'illa de Santorini l'any 1627 aC, època en què es data aproximadament l'èxode del poble israelià. L'explosió volcànica va ser tan gran que la pols expulsada a l'atmosfera va enfosquir la llum del sol durant dies, fet que va quedar gravat en els anells dels troncs dels arbres. S'han descobert escrits egipcis de l'època que descriuen aquest esdeveniment com una llarga nit que va durar nou dies.

No obstant això, els teòlegs jueus, cristians i musulmans plantegen un misteri que d'entrada la ciència no resolia. La desena plaga no tenia explicació científica i demostrava la intervenció divina, ja que no hi ha cap mecanisme natural que seleccioni els primogènits perquè aquests i no la resta de germans morissin amb motiu de la darrera de les plagues. Aquesta és la plaga que suposadament va convèncer el faraó que Déu era al costat dels jueus i que era inútil lluitar contra el seu poder; per això va accedir aleshores a la marxa del poble d'Israel.

Però... aquesta selecció de primogènits en la desena plaga també pot tenir una explicació científica. A l'Antic Egipte, els primogènits tenien dret a rebre doble ració de gra. Per culpa de l'erupció volcànica i per a evitar que la calamarsa destruís les collites —la qual cosa hagués provocat una gran fam— el gra es va recollir precipitadament. El faraó va ordenar la collita urgent del gra i es va emmagatzemar sense tenir en compte la humitat de les sitges i del mateix gra, cosa que va fer que es

florís i es cobrís de toxines mortals. Si els primogènits rebien doble ració de menjar és perfectament lògic que morissin abans i en bloc, pràcticament tots al mateix temps.

Aquest exemple pretén explicar que l'estudi del terrorisme ha d'analitzar tota la informació i dades al seu abast abans d'elaborar un judici prematur, imprudent o incomplet. L'exposició dels fets que s'han explicat sobre la fugida del poble d'Israel és només un enfocament explicatiu des d'una perspectiva científica, però òbviament ningú pot negar que l'explicació biològica de la influència de les algues i l'explicació geològica de l'erupció del volcà pot ser plausible. La tasca d'un analista serà la de trobar explicacions racionals que desmuntin l'argumentació fonamentalista, partidista o subjectiva de qualsevol organització terrorista. Fins i tot, sovint serà necessari i pertinent plantejar explicacions irracionals, imaginatives o especulatives per a poder detectar vulnerabilitats o escenaris futurs.

TERRORISME I ARMES DE DESTRUCCIÓ MASSIVA

L'any 2006, el Consell Assessor de Seguretat Nacional dels Estats Units va definir les armes de destrucció massiva com «les armes capaces d'infligir greu dany destructiu, psicològic i/o econòmic». La probabilitat d'un atac terrorista amb agents químics, biològics o nuclears sembla, a priori, baixa. No obstant això, els efectes d'un atemptat d'aquestes característiques serien molt greus, tal com veurem en els dos exemples que tractarem en aquest apartat. Tanmateix, com a estudiosos del fenomen terrorista, és un escenari que ens hem de plantejar.

Vegem algunes pistes sobre aquesta qüestió: Al-Qaeda va difondre un manual d'onze volums i el darrer està dedicat a les armes de destrucció massiva. La informació continguda en el disc dur d'un ordinador portàtil oblidat per seguidors d'Osama bin Laden quan fugien de Kabul a la tardor del 2001 suggereix que treballaven ja en aquella època en l'adquisició d'agents químics i biològics. Al febrer de 2002 nou terroristes van ser detinguts en una barriada de la perifèria del sud de Roma. Portaven quatre quilograms de cianur i un mapa actualitzat de la xarxa hídrica de la capital italiana. Es sospita que els detinguts pretenien contaminar les aigües de la ciutat amb el risc de provocar una tragèdia per la quantitat d'agent químic incautat per la policia. Per tant, no podem ser ingenus i pensar que l'execució d'un atemptat d'aquestes característiques és impossible. És improbable, però no impossible.

TERRORISME I ARMES QUÍMIQUES

L'ús de clor per part de DAESH a l'Iraq o Síria, així com el reclutament de professionals qualificats, mostren l'esforç i l'interès que ha tingut aquesta organització terrorista per la fabricació d'armes químiques. A continuació s'exposa l'únic cas d'atemptat terrorista consumat mitjançant l'ús d'armes químiques.

TAULA 5.1. Atemptat terrorista consumat amb armes químiques**Aum Shinrikyo**

Organització terrorista originària del Japó, amb semblances a una secta apocalíptica, que el 1995 va perpetrar un atac mortal amb gas sarin al metro de Tòquio. Aum Shinrikyo, que significa «veritat suprema», va ser fundada per Shoko Asahara, que assegurava ser al mateix temps Crist i el primer «il·luminat» des de Buda.

El grup es va convertir oficialment en una organització de caire religiós al Japó l'any 1989 i va arribar a tenir milers de seguidors. Alguns dels seus membres eren estudiants d'universitats d'elit internacionals. El grup, inicialment religiós, es va convertir gradualment en un culte a l'apocalipsi ja que els seus membres estaven convençuts que el món viuria una Tercera Guerra Mundial i que només ells sobreviurien. Amb el pas del temps el grup es va tornar més violent: segrestaven, ferien i assassinaven els qui ells consideraven els seus adversaris.

El 20 de març de 1995 membres del grup van dispersar bosses amb gas sarin al metro de Tokyo. El gas sarin és el més volàtil dels agents nerviosos i pot provocar la mort en pocs minuts. El balanç de l'atac va ser de tretze víctimes mortals i centenars de ferits. L'atac va causar un gran impacte al Japó, un país que s'enorgullia de la seva baixa criminalitat i de la seva cohesió social. Actualment el grup s'ha estès per diferents països europeus amb més presència a Rússia on, tot i ser il·legal, es calcula que pot tenir uns 30.000 seguidors. Als Estats Units i molts altres països, Aum Shinrikyo està considerada una organització terrorista.

Actualment s'anomena *Aleph e Hikari no wa* i és legal, tot i que està catalogada com a «religió perillosa» i està sotmesa a una vigilància especial per part de les autoritats japoneses.

TERRORISME AMB ARMES BIOLÒGIQUES

L'ús d'armes biològiques és un escenari d'enorme impacte per l'hipotètic balanç de potencials víctimes. Planificar i executar aquest tipus d'atacs exigeix –com veurem en l'exemple següent– cert grau d'experiència i de coneixements tècnics. La troballa a l'any 2014 d'un ordinador portàtil d'un membre de DAESH a Síria fa palès l'interès de l'organització terrorista per l'accés a armes biològiques. L'ordinador trobat contenia informació sensible sobre la fabricació i els efectes de les armes biològiques, més concretament de l'ús de la pesta bubònica en atemptats a gran escala. L'autoinoculació d'un virus o la dispersió d'un agent patògen a zones amb molta concentració de persones també són escenaris plantejats en termes de seguretat. Analitzem en la taula següent el cas més rellevant d'ús d'armes biològiques a la història recent del terrorisme.

TAULA 5.2. Bruce Ivins i els enviaments amb àntrax

El 18 de setembre de 2001 als Estats Units, una setmana després dels atacs contra les Torres Bessones i el Pentàgon, es van enviar diverses cartes impregnades amb espores d'àntrax.

Els sobres van ser enviats per correu ordinari a diferents cadenes televisives i a dos senadors demòcrates. L'àntrax usat a les primeres cartes era una pols de color cafè, mentre que a les segones era una pols molt més refinada.

Les conseqüències directes de l'enviament de les cartes va ser la mort de cinc persones, la infecció de més de vint i el tractament profilàctic amb antibiòtics a més de deu mil persones exposades a l'agent biològic. Les conseqüències col·laterals van ser la paralització del servei postal durant dies i el tancament d'algunes sucursals postals durant anys. El cost econòmic generat per la crisi de l'àntrax va superar els mil milions de dòlars. Però la conseqüència subjectiva més important va ser l'atmosfera de por i inseguretat que es va generar durant mesos en la societat nord-americana. Una atmosfera que sempre actuarà com a precedent històric o record subjacent davant de qualsevol succés de característiques similars.

L'any 2010, després de diversos anys d'investigació, l'FBI va concloure que Bruce Ivins, microbiòleg nord-americà, era l'autor de l'enviament de les cartes. Un sol individu va posar en escac les autoritats americanes, va perllongar una investigació de l'FBI durant anys i va generar una percepció d'inseguretat duradora i latent encara avui.

TERRORISME AMB ARMES NUCLEARS

La detonació d'una arma nuclear continua sent la forma menys versemblant de terrorisme amb armes de destrucció massiva. La probabilitat és menor que la d'un atemptat amb substàncies químiques o biològiques. Però, en cas que es materialitzés tindria conseqüències inimaginables per a la cohesió interna i la governabilitat de les societats afectades. En l'obra *The four Faces of Nuclear Terrorism*, Charles D. Ferguson i William C. Potter exploren les distintes possibilitats que una organització terrorista podria tenir d'emprar mitjans nuclears o elements radiactius per a la perpetració d'atemptats:

- el robatori d'una arma nuclear del seu magatzem o lloc de custòdia, o la seva compra al mercat negre, amb el propòsit de detonar-la;
- la recopilació de material nuclear, ja sigui comprat, robat o autoproduït, amb el propòsit de fabricar una bomba;
- l'atac contra instal·lacions o magatzems nuclears o contra transports de residus radiactius, per a causar l'alliberament d'elements contaminants a l'exterior;
- l'ús de material radiactiu i explosius convencionals o d'altres mitjans per produir la dispersió o emissió en l'ambient circumdant.

L'opció terrorista més probable a curt termini consisteix en l'ús d'explosius convencionals adossats a materials radiactius contaminants, és a dir una «bomba bruta».

LA INNOVACIÓ TERRORISTA I LA CERCA DE CIGNES NEGRES

¿És possible que hi hagi aspectes del terrorisme que no hagin estat investigats, o que no ho hagin estat prou, i que generin innovació? A priori, la resposta hauria de ser no. Pocs temes de la història recent han atret tant l'atenció de periodistes, acadèmics, policies, jutges o de l'opinió pública en general. La innovació terrorista, històricament, ha consistit en la imitació, emulació o adaptació d'una capacitat tàctica existent (EVANGELISTA, 1988, 51). Actualment, la innovació terrorista es defineix com la introducció d'una nova tàctica, mètode o tecnologia que millora l'operativitat d'una capacitat ja existent (DOLNIK, 2007, 6).

Ja hem vist al capítol 2 que els cignes negres són fets que no es poden predir però que causen un gran impacte i s'intenta trobar-hi una explicació retrospectivament (TALEB, 2008).

Taleb presenta el problema de la inducció –obtenir conclusions generals a partir de dades particulars– utilitzant la metàfora del gall dindi de Russell, anomenat així en honor al filòsof i matemàtic Bertrand Russell, que és qui va exposar per primera vegada l'exemple.

FIGURA 5.1. La metàfora del gall dindi de Bertrand Russell

El gall dindi va comprovar que cada mati li donaven menjar i, després de mesos d'observacions, va concloure que hi havia una llei universal: «Aquests humans tan amables em deuen estimar molt perquè cada dia m'alimenten generosament». Quan va arribar el dia d'Acció de Gràcies, els amables humans van esmolar el ganivet i van demostrar que la llei que havia formulat el gall dindi valia ben poc. Pel gall d'indi, això era un cigne negre. Però pel carnisser, no, perquè ell sabia què passaria. Així, doncs, un cigne negre depèn del nostre coneixement i hem de tenir present que hi ha moltes coses que desconeixem.

El terrorisme sempre busca cignes negres. Els atacs de l'11-S compleixen els requisits d'un cigne negre i són un dels exemples més descriptius d'innovació en el terrorisme ja que va suposar una fallada d'imaginació en les mesures de seguretat adoptades en el transport aeri, però també ho va ser per l'impacte que va tenir en la definició de les polítiques de seguretat internacional dissenyades per incorporar la figura del terrorisme com una de les principals amenaces a l'estabilitat internacional.

En molts camps de la cultura i la societat s'elogia i incentiva el pensament creatiu i innovador en la cerca de cignes negres. Disciplines com l'art, la música, la ciència, l'economia o la tecnologia valoren el talent i la capacitat creativa com a fonts d'innovació. El terrorisme, igual com qualsevol fenomen, s'adapta al mateix ritme que la societat i, per tant, sempre buscarà fracturar les esquerdes en la seguretat. Vegem-ne alguns exemples a la taula següent.

TAULA 5.3. Exemples d'adaptació i innovació del terrorisme

Si el personal de seguretat dels aeroports occidentals...	aguditza el control de perfils físics estereotipats, el terrorista amb trets occidentals passa més desapercebut i els grups terroristes tendiran a reclutar nous membres occidentals i, si pot ser, amb documentació europea.
Si les autoritats controlen...	el flux de gihadistes que volen a Turquia, es proposen rutes alternatives per poder accedir a escenaris gihadistes.
Si la pressió es focalitza sobre Síria o l'Iraq...	el gihadisme proposa escenaris alternatius com Líbia.
Si el terrorisme contra objectius complexos...	(comissaries, instal·lacions militars, avions...) és més complex d'executar, els terroristes responen amb la infiltració de terroristes com a mecanisme d'aproximació als objectius per poder cometre atemptats.
Si per la pressió policial...	les organitzacions terroristes no tenen la capacitat d'establir grups o escamots de forma permanent a Occident, aleshores augmenta la difusió de propaganda on s'exhorta el terrorisme individual i s'incrementa exponencialment les possibilitats d'un atemptat terrorista.

Habitualment es determina que hi ha tres categories d'innovació terrorista:

- la *innovació tàctica*, que implica la invenció o l'adopció de noves tècniques, mètodes o tecnologies per a aconseguir els objectius planificats;
- la *innovació estratègica*, que implica la novetat en el desenvolupament històric de les campanyes terroristes i en la formulació de nous objectius;
- la *innovació organitzativa*, que suposa noves formes d'estructurar el grup terrorista o nous mètodes de reclutament.

Una innovació terrorista pot incloure més d'una categoria.

Per exemple, els segrestos d'avions perpetrats pel grup terrorista Front Popular d'Alliberament de Palestina (FPAP) van ser una innovació estratègica perquè tenien l'objectiu d'internacionalitzar el conflicte palestí. També van ser una innovació tàctica perquè s'aprofitaven de vulnerabilitats en la seguretat de les aerolínies. A més van ser una innovació organitzativa perquè el grup terrorista va utilitzar estrangers, com alemanys i japonesos, per a executar les accions.

Troblem un altre exemple d'innovació terrorista el 12 de desembre de 1984, quan l'IRA va atemptar contra la primera ministra Margaret Thatcher a Brighton (Anglaterra); la innovació tàctica va ser l'ús del temporitzador que va assegurar la fugida dels autors.

Un altre cas és el de l'11 de setembre de 2001, quan Al-Qaeda va introduir la conjunció de dues innovacions utilitzades abans: el segrest d'avions del FPAP que acabem d'esmentar i els atemptats suïcides de Hezbol·là per a la creació de verita-

bles míssils. Pels especialistes en seguretat, el segrest d'avions sempre havia estat un instrument de negociació i les mesures de seguretat s'orientaven cap a la detecció d'armes entre el passatge. La innovació radica en el fet que ningú va imaginar la possibilitat que el segrest d'una aeronau es convertís en una operació de martiri i que l'aeronau mateixa fos l'arma executora de l'acció terrorista.

TAULA 5.4. Exemples d'innovacions terroristes, per ordre cronològic

Data	Tipus d'innovació	Grup
1968-70	Segrest d'avions	FPAP
1973	Assassinat del primer ministre Luis Carrero Blanco	ETA
1984	Ús de temporitzador en l'atemptat fallit contra la primera ministra Margaret Thatcher	IRA
1995	Atac amb gas sarin al metro de Tòquio	Aum Shinrikyo
2001	Atacs de l'11 de setembre als Estats Units	Al-Qaeda
2005	Atemptat al metro de Londres	Cèl·lula vinculada a Al-Qaeda
2008	Intent de detonar un explosiu líquid en un avió	AQPA
2015	Atemptats a París	DAESH

La tendència a la innovació terrorista sembla més procliu en el terrorisme individual perquè el canvi o l'evolució tàctica en el si dels grups o organitzacions terroristes pot generar hostilitat o resistències entre els seus membres. A més, en el terrorisme grupal la innovació pot estar afectada per altres variables com l'escepticisme, la perspectiva estratègica de l'organització, el lideratge o les dinàmiques grupals internes. Per tant, en general, els grups terroristes són «operativament conservadors» i reacios a adoptar noves tàctiques i mitjans. En la història més recent hi ha molts casos d'innovacions tàctiques en el terrorisme individual:

- Mario Buda, anarquista italià, va planificar una acció terrorista l'any 1920. La novetat tàctica va consistir a combinar quaranta quilograms de dinamita, un carro de cavalls i un temporitzador rudimentari. Aquesta acció va ser el primer cotxe bomba i va provocar a Wall Street –l'objectiu escollit– 38 morts. Per tant, atemptats que han executat organitzacions com l'IRA, ETA o el gihadisme emprant vehicles carregats amb explosius tenen el seu precursor històric en la innovació tàctica de Buda.
- Ted Kazcynski, professor de matemàtiques, va enviar cartes amb càrrega explosiva per correu ordinari durant més d'una dècada. Fins al moment aquesta tàctica terrorista no era habitual, tot i que altres grups terroristes com ETA també la van utilitzar.
- Richard Reid, el terrorista que va intentar fer esclatar un avió entre París i Miami al desembre de 2001 mitjançant explosius ocults a la seva sabata. D'aleshores ençà es van establir mesures addicionals als punts d'accés dels passatgers per a controlar les sabates abans d'entrar a l'avió. De fet, avui encara és preceptiu, en molts casos, treure'ns les sabates quan estem al control d'embarcament.

- Khalid Aldawsari és un exemple d'innovació tàctica consistent a emprar avions no tripulats (drons) carregats d'explosius contra edificis oficials.
- Abdellatif Chiba va planejar enverinar pous d'aigua a càmpings i complexos turístics.
- Umar Farouk Abdulmutallab va intentar detonar un explosiu líquid durant un vol comercial entre Àmsterdam i Detroit. La seva acció va comportar un canvi en la legislació de seguretat als aeroports que restringeix la tinença de certa quantitat de líquids als controls d'accessos.

FUTURES FORMES DE TERRORISME

Què ens reserva el futur? Quines noves formes de terrorisme apareixeran a mitjà o llarg termini? Ningú no ho sap...

Amb algunes excepcions (KENNY, 2013; JENSEN, 2015), els estudis de terrorisme són eminentment retrospectius, descriptius o prospectius a curt termini. La gran majoria dels que apunten al futur poden englobar-se en l'anàlisi d'intel·ligència orientada a donar suport a l'acció de les agències amb responsabilitats en contraterorisme.

No obstant això, la millor eina d'investigació per a aquesta qüestió és l'anàlisi i la construcció d'escenaris, que consisteix a tractar de respondre moltes preguntes en clau «què passaria si» plantejant i imaginant diversos futurs. Convé tenir clar que la construcció d'escenaris no pot predir el futur ja que el futur no està escrit. Ja hem vist anteriorment que la història recent té cignes negres. Recordem per exemple «l'efecte papallona» del sacrifici l'any 2010 de Mohamed Bouazizi –el jove universitari i venedor ambulat tunisià que es va calar foc ell mateix–, que va provocar protestes i la caiguda del règim de Ben Ali a Tunísia, i que es va propagar a altres països i va donar lloc a les revoltes àrabs. Probablement, quan Bouazizi va prendre la decisió, pocs analistes podien preveure que la seva acció tingués conseqüències geopolítiques tan determinants.

- El terrorisme continuarà existint durant les pròximes dècades com un instrument de subversió, coacció i desestabilització sociopolítica.
- El creixement de la influència sistèmica del terrorisme i d'altres grups armats no estatals tindrà una relació directa amb l'adveniment d'una varietat molt àmplia de tecnologies transformadores.
- La simbiosi entre el crim organitzat i el terrorisme serà cada cop més gran i la línia que separa tots dos fenòmens serà cada cop més tènue (BASRA i NEUMANN, 2016). De fet, organitzacions que es consideraven terroristes s'han transformat en organitzacions criminals transnacionals amb ànim de lucre i que persegueixen determinats objectius polítics (WANG, 2010).

Tot i que en aquest llibre no ens centrem en l'anàlisi d'escenaris, sí que tractarem una mica l'evolució de les noves formes de terrorisme i la incidència d'alguna variable d'interès durant les properes dècades. El ciberterrorisme i l'ecoterrorisme no són, *stricto sensu*, noves formes de terrorisme; de fet, ja fa anys que en parlem però la seva evolució està eclipsada, en gran manera, per l'evolució del terrorisme global, que acapara tota l'atenció mediàtica. Per això, val la pena que parlem breument d'aquestes noves formes de terrorisme i d'algunes variables, pel seu marge d'evolució tàctica, estratègica i organitzativa.

CIBERTERRORISME

El ciberterrorisme és la convergència entre el ciberespai i el terrorisme. Es defineix com l'atac il·legal o l'amenaça d'un atac contra computadores, xarxes i la informació que s'hi emmagatzema i que té la finalitat d'intimidat o coaccionar un govern o una societat cercant objectius polítics o socials. Fa pocs anys semblava inversemblant parlar de ciberatacs que poguessin inutilitzar infraestructures crítiques però avui, en una societat cada cop més dependent de la tecnologia, és possible. Malgrat aquesta evolució, el ciberterrorisme encara té molt camí per recórrer i es perfeccionarà quan no sigui únicament un mitjà sinó l'objectiu de l'atac terrorista contra els sistemes d'informació i comunicacions. En l'actualitat els grups terroristes utilitzen el ciberespai per a la propaganda, l'adoctrinament i la captació però poden evolucionar estratègicament dirigint els seus atacs cap a la presa de control d'alguna infraestructura crítica (aeroport, xarxa viària, central nuclear, transport ferroviari...) que podria ocasionar danys d'extrema gravetat.

ECOTERRORISME

Aquesta forma de terrorisme busca la defensa, emprant la violència contra les persones i les coses, de l'ecologisme i dels drets dels animals. El Front d'Alliberament Animal o el Front d'Alliberament de la Terra són considerats als Estats Units com a organitzacions terroristes. No obstant això, hem d'aclarir que el moviment de defensa dels animals i del planeta és majoritàriament pacífic i que les seves accions de protesta o reivindicatives estan excloses de la definició de terrorisme. A més, a la nostra societat es poden tenir creences radicals sempre que no es defensin mitjançant l'ús de la violència.

ALTRES VARIABLES

La convergència de ciències com l'enginyeria, la biotecnologia, la informàtica o la nanotecnologia obren un camp fèrtil per a noves formes de terrorisme.

Si repassem el capítol 1 i les quatre onades terroristes de Rapoport, veurem que les tres primeres onades van durar aproximadament uns quaranta anys cadascuna. Això ens suggereix una pauta o model que segueix el cicle de la vida humana i on els somnis dels pares deixen de ser atractius per als fills.

Si ens aventurem en el terreny de la pura especulació i de les hipòtesis, potser la cinquena onada s'encavalcarà amb l'actual onada de terrorisme global i s'arribarà, com a base doctrinal heterogènia, a un escenari híbrid entre l'activisme socioecològic, el nihilisme i els extremismes religiosos submergits en la *Deep Web*.

Hem d'estudiar el terrorisme sense centrar-nos exclusivament en el gihadisme, tot i que sigui l'amenaça més real, perquè allunyar-nos de l'atenció mediàtica o de les opinions majoritàries sovint ens dona perspectives diferents i enriquidores amb què podem analitzar altres fenòmens importants que puguin emergir.

Un dels objectius del gihadisme és fomentar el sentiment de greuge d'Occident cap a l'islam. Les accions terroristes a Occident generen sovint manifestacions islamòfobes que, en alguns casos, han derivat en episodis violents explícits. No és un efecte col·lateral menor sinó que aquest full de ruta gihadista pretén polaritzar la societat musulmana occidental de la resta. En un futur, si l'amenaça gihadista continua atemptant contra països occidentals, els episodis de violència contra interessos musulmans podrien agreujar-se i, fins i tot, afavorir la gestació de grups terroristes islamòfobs. De fet, durant els darrers anys ha augmentat la xifra de morts a Europa en mans de grups o individus d'extrema dreta.

També hi ha altres manifestacions dels extremismisme que no són directament terrorisme però que són variables d'interès i que hem de tenir molt en compte en un futur proper com els delictes d'odi, la xenofòbia, l'homofòbia, el nihilisme, la islamofòbia o l'antisemitisme.

Una altra variable que cal tenir molt en compte en un futur és la creixent permeabilitat entre el terrorisme i el crim organitzat per la capillaritat d'interessos i mètodes criminals. L'accés dels grups terroristes a armes de foc, explosius o, fins i tot, armes de destrucció massiva pot tenir molts lligams i finestres d'oportunitat amb el crim organitzat.

Per finalitzar, m'agradaria fer la següent reflexió:

La seguretat infinita no existeix i s'ha d'assumir que la seguretat és un concepte subjectiu, volàtil i cada cop més líquid. La societat va acceptant alguns mantes com que *el risc zero no existeix* o que *la seguretat absoluta és una utopia*. L'acceptació del risc és el primer signe de fortlesa per evitar una societat timorata i feble davant l'amenaça terrorista.

El terrorisme és un exemple del que en polítiques públiques s'anomena problema malèvol pel seu caràcter retorçat, perquè muta amb la societat i per l'enorme dificultat de resoldre'l. Els problemes malèvols són el resultat de complexes interdependències i les seves fronteres són poroses. La lluita contra el terrorisme mai serà una ciència exacta perquè és un problema de ments i emocions, de conviccions i ideologies en les quals existeix una línia prima difícil de traçar entre l'expressió d'opinions legals, tot i ser extremistes, i la perpetració d'una acció terrorista.

PROJECCIÓ D'ESCENARIS: L'EXTREMISME VIOLENT AL 2050

Quan Roy Batty –el replicant de la pel·lícula *Blade Runner*– salva l'agent Rick Deckard de precipitar-se al buit i d'una mort segura, ens obsequia amb una interessant reflexió. Conscient que la seva vida com a màquina arriba al final, delibera davant el vulnerable Deckard amb una de les frases més icòniques del cinema de ciència-ficció.

IMATGE 5.1. Reflexions del replicant Roy Batty

Paraules de replicant

Jo... he vist coses que vosaltres no creuríeu. Naus de guerra cremant més enllà d'Orió. He vist raigs-c resplendir en la foscor, prop de la porta de Tanhauser. Tots aquests moments es perdran en el temps. Com llàgrimes en la pluja. És hora de morir.

El soliloqui del replicant és una barreja de resignació, transcendència i anhel vital.

Foto: fotograma de la pel·lícula *Blade Runner*

L'home actual, en certa manera, transita per un instant històric en el qual es planteja reflexions similars a les del replicant. Es resigna momentàniament davant de la

mort però, conscient de la seva transcendència vital, pretén vèncer-la mitjançant la ciència i la tecnologia.

De moment, si aquesta vida no és suficient per a poder fer postuereig, hi ha xarxes socials que podrien fer-ho després de la mort. «Quan el teu cor pari de bategar, tu seguiràs tuitant» –és l'eslògan que saludava els visitants de LivesOn, un servei web que, mitjançant l'anàlisi de piulades, gustos, sintaxi i aficions anteriors, es comprometia a tuitar per l'usuari finat afegint-hi un «toc» personal. Afortunadament sembla que LivesOn o Dead Space no han tingut gaire èxit en la seva pretensió d'interrompre el descans etern i si, ningú hi posa remei, continuarem sense wifi en el més enllà...

Per acabar aquest manual, s'han identificat cinc tendències que vertebraven l'evolució del terrorisme i els escenaris plantejats, i cinc *drivers*, entesos com a agents o factors que impulsen un canvi cap endavant. Vegeu-ho a la taula següent.

TAULA 5.5. Tendències i <i>drivers</i> associats al terrorisme	
Tendències	<i>Drivers</i>
L'evolució tecnològica en la biomedicina	Bretxa biològica
El sorgiment de noves ideologies	Transhumanisme i bioconservadurisme
El canvi climàtic	Desestabilització sociopolítica
La desocupació estructural associada a l'automatització	Nous placebos
L'augment de la població	Auge de les megaciutats

Font: elaboració pròpia.

El futur multipolar afavorirà que reneixin velles rivalitats i que se'n gestin de noves. La desigualtat agreujada per la bretxa biològica, la desocupació estructural, el canvi climàtic, l'auge de les ciutats estat i l'aparició de noves ideologies combinaran els seus efectes per a augmentar la inestabilitat sociopolítica i serà el millor brou de cultiu per a fomentar els radicalismes. El terrorisme continuarà existint durant les properes dècades com un instrument de coacció, subversió i desestabilització sociopolítica incentivat per ideologies radicals ja existents o per desenvolupar. La simbiosi entre el crim organitzat i el terrorisme serà cada vegada més productiva i la conseqüència serà que els objectius maximalistes i ideològics del terrorisme, en alguns casos, quedaran supeditats a interessos merament criminals.

LA BRETXA BIOLÒGICA I LA CULTURA DEL DESCART

En el primer dels escenaris, l'any 2050 la tecnologia aplicada a la medicina millorarà les capacitats del cos humà més enllà de la mera curació. Els avenços seran múltiples: nanorobots que circularan lliurement pel nostre organisme buscant lesions tissulars, braços biònics osteointegrats en el nervi, exoesquelets que afavoreixen l'estabilitat de persones amb lesions neurològiques, interfícies cervell-ordinador que potenciïn la capacitat sensorial, o marcapassos amb minihèlices integrades alimentades pel flux del torrent sanguini. Aquests avenços, entre d'altres, ajudaran a augmentar l'esperança i la qualitat de vida de milions de persones a curt termini. La població occidental, en termes generals, serà vella i, si bé els avenços en la tecnolo-

gia mèdica afavoriran vides més llargues i saludables, augmentarà el risc que moltes més persones contreguin malalties degeneratives. El futur accés als grans avenços en biomedicina podria també comportar una mena d'efecte darwinià, denominat bretxa biològica, que operaria com un controlador de l'evolució tecnològica. La bretxa biològica podria afavorir la supervivència del «més apte» i la creació d'una casta social millorada respecte d'altres éssers humans. D'una banda, les elits amb capacitat econòmica per accedir a aquesta tecnologia de millora biològica i, d'altra, els estrats socials sense capacitat per accedir-hi. La democratització d'aquesta medicina milloradora podria solucionar aquesta bretxa. De fet, durant el segle xx molts avenços mèdics –com l'ús de vacunes o antibiòtics– van començar a utilitzar-se en les classes altes, però al final van beneficiar tota la població, cosa que va contribuir a reduir i no ampliar les bretxes socials.

La bretxa biològica plantejaria un escenari en el qual milions de persones reclamarien l'accés a la tecnologia per a curar els seus éssers estimats i gaudir de més benestar físic i psicològic. La reivindicació podria ser estrictament sociopolítica, però també podria derivar en opcions radicals que, mitjançant la dissidència o la subversió, coaccionessin governs, corporacions internacionals i opinió pública per a evitar la bretxa biològica i defensar la universalitat dels avenços mèdics. La inaccessibilitat d'una gran part de la societat a aquests avenços podria afavorir una nova criminalitat lligada a la bretxa biològica com, per exemple, l'aparició de mercats negres, la cirurgia clandestina, el tràfic d'implants biològics o d'òrgans, *biohackers* que podrien piratejar dispositius biònics...

La bretxa biològica podria afavorir polítiques discriminatòries en favor de determinades elits socials o corporacions empresarials o, en el pitjor dels escenaris, de regulació d'excedent o el que s'anomena cultura del descart.⁸¹ El terrorisme vigilant podria incentivar l'aparició d'una insurgència per la supervivència en zones socialment i econòmicament deprimides.

EL NOU OPI DEL POBLE

La bretxa biològica descrita en el primer dels escenaris afavoriria la consolidació d'ideologies sociopolítiques vinculades al transhumanisme i al bioconservadurisme, que podrien confrontar en el futur i gestar violència política. El transhumanisme és una ideologia que exacerba el progrés tecnològic i pretén que l'espècie humana millori augmentant la seva capacitat física i cognitiva, però no d'una manera natural, com ho fa l'evolució biològica, sinó integrant –entre altres tecnologies emergents– la nanotecnologia, la robòtica, la biotecnologia o la intel·ligència artificial. La finalitat del transhumanisme és eliminar els aspectes no desitjats i no necessaris de la condició humana com el patiment, la malaltia, l'envelliment i, fins i tot, la mort. La normalització de la tecnologia cibernètica podria afavorir la creació d'un sentiment de pertinença a una subcultura en totes les seves dimensions.

El bioconservadurisme, però, equivaldria a una opció ideològica bel·ligerant i fins i tot hostil amb l'optimisme tecnològic i el transhumanisme. El descontentament per les institucions polítiques i les elits i l'augment de la població immigrant en alguns països, generarà un terreny fèrtil per al discurs populista i l'auge de partits d'extrema esquerra i extrema dreta.

El llindar de l'any 2040 podria comportar controvèrsia política, més activisme i polarització social però també l'aparició d'ideologies radicals en tots dos espectres polítics i que podrien optar per la violència per a imposar el seu ideari. Com hem vist en capítols anteriors, Ted Kaczynski, àlies *Unabomber*, per a protestar contra el desenvolupament tecnològic de la humanitat, va enviar entre 1978 i 1995 setze bombes a diferents objectius, va assassinar tres persones i va ferir-ne vint. En el seu manifest neoludita titulat «La societat industrial i el seu futur», difós el 1995,

81. El papa Francesc, després de visitar els camps d'extermini d'Auschwitz i Birkenau, va dir que «la nostra societat està contaminada per la cultura del descart, que afecta les persones més febles i fràgils. Una cultura de l'exclusió de tothom qui no tingui capacitat de produir segons els termes que el liberalisme econòmic exagerat ha instaurat i que exclou els animals, els éssers humans i, fins i tot, el mateix Déu». El papa Francesc diverses vegades ha definit com a inadmissible aquesta pràctica de descartar productes i, fins i tot, la vida humana: els pobres, els immigrants, els vells, els infants no nascuts, les persones econòmicament vulnerables o els que no tenen veu.

Kaczynski fa la reflexió següent: «si penses que un gran govern interfereix ara massa en la teva vida, simplement espera fins que comenci a regular la constitució genètica dels teus fills». L'aparició d'individus o grups terroristes vinculats al bioconservadurisme o el ressorgiment de neoludites podria comportar que identifiquessin científics, mecenes filantròpics, líders transhumanistes o corporacions tecnològiques com a objectius potencials. L'altre extrem de l'espectre terrorista estaria integrat per grups o moviments violents vinculats a una ideologia radical escindida del transhumanisme que podrien establir com a objectius els líders bioconservadors i perpetrar sofisticats atemptats amb armes letals autònomes (nanorobots, microdrons, *killer robots*...).

Actualment, un moviment ecoextremista denominat *Individualistas Tendiendo a lo Salvaje* (ITS) ha perpetrat diferents accions violentes utilitzant explosius contra empreses i ha assassinat experts en nanotecnologia, química o biotecnologia. El 29 de juny de 2016, ITS-Mèxic va reivindicar l'assassinat d'un treballador de la Facultat de Química de la Universitat Nacional Autònoma de Mèxic. El seu comunicat descriu la bel·ligerància contra el concepte d'un «millor demà» associat al progrés i a la tecnologia:

Nosotros NO creemos en un «mejor mañana», no somos «revolucionarios» ni nos identificamos con sus ideologías recicladas, somos individualistas-terroristas con objetivos egóicos, políticamente incorrectos, amorales e indiscriminados [...] Ejecutamos a este hombre para demostrar que NO sentimos respeto por la vida de los hipercivilizados universitarios ni de ningún otro, que DESPRECIAMOS sus rutinas, sus normas y su moral, que RECHAZAMOS la igualdad, el progreso humano, la tolerancia, la ciencia, el colectivismo, el cristianismo, el pacifismo, la modernidad y demás cagadas que huelan a domesticación civilizada.» Comunicado de las ITS 2016

El tecnohumanisme –l'evangeli de la innovació– i el dadisme –la religió de les dades– són els dos corrents pseudoreligiosos que alimentaran l'ànima de milions d'acòlits durant les pròximes dècades. Possiblement el segle xx ha estat el de la propietat i el segle XXI serà el segle de l'ús. Però, de l'ús de què? Doncs l'ús de les dades per a acumular i processar més informació. Els principals gegants tecnològics operen amb la premissa que no hi ha límits per al nombre de dades que es poden produir, recopilar, comercialitzar i compartir. Però la connectivitat no només és un mitjà d'explotació de dades, també ho pot ser de dominació. En el passat la censura implicava el bloqueig a la informació. En el futur, la veritat potser és una anècdota. Hi haurà una abundància d'informació que, si no va acompanyada de les habilitats necessàries per a convertir-la en coneixement, augmentarà el risc de trivialitzar debats importants i serà un terreny fèrtil per a la manipulació i la mentida. La multiplicació de les imatges i la saturació de dades pot dur a una anestèsia dels sentits, a una ceguera temporal, a una desafecció vital i moral que pot afavorir relats falsos o alimentar la distracció o l'apatia col·lectives. L'any 2040 la censura potser funcionarà amb la difusió de quantitats ingents de dades que diversifiquin l'atenció, a manera de nou «opi del poble», cap a la nimietat.

Actualment els partits transhumanistes són marginals, però en un futur la dualitat clàssica entre la dreta i l'esquerra pot transformar-se progressivament en una oposició política i ideològica entre bioconservadors (dreta) i transhumanistes (esquerra). L'extremisme ultracatòlic o l'evolució del gihadisme podrien establir com a objectius potencials les persones, corporacions i associacions representants de les *tecnoreligions* esmentades i identificar-les com a infidels o heretges que qüestionen la voluntat de Déu.

CLIMA DE VIOLÈNCIA

El tercer escenari es relaciona amb el canvi climàtic i l'escassetat de recursos bàsics, que afavoriran el conflicte i la fragilitat sociopolítica. El canvi climàtic pot influir de diferents formes. D'una banda, la fragilitat dels ecosistemes dificultarà la seguretat alimentària i l'accés de milions de persones a l'aigua. L'escassetat de l'aigua –pel control dels recursos hídrics i de la seva qualitat– farà créixer la demanda i la competència, probablement augmentarà la pressió sobre les estructures de govern i augmentarà la inestabilitat política. Com menys aigua, menys cultius i amb menys cultius, preus més elevats. És molt probable que el canvi climàtic interrompi la producció d'aliments a moltes regions, augmenti els preus i la volatilitat del mercat, i també el risc de protestes, disturbis i conflictes socials.

D'altra banda, hi haurà inundacions severes en zones densament poblades que provocaran la degradació costanera i amenaçaran la viabilitat de la terra baixa, fins i tot abans que estigui submergida, cosa que provocarà desplaçaments i migracions. La temperatura mitjana a la Terra seguirà ascendint i s'incrementaran les onades de calor, sequeres, incendis, huracans i tornados. L'absència de precipitacions disminuirà la qualitat de l'aire i a les grans ciutats la contaminació es perpetuarà, fets que afavoriran les afeccions respiratòries. El deteriorament general de la qualitat del medi ambient, amb la contaminació de l'aire, la pèrdua de la biodiversitat i la degradació dels hàbitats naturals, afectarà la qualitat de vida de les persones i provocarà grans moviments migratoris a la recerca de més seguretat ambiental.

El canvi climàtic comportarà més inestabilitat política, nous conflictes amb relació als recursos naturals i inseguretat dels mitjans de subsistència. Els grups armats no estatals, encara que no són un fenomen nou i no sempre estan associats al terrorisme, tindran progressivament un paper més important. En el futur evolucionaran com una hidra en forma de milícies, grups insurgents, senyors de la guerra, mercenaris, grups paramilitars, càrtels, bandes de carrer, organitzacions criminals i grups terroristes professionalitzats vinculats a noves ideologies influenciades per la fragilitat de l'Estat, l'escassetat de recursos i el canvi climàtic. En alguns entorns fràgils amb escassetat de recursos, els grups armats no estatals operaran per a «omplir el buit» deixat per l'Estat i proporcionaran serveis bàsics per a assegurar la confiança i el suport entre la població local.

Els grups de població afectats seran més vulnerables no només als impactes climàtics negatius sinó també al reclutament terrorista, que oferirà mitjans de vida alternatius i incentius econòmics. Els desafiaments de seguretat que sorgeixin dels conflictes pels recursos locals, la violència a gran escala i la migració massiva seran particularment forts allà on l'autoritat i la legitimitat de l'Estat siguin febles i alimentaran un cercle viciós de fragilitat i violència armada. Les tensions socials causades per les migracions i la percepció d'una cultura global intrusiva seran més agudes entre els qui busquin mantenir els seus costums i creences indígenes i tradicionals i se sentin amenaçats pels canvis. La marginació, com avui, seguirà sent un dels vectors de la radicalització.

EL GIR TRAÏDOR I LA MÀQUINA DE CLIPS

Imaginem que construïm una màquina l'objectiu de la qual sigui fabricar tants clips com pugui. Sabem que l'automatització dels processos augmenta l'eficiència productiva amb l'objectiu de produir més gastant menys. Podríem fixar que la nostra màquina només fabriqués un milió de clips, però potser un cop assolida la xifra –aquí el concepte de gir traïdor– podria dedicar-se obsessivament i implacablement a millorar la seva eficiència productiva, consumint cada vegada més i més recursos. En termes d'eficiència tecnològica, el seu objectiu sempre seria millorar l'últim decimal de la

IMATGE 5.2. La màquina de clips i el gir traïdor

L'inquietant relat de la màquina de clips serveix per a veure que els temors sobre l'automatització i la pèrdua de l'ocupació han estat recurrents al llarg de la història.

mesura de producció. La màquina fabricaria milions de clips les 24 hores del dia, sense fatiga, sense emmalaltir i, per descomptat, sense reclamar la revisió del conveni laboral. Quan la nostra màquina hagués esgotat la matèria primera necessària per a fer la seva tasca trobaria la forma més eficient de transformar qualsevol material sobre la faç de la Terra –qui sap si fins i tot carn humana– per a continuar fabricant els seus preuats clips.

La preocupació per l'atur tecnològic ha sorgit periòdicament des de la Revolució Industrial, en la qual teixidors i artesans anglesos es van quedar pel camí després de la introducció dels telers mecànics. En la dècada de 1980, Pittsburgh, anomenada antany la «Ciutat de l'Acer», va patir una enorme crisi econòmica que va derivar, al mateix temps, en una crisi demogràfica. La competència estrangera, l'automatització de la indústria i la recessió nacional, la va sumir en una profunda crisi que va impactar contra tota una generació de treballadors. Quaranta anys després, Pittsburgh ha res-sorgit i la seva font econòmica prové dels serveis de salut, educació, tecnologia i robòtica. El renaixement de Pittsburgh és un argument històric per a constatar que l'automatització de la indústria, encara que a priori pot tenir un impacte econòmic i demogràfic negatiu, és un estadi previ per al creixement de moltes ciutats. No obstant això, els experts també vaticinen que la implantació de noves tecnologies en la indústria implicarà la destrucció de milions de llocs de treball. Hi ha el risc que els beneficis directes d'aquest procés siguin molt selectius i recaiguin majoritàriament en els propietaris dels mitjans de producció: corporacions multinacionals, fons d'inversió, elits que acumulin un alt percentatge del capital i dels beneficis.

Cap al 2050 podria haver-hi un escenari més polaritzat de la riquesa, en la mesura que els algorismes expulsin les persones del mercat laboral i la riquesa econòmica i tecnològica quedi concentrada en mans d'una elit, cosa que generarà una desigualtat social i política sense precedents. Amb la desaparició de centenars de professions es gestarà una bossa cada vegada més àmplia d'atur estructural conformada per ciutadans sense els coneixements i les habilitats necessàries per a ocupar alguns dels nous llocs de treball. El dilema econòmic i social més important del segle XXI podria ben bé ser què fer amb els milions de persones expulsades del mercat laboral. Si a aquest escenari afegim que els demògrafs projecten que la població mundial s'eleva a nou mil milions aproximadament el 2050, la classe mitjana treballadora tindrà l'excedent més gran de la història de la humanitat.

No sembla difícil vaticinar que milions de persones podrien configurar una massa crítica, descontenta, frustrada i vulnerable de ser radicalitzada per ideologies contràries a l'exclusió laboral i la substitució de les persones davant de les màquines. Paradoxalment, els països amb més desenvolupament econòmic i, per tant, més capaços de costejar la inversió econòmica associada al canvi de paradigma econòmic, seran també els que pateixin un risc més elevat d'agitació política.

La fractura social entre un sector de la societat que gaudeix dels rèdits del nou model productiu i una massa creixent d'exclusos generarà enormes tensions en la viabilitat dels models polítics d'Estat assistencial, no només per la incapacitat de l'Estat de pagar els costos creixents de subsidiar un sector majoritari de la població incapaç de cobrir les seves necessitats, sinó també per la legitimitat del mateix sistema, qüestionat d'una banda per l'atipament dels ciutadans que es convertiran en aportadors nets de recursos i, d'altra banda, desafiat per la indignació del sector majoritari de la població estancat en termes de benestar i sense opcions reals de millora i ascens social.

La gestió política del descontentament social també pot adquirir un caire distòpic. Davant de la incapacitat governamental de fer partícip la majoria de la població dels beneficis de l'automatització, aquestes institucions poden encoratjar o tolerar que els exclusos es submergeixin en mons virtuals que els proporcionaran la dosi de placebo necessària per a sobreviure a la grisa quotidianitat. El consum de drogues de metabolisme lent –depressores– seria igualment una popular via d'escapament per a

temperar els «descartats». Aquesta massa, potencialment addicta a noves drogues i mons virtuals, seria un grup diana idoni per a una narrativa que encoratgés la revolta violenta contra els actors (públics i privats) que per conservar la seva privilegiada forma de vida han llançat el gruix de la societat a un estat pseudovegetatiu.

L'enunciat «automatització = pobresa i opressió» és un argument que, revestit de certa pàtina revolucionària, incentivaria la gènesi de grups vinculats a l'extrema esquerra i dreta, els quals es presentarien a si mateixos com l'avantguarda d'unes classes populars que han de lluitar contra el capitalisme digital per a no acabar subjugades per l'elit propietària de les màquines.

Des de la perspectiva de la seguretat, el conflicte social que va provocar la primera Revolució Industrial va ser eminentment local i reprimat per l'Estat. Quina és la gran diferència amb el conflicte que podria generar-se amb l'eliminació de milions de llocs de treball durant el segle XXI? La diferència serà que la mateixa tecnologia i l'accés a les dades amplificarà globalment el conflicte social. Les tecnologies relacionades amb la sociabilitat virtual continuaran facilitant l'organització i la difusió de protestes socials que transcendeixin les fronteres i desencadenin altres protestes amb una velocitat cada vegada més gran. El coneixement dels esdeveniments a l'estranger serà constant i en temps real, cosa que alhora brinda l'oportunitat que les respostes violentes s'orquestrin a través de noves xarxes de comunicació difícils de rastrejar.

Les opcions més bel·ligerants i revolucionàries contra l'automatització podrien tenir sinergies amb individus o grups terroristes vinculats al bioconservadurisme, *neoludisme* o anarcoprimitivisme, que podria comportar connivència d'objectius propagandístics i tàctics.

LA POLIS DEL FUTUR

L'any 2050, al voltant del 70% de la població mundial viurà en àrees urbanes, atreta per l'accés a llocs de treball, recursos i seguretat. Els increments més grans en la urbanització seran a l'Àfrica i Àsia. La dicotomia urbana que pot sorgir, en termes de seguretat, es pot explicar mitjançant l'extrapolació fins a l'absurd dels exemples contemporanis següents.

D'una banda, la consolidació de diverses ciutats estat, com ara Singapur, que es convertiran en nodes del comerç global i pols d'innovació tecnològica. Gran part d'aquestes ciutats acolliran les elits biològiques i seran la seu de grans corporacions empresarials. Aquestes urbs es convertiran en exemple de creixement econòmic i poblacional ben gestionat, amb capacitat de crear ciutats que no només són econòmicament grans, sinó també tecnològicament avançades i culturalment vibrants, i on és agradable viure.

D'altra banda, trobem ciutats com Lagos, que no han sabut o no han pogut gestionar bé el seu creixement. Són espais excessivament poblats, amb problemes estructurals de mobilitat, deteriorament, corrupció, malaltia i mort. Milions de persones viuen en embarcacions sense electricitat ni serveis higiènics perquè el clavegueram i el drenatge són tan deficients que quan plou els excrements suren fins a les cases. La policia no té prou efectius, és ineficaç i imprevisiblement perillosa. El crim violent ha esdevingut quotidià i molts símbols de la cultura cívica, com les biblioteques i els cinemes, han desaparegut. La població, defraudada per la policia i els jutges, crea patrulles veïnals que s'enfronten amb matxets i escopetes als criminals. Es preveu que al 2025 Lagos haurà crescut un altre 50%, fins als 16 milions d'habitants, de manera que serà la dotzena ciutat més gran del món.

L'any 2050, per tant, a la perifèria d'algunes ciutats de més de 10 milions creixeran *megasuburbis* en què aproximadament 2.000 milions de persones sobreviuran en condicions molt dures, excloses del mercat laboral i víctimes de la bretxa biològica i que incubaran ressentiment, ira i frustració. Aquest coàgul urbà, degradat, amuntegat

i perillós serà idoni per al sorgiment de «santuaris del crim», de focus d'ideologies radicals i per la presència de l'hidra de grups armats no estatals. Entorns perfectes per a la producció i el transport de drogues, persones, residus nuclears, armes, i també per a executar l'extorsió i el segrest amb interessos polítics o lucratius.

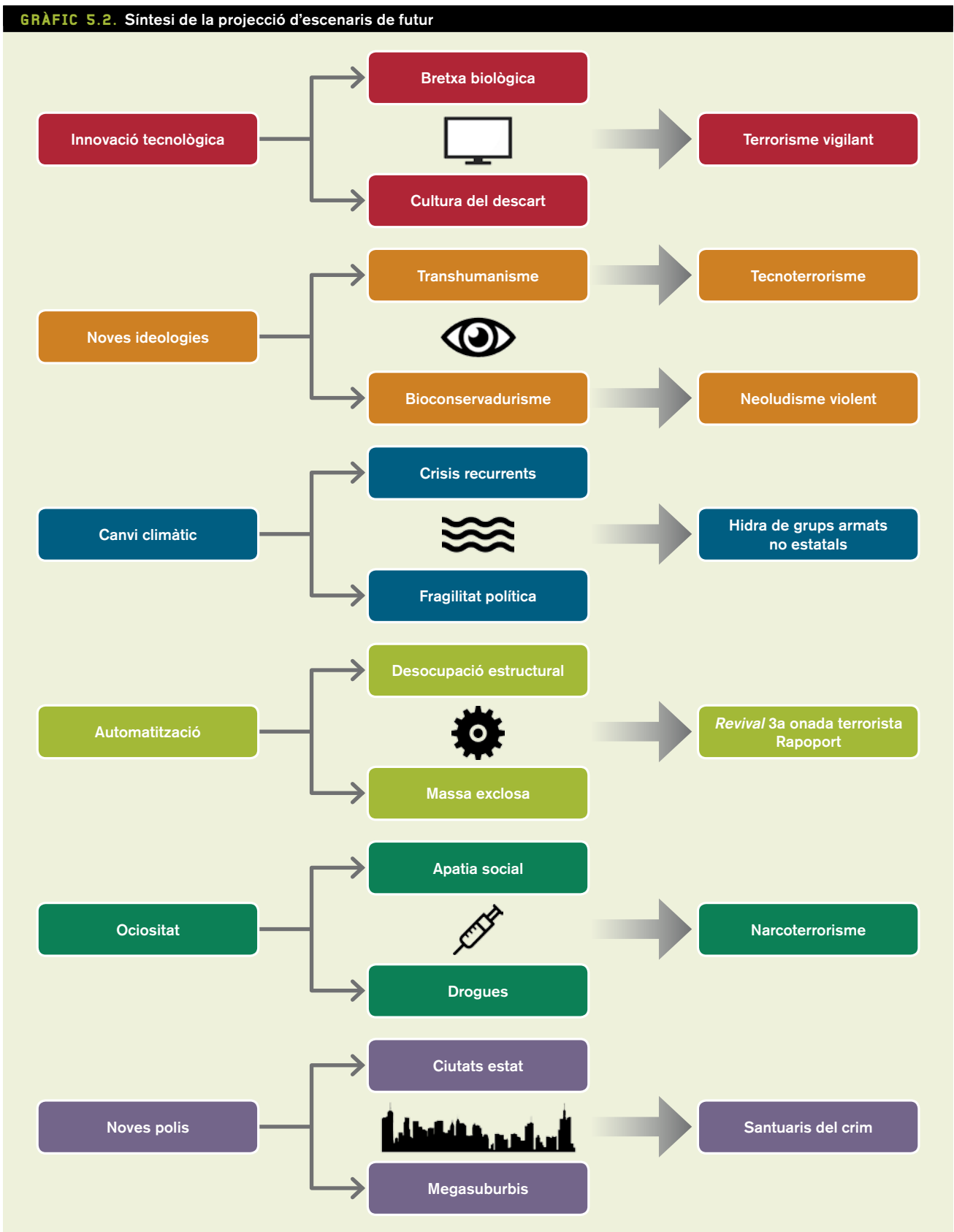
En aquests santuaris les organitzacions criminals prestaran el seu suport a estructures terroristes per motius d'afinitat ideològica, religiosa o per mers interessos pràctics que comporten algun intercanvi material o transacció econòmica. La ràpida urbanització i el conflicte armat contra l'hidra de grups armats no estatals faran més probable la insurgència urbana, que es traslladarà en molts casos des de les zones rurals o desèrtiques. Els combats entre insurgents i l'exèrcit a ciutats com Alep o Mossul demostren les dificultats que es presenten en un ambient tridimensional amb camps limitats de visió a causa de la mateixa orografia urbana. Entorns on el combat és molt diferent tàcticament i operacionalment i que faciliten el perllongament del conflicte armat utilitzant explosius, francotiradors i aprofitant la pròpia estructura urbana. Emprant el concepte de l'assagista alemany Hans Magnus Enzensberger, es podrien plantejar escenaris de *guerra civil molecular* incentivats pel creixement de la insurgència urbana.

CONCLUSIONS

1. Si bé la tecnologia no és l'element causal ni l'únic que intervé en tots aquests possibles desenllaços distòpics, és evident que els riscos i les oportunitats del futur estaran molt condicionats per l'emergència d'un nou context tecnològic i el seu poder per a transformar els valors socials, l'economia i la distribució de poder. La gran força de la tecnofòbia⁸² com a possible element mobilitzador de la cinquena onada del terrorisme és el seu caràcter transversal i que pot ser una causa acceptada per qualsevol substrat de les societats del demà, amb independència de la seva etnicitat, creences, cultura política o nivell de desenvolupament material. La dificultat per a concretar qui són els responsables últims d'aquesta distopia tecnològica que es pretén combatre, lluny de suposar un problema, serà un element facilitador d'aquesta violència, perquè els grups terroristes existents –i altres nous que apareguin– podran adaptar a les agendes i prioritats respectives el rebuig a la societat tecnològica, assenyalant com a enemics a batre els objectius que millor s'adaptin a les seves característiques. Això afavorirà sinergies que avui dia ens semblen inversemblants: gihadistes, anarquistes, anticapitalistes, extremistes cristians, animalistes, etc., alienats en la lluita contra un enemic difús.
2. A mesura que s'accentuin els greuges socials i polítics, serà inevitable que en l'imaginari d'aquests grups s'idealitzi un moment previ de la història (abans de la ruptura tecnològica) i, perquè torni aquest moment ideal, aquests grups pugnan violentament. Això no vol dir que la violència terrorista del demà sigui una reedició de les tàctiques terroristes del present sinó que, com és habitual en la història del terrorisme, aquests grups faran servir els instruments creats per la mateixa societat que pretenen destruir. El nivell de sofisticació tècnica d'aquests actors variarà en funció de la seva capacitat de racionalitzar aquestes contradiccions i del seu marge de maniobra en un entorn repressiu.
3. Els escenaris probables que s'han esbossat són tan sols això, una simple probabilitat. No obstant això, ens incentiva a observar tendències, incerteses i hipotètics desenllaços amb una ment més oberta i amb més sensibilitat. L'harmonia entre el futur de la humanitat i la defensa dels valors universals ha de ser el repte durant les pròximes dècades, potser parlant menys de tecnologia i més de com aquesta afecta les persones.

82. Per aprofundir en aquesta qüestió, consulteu el recent article de Toboso, M. i Torres-Soriano, M. (2019).

GRÀFIC 5.2. Síntesi de la projecció d'escenaris de futur

Font: elaboració pròpia.

BIBLIOGRAFIA

Publicacions de l'autor d'aquest manual

- TOBOSO BUEZO, MARIO; COLLADO MEDINA, José. (2010) «El perfil yihadista en Cataluña, en el período 2004-2009». A: *Ciencia Policial*, núm. 103, novembre-desembre, p. 77-110.
- (2013) «El 'lobo solitario' como elemento emergente y evolución táctica del terrorismo yihadista». A: *Inteligencia y Seguridad. Revista de Análisis y Prospectiva*, núm. 14, juliol-desembre, p. 117-150.
 - (2014) «La contaminació del concepte 'lobo solitari'». Institut de Seguretat Pública de Catalunya: *Revista Catalana de Seguretat Pública* [en línia], núm. 27, març, p. 9-28. Disponible a: <http://www.raco.cat/index.php/RCSP/article/view/275686>
 - (2014) *Lobos de occidente: el terrorismo individual como elemento emergente y evolución táctica de Al-Qa'ida*. Madrid: UNED; Instituto Universitario Gutiérrez Mellado; Marcial Pons.
 - (2015) «El terrorismo individual durante el año 2014: ¿un fenómeno marginal o una tendencia al alza?». A: *Análisis GESI*, núm. 4, febrer. Universidad de Granada; Grupo de Estudios en Seguridad Internacional. Disponible a: <http://www.seguridadinternacional.es/?q=es/print/590>
 - (2016) «El terrorismo individual durante el año 2015: Recalibrando la amenaza». A: *Análisis GESI*, núm. 1, gener. Universidad de Granada; Grupo de Estudios en Seguridad Internacional. Disponible a: <http://www.seguridadinternacional.es/?q=es/print/662>
 - (2016) «Una aproximación a la contranarrativa yihadista». A: *Análisis GESI*, núm. 12, maig. Universidad de Granada; Grupo de Estudios en Seguridad Internacional. Disponible a: <http://www.seguridadinternacional.es/?q=es/print/815>
 - (2017) «2016: escenario negro... ¿en regresión?». A: *Análisis GESI*, núm. 1, gener. Universidad de Granada; Grupo de Estudios en Seguridad Internacional. Disponible a: <http://www.seguridadinternacional.es/?q=es/print/939>

- (2018) «Terrorismo 2050». A: *Análisis GESI*, núm. 2, gener. Universidad de Granada; Grupo de Estudios en Seguridad Internacional. Disponible a: <http://www.seguridadinternacional.es/?q=es/print/1303>
- (2019) i TORRES SORIANO, Manuel R. «Five Terrorist Dystopias». A: *The International Journal of Intelligence, Security and Public Affairs*, vol. 21:1, p. 49-65. DOI 10.1080/23800992.2019.1598094 Disponible a: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/23800992.2019.1598094>

Referències del capítol 1. Quina és la definició de terrorisme?

- DE LA CORTE IBAÑEZ, Luis. *La lógica del terrorismo*. Madrid: Alianza Editorial, 2006.
- GARCÍA GUINDO, MIGUEL. «Insurgencia y contrainsurgencia». *Manual de estudios estratégicos y seguridad internacional*, p. 283-306. Madrid: Plaza y Valdés, 2013.
- «Movimientos insurgentes: el papel, capacidades y respuestas de los Estados». A: *Revista Política y Estrategia*, núm. 123, 2014.
- GARCÍA GUITIÁN, Elena. «Pluralismo y políticas de mesura: la teoría política de Rafael del Águila». A: *Historia y política: ideas, procesos y movimientos sociales*, núm. 22, 2009, p. 103-122.
- GUARDIOLA, Ingrid. *Lull i la navalla*. Barcelona: Arcàdia, 2018.
- GUEVARA, Ernesto. *Obras escogidas*. Madrid: Fundamentos, 1976.
- HORVAT, Sercko. *El discurso del terrorismo*. Pamplona-Iruñea: Katakarak, 2017.
- IGNATIEFF, Michael. *El mal menor: ética política en una era de terror*. Madrid: Taurus, 2005.
- INNERARITY, Daniel. *Política para perplejos*. Barcelona: Galaxia Gutenberg, 2018.
- JORDÁN, Javier. «Delimitación teórica de la insurgencia: concepto, fines y medios». A: JORDÁN, Javier; POZO, Pilar; BAQUÉS, Josep (ed.). *La seguridad más allá del Estado. Actores no estatales y seguridad internacional*, p. 113-134. Madrid: Plaza y Valdés, 2011.
- MANHEIM, J.B.; RICH, R.C. *Análisis político empírico. Métodos de investigación en ciencia política*. España: Alianza Editorial, 2002.
- REINARES, Fernando. *Terrorismo global*. Madrid: Taurus, 2003, p. 16.
- VENZKE, B.; IBRAHIM, A. *The al-Qa'ida Threat: An Analytical Guide to al-Qa'ida's Tactics and Targets*. Alexandria: Tempest Publishing, 2003.

Referències del capítol 2. Tipologies de terrorisme

- BAKKER, E.; DE GRAAF, B. (2011) «Preventing Lone Wolf Terrorism: some CT Approaches Addressed». A: *Perspectives on Terrorism*, vol 5, núm. 5-6. Disponible a: <http://www.terrorismanalysts.com/pt/index.php/pot/article/view/preventing-lone-wolf/html>

- BEUTEL, Alejandro. (2019) *The New Zealand Terrorist's Manifesto: A look at some of the key narratives, beliefs and tropes*; April 30.
- BREIVIK, A. (2011) 2083. *A European Declaration of Independence*. [manifest]
- CROCKETT, Zachary. (2016) «Most of America's hate groups are rooted in white supremacy». A: *Vox Media*, 16 desembre 2016.
- EUA. FBI (2009) *Final Report of the William H. Webster Commission on The Federal Bureau of Investigation Counterterrorism Intelligence, and the Events at Fort Hood. Texas, on November 5, 2009*. Chapter 10, The Assessment: p. 8-15: <http://www.fbi.gov/news/pressrel/press-releases/final-report-of-the-william-h.-webster-commission>
- GRABO, C. M. (2004) *Anticipating Surprise. Analysis for Strategic Warning*. University Press of America.
- HANDEL, M. I. (2006) «Intelligence and Deception». A: GEORGE R.Z.; KLINE, R. D. *Intelligence and the National Security Strategist*. Nova York: Rowman & Littlefield Publishers, INC.
- HARRIS, J. W. (2006) «Building Leverage in the Long War: Ensuring Intelligence Community Creativity in the Fight against Terrorism». A: GEORGE, R. Z. i KLINE, R. D. *Intelligence and the National Security Strategist. Enduring Issues and Challenges*. Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, INC.
- INSPIRE. (2010) «Al-Qaeda in the Arabian Peninsula», núm. 2, octubre, p. 57.
- INSTITUUT VOOR VEILIGHEIDS- en CRISISMANAGEMENT. (2007) *Lone-Wolf Terrorism*: <http://www.transnationalterrorism.eu/tekst/publications/Lone-Wolf%20Terrorism.pdf> (consulta: 25 agost 2013).
- JIMÉNEZ BEDMAN, F. (2012) «Open Source Intelligence. Una perspectiva israelí». *Análisis GESI*, núm. 4, octubre. Universidad de Granada; Grupo de Estudios en Seguridad Internacional. Disponible a: <http://www.seguridadinternacional.es/?q=es/content/open-source-intelligence-una-perspectiva-israel%C3%AD> [consulta: 15 octubre 2012]
- JORDÁN, Javier. (2010) «Contextualización conceptual, ideológica e histórica del terrorismo global». A: LÓPEZ-JACOISTE, Eugenia (coord.). *Seguridad, Defensa y Desarrollo en el contexto internacional actual*. Pamplona: EUNSA, p. 137-167.
- MURO, Diego. (2016) «Com és el procés de radicalització? Quatre visualitzacions de la socialització cap a un extremisme violent». CIDOB: *Notes Internacionals*, núm. 163, desembre [en línia]. Disponible a: https://www.cidob.org/ca/publicacions/series_de_publicacio/notes_internacionals/n1_163/com_es_el_proces_de_radicalitzacio_quatre_visualitzacions_de_la_socialitzacio_cap_a_un_extremisme_violent
- SCREAMING WOLF. (1991) *Una declaración de guerra. Matar gente para salvar a animales y el medio ambiente*. Salt Lake City: Reach Out Publications. <http://es.scribd.com/doc/53445392/Screaming-Wolf-Una-Declaracion-de-Guerra-Matar-gente-para-salvar-a-animales-y-el-medio-ambiente> (consulta: 2 octubre 2013)

- TOBOSO BUEZO, Mario (2013) «El 'lobo solitario' como elemento emergente y evolución táctica del terrorismo yihadista». A: *Inteligencia y Seguridad. Revista de Análisis y Prospectiva*, núm. 14, juliol-desembre, p. 117-150
- (2016) «El terrorismo individual durante el año 2015: Recalibrando la amenaza». A: *Análisis GESI*, núm. 1, gener. Universidad de Granada; Grupo de Estudios en Seguridad Internacional. Disponible a: <http://www.seguridadinternacional.es/?q=es/print/662>
 - (2017) «2016: escenario negro... ¿en regresión?». A: *Análisis GESI*, núm. 1, gener. Universidad de Granada; Grupo de Estudios en Seguridad Internacional. Disponible a: <http://www.seguridadinternacional.es/?q=es/print/939>
 - (2014) «La contaminació del concepte 'llop solitari'». Institut de Seguretat Pública de Catalunya: *Revista Catalana de Seguretat Pública* [en línia], núm. 27, març, p. 9-28. Disponible a: <http://www.raco.cat/index.php/RCSP/article/view/275686>
 - (2014) *Lobos de occidente: el terrorismo individual como elemento emergente y evolución táctica de Al-Qa'ida*. Madrid: UNED; Instituto Universitario Gutiérrez Mellado; Marcial Pons.
- VILLALBA, Aníbal. (2004) «El terrorismo revolucionario de extrema izquierda en Europa». A: JORDÁN, J. (coord.) *Los orígenes del terror: indagando en las causas del terrorismo*. Madrid: Biblioteca Nueva, p.115-144.

Referències del capítol 3. El terrorisme gihadista

- COCKBURN, Patrick. (2015) *Isis. El retorno de la yihad*. Barcelona: editorial Ariel, 136 p.
- GUNARATNA, R. (2003) *Al Qaeda. Viaje al interior del terrorismo islamista*. Barcelona: ServiDOC.
- JONES, G. Seth. (2012) *Hunting in the Shadows. The pursuit of Al Qa'ida since 9/11*. Nova York; Londres: W.W. Norton & Company, p. 293.
- JORDÁN, Javier. (2011) «El terrorismo global una década después del 11-S». A: Instituto Español de Estudios Estratégicos. *Actores armados no estatales: retos a la seguridad global* [Cuadernos de Estrategia, núm. 152]. Madrid: Ministerio de Defensa.
- (2004) *Profetas del miedo. Aproximación al terrorismo islamista*. Pamplona: Eunsa, 224 p.
- REINARES, F.; ELORZA, A. (2004) *El nuevo terrorismo islamista. Del 11-S al 11-M*. Madrid: Temas de Hoy, 336 p.
- REINARES, F.; GARCÍA-CALVO, C. (2016) *Estado Islámico en España*. Madrid: Real Instituto Elcano. Disponible a: <http://www.realinstitutoelcano.org/publicaciones/libros/Informe-Estado-Islamico-Espana.pdf> (consulta: 7 agost 2019)
- TORRES, Manuel R. (2015) «Bases doctrinales e ideológicas del terrorismo yihadista». A: ANTÓN MELLÓN, Joan. *Islamismo yihadista: radicalización y contraradicalización*. València: Tirant lo Blanch, p. 103-126.

- (2011) «El papel de Internet en los procesos de abandono y debilitamiento de la violencia terrorista». Instituto Español de Estudios Estratégicos IEEE: *Documento de Opinión*, núm. 75, octubre.

VIDINO L. (2011) *Radicalization, Linkage and Diversity. Current Trends in Terrorism in Europe*. Santa Monica: RAND Corporation. Disponible a: http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/occasional_papers/2011/RAND_OP333.pdf (consulta: 25 agost 2012)

Referències del capítol 4. El procés de radicalització i mesures antiterroristes

ALONSO, Rogelio. (2010) «Counter-Narratives against ETA's Terrorism in Spain». LEUPRECHT, C.; HATALEY, S.: *Countering Violent Extremist Narratives*. National Coordinator for Counterterrorism (NCTb). La Haia: Leiden University, p. 20-35.

ANTÓN MELLÓN, Joan. (2015) *Islamismo yihadista: radicalización y contraradicalización*. València: Tirant lo Blanch.

ARCHETTI, C. (2013) «Narrative Wars: Understanding Terrorism in the Era of Global Interconnectedness». A: MISKIMMON, A.; O'LOUGHLIN, B.; ROSELLE, L. (ed.) *Forging the World: Strategic Narratives and International Relations*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

ASHOUR, Omar. (2009) *The De-Radicalization of Jihadists. Transforming Armed Islamist Movements* [Contemporary Terrorism Studies]. Nova York: Routledge, 224 p.

BÈLGICA. POLICIA FEDERAL. *CoPPRa. Community Policing. Preventing Radicalisation & Terrorism* [projecte finançat per la Unió Europea] <http://www.coppra.eu>

BENARD, C. (2011) «The Mechanics of De-Legitimization». A: FENSTERMACHER, L.; LEVENTHAL, T. *Countering Violent Extremism Scientific Methods & Strategies*. Air Force Research Laboratory; Wright-Patterson AFB, OH, 45433, 41, p. 106-110.

BLANCO NAVARRO, J. M. (2015) «La sociedad del miedo». *Bez*, 31 d'octubre. Disponible a: <http://www.bez.es/941327422/La-sociedad-del-miedo.html> (consulta: 7 agost 2019).

BOUREKBA, M. (coord.) (2018) «Atemptats de Barcelona: reaccions, explicacions i debats pendents». *CIDOB Report*, núm. 2, febrer. Disponible a: https://www.cidob.org/ca/publicacions/series_de_publicacio/cidob_report/cidob_report/atemptats_de_barcelona_reaccions_explicacions_i_debats_pendents

BRIGGS, N.; FEVE, J. (2013) «Review of Programs to Counter Narratives of Violent Extremism What Works And What Are The Implications For Government?». A: Institute for Strategic Dialogue.

BUGLIOSI, Vincent; GENTRY, Curt (2019). *Helter Skelter: la verdadera historia de los crímenes de la familia Manson*. Barcelona: Contra, 784 p.

COMISSIÓ EUROPEA. RAN (RADICALISATION AWARENESS NETWORK). http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/

DYER, C. et al. (2007) «Countering Violent Islamic Extremist. A Community Responsibility». *FBI Law Enforcement Bulletin*, vol. 76, núm. 12, desembre, p. 3-9.

- ENERGY WEBZINE. *The Aarhus Model: Preventing Radicalisation in Denmark*. <http://www.enargywebzine.eu/spip.php?article395>
- EUA. NPR (NATIONAL PUBLIC RADIO). (2016, 2 abril) «The Warning Signs of Radicalization: A Parent's Guide». Disponible a: <https://www.npr.org/2016/04/02/472816821/the-warning-signs-of-radicalization-a-parents-guide>
- EXIT Deutschland [web] <http://www.exit-deutschland.de> (consulta: 7 agost 2019).
- GÓMEZ, Ángel et al. (2016) «Morir y matar por un grupo o unos valores. Estrategias para evitar, reducir y/o erradicar el comportamiento grupal extremista». *Anuario de Psicología Jurídica*, núm. 26, p. 122-129.
- GOVERN D'ESPANYA. MINISTERI DE L'INTERIOR. *STOP-Radicalismos [web]*. Disponible a: www.stop-radicalismos.es (consulta: 7 agost 2019).
- HORGAN, John. (2008) «Deradicalization or disengagement?: A Process in Need of Clarity and a Counterterrorism Initiative in Need of Evaluation». *Perspectives on Terrorism*, 2(4), febrer, p. 3-9.
- JIMÉNEZ, Maria. (2016) «El testimonio de las víctimas del terrorismo como estrategia de contranarrativa: el caso de España». Observatori Internacional d'Estudios sobre Terrorisme (OIET), 8 de març. Disponible a: <http://observatorioterrorismo.com/comunicacion-publica/el-testimonio-de-las-victimas-del-terrorismo-como-estrategia-de-contranarrativa-el-caso-de-espana/> (consulta: 7 agost 2019).
- JORDÁN, J. (2009) «Políticas de prevención de la radicalización europea en Europa: elementos de interés para España». *Revista Electrónica de Ciencia Penal y Criminología* [en línia], núm. 11, p. 1-25. Disponible a: <http://www.seguridadinternacional.es/?q=es/content/pol%C3%ADticas-de-prevenci%C3%B3n-de-la-radicalizaci%C3%B3n-violenta-en-europa-elementos-de-inter%C3%A9s-para> (consulta: 7 agost 2019).
- KEPEL, Gilles. (2004) *The War for Muslim Minds: Islam and the West*. Cambridge, MA: Harvard University Press, p. 293-4.
- LEUPRECHT, C. et al. (2010) «Narratives and Counter-Narratives for Global Jihad: Opinion versus Action». A: AKERBOOM, E. (coord.) *Countering Violent Extremist Narratives*. National Coordinator for Counterterrorism (NCTb); La Haia: Leiden University, p. 58-71.
- MIRAVITLLES, Enric. (2015) «Hacia una tipología de contranarrativas frente al extremismo violento», p. 5.
- MOGHADDAM, F. M. (2005) «The staircase to terrorism. A psychological exploration». *American Psychologist*, núm. 60, p. 161-169. Georgetown University. <http://fathalimoghaddam.com/upload/doc/1256627851.pdf> (consulta: 25 setembre 2012).
- MORERAS, Jordi. (2015) «¿Por qué unos jóvenes se radicalizan y otros no?». CIDOB: *Notas Internacionales*, núm. 123, p. 1-5, juliol.
- MOSKALENKO, S.; MCCAULEY, C. (2010) «Narratives and Counter-Narratives for Global Jihad: Opinion versus Action». A: AKERBOOM, E. (coord.) *Countering Violent Extre-*

- mist Narratives*. National Coordinator for Counterterrorism (NCTb). La Haia: Leiden University, p. 58-71.
- MOYANO PACHECO, Manuel (2019). *Radicalización terrorista. Gestión del riesgo y modelos de intervención*. Madrid: editorial Síntesis.
- NEUMANN, Peter R. (2015) *Victims, Perpetrators, Assets: The Narratives of Islamic State Defectors*. Londres: The International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence (ICSR). Disponible a: <https://icsr.info/wp-content/uploads/2015/10/ICSR-Report-Victims-Perpetrators-Assets-The-Narratives-of-Islamic-State-Defectors.pdf> (consulta: 7 agost 2019).
- PERLADO, Miguel (2004) «Sectas: aclarando términos». Familia Forum.
- PÉREZ VILLALOBOS, M. C.; TRUJILLO MENDOZA, H. (2013) *La conciencia intercultural en la resolución de crisis y conflictos*. Granada: Universitat de Granada, 290 p.
- POST, J.M. (1990) «Terrorist psycho-logic: terrorist behavior as a product of psychological forces». A: REICH, W. (ed.) *Origins of terrorism: psychologies, ideology, theologues, status of mind*. Cambridge University Press, p. 25-42.
- REGNE UNIT. QUILLIAM FOUNDATION. <http://www.quilliamfoundation.org> [web] (consulta: 7 agost 2019).
- REINARES, Fernando. (2016) «Diez cosas que importa saber sobre la amenaza del terrorismo yihadista en Europa Occidental». Real Instituto Elcano: *Comentario Elcano*, 11, 29 de març http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/web/rielcano_es/contenido?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/elcano/elcano_es/zonas_es/comentario-reinares-10-cosas-que-importa-saber-sobre-la-amenaza-del-terrorismo-yihadista-en-europa-occidental (consulta: 7 agost 2019)
- RIVERA, A.; MATEO, E. (ed.) (2018) *Verdaderos creyentes, pensamiento sectario, radicalización y violencia*. Madrid: Catarata.
- SAWAB UNITED AGAINST EXTREMIST. Disponible a: <http://www.sawabcenter.org> [perfil de Twitter] (consulta: 7 agost 2019).
- SCHMID, P. Alex. (2013) *Radicalisation, De-Radicalisation, Counter-Radicalisation: A Conceptual Discussion and Literature Review*. International Center for Counter-Terrorism: ICCT The Hague Research Paper, març, 97 p. Disponible a: <https://www.icct.nl/download/file/ICCT-Schmid-Radicalisation-De-Radicalisation-Counter-Radicalisation-March-2013.pdf> (consulta: 7 agost 2019).
- (2010) «The Importance of Countering Al-Qaeda's 'Single Narrative'». A: National Coordinator for Counterterrorism (ed.). *Countering Violent Extremist Narratives*. La Haia: NCTb, gener, p. 46-57.
- SHANE, Scott. (2015) *Objective Troy: A Terrorist, a President, and the Rise of the Drone*. Nova York: Tim Duggan Books.
- SOUFAN, A. H. (2013) (coord.) *Countering Violent Extremism: The Counter-Narrative Study*. Qatar International Academy for Security Studies.

- TALEB, Nassim Nicholas. (2013) *Antifràgil. Las cosas que se benefician del desorden*. [col. Transiciones]. Ediciones Paidós Ibérica, 656 p.
- TOBOSO, Mario (2017) «2016: escenario negro... ¿en regresión?». A: *Análisis GESI*, núm. 1, gener. Universidad de Granada; Grupo de Estudios en Seguridad Internacional. Disponible a: <http://www.seguridadinternacional.es/?q=es/print/939>
- (2016) «Una aproximación a la contranarrativa yihadista». A: *Análisis GESI*, núm. 12, maig. Universidad de Granada; Grupo de Estudios en Seguridad Internacional. Disponible a: <http://www.seguridadinternacional.es/?q=es/print/815>
- TORRENS, Xavier. (2015) «Teoría de la conspiración como metanarrativa del islamismo yihadista». A: ANTÓN MELLÓN, J. (ed.) *Islamismo yihadista. Radicalización y contraradicalización*. Madrid: Tirant lo Blanc, p. 69-102.
- VICTOROFF, Jeff. (2005) «The mind of the Terrorist - A review and critique of psychological approaches». *Journal of Conflict Resolution*, vol. 49(1), febrer, p. 3-42.
- WIKTOROWICZ, Q. (2005) *Radical Islam Rising: Muslim extremism in the West*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 260 p.

Referències del capítol 5. Projecció d'escenaris

- BAÑOS, Pedro (2017) *Así se domina el mundo: desvelando las claves del poder mundial*. Barcelona: Ariel, 468 p.
- BASRA, R.; NEUMANN, P. R. (2016) «Criminal pasts, terrorist futures: European jihadists and the new crime-terror nexus». *Perspectives on Terrorism*, 10(6).
- BERNSTEIN, S. et al. (2000). «God gave physics the easy problems: adapting social science to an unpredictable world». *European Journal of International Relations*, 6(1), p. 43-76.
- BLANCO NAVARRO, J.M.; COHEN VILLAVARDE, J. (2014) «The future of counter-terrorism in Europe. The need to be lost in the correct direction». *European Journal of Futures Research* 2:50, desembre. Disponible a: <https://doi.org/10.1007/s40309-014-0050-9> (consulta: 7 agost 2019).
- BOSTROM, N. (2016) *Superintelligence. Paths, Dangers, Strategies*. Editorial Teell Oxford University Press?
- CARF. (2015) *The Culture of Discarding*. (30 abril).
- CORTINA, A.; SERRA M.A. (2015) *Human or posthumans? Technological singularity and human improvement*. Fragmenta Ediciones.
- DARBY, Megan. (2015). «Global warming raises tension in Boko Haram region». *Climate Home News* [web de notícies]. Disponible a: <https://www.climatechange-news.com/2015/01/16/global-warming-raises-tensions-in-boko-haram-region/> (consulta: 7 agost 2019).
- DE LA CORTE, L. (2013) «To what extent do global terrorism and organized crime converge?». *Magazine of the Spanish Institute of Strategic Studies*, núm. 1, juny, p. 6-12.

- DICK, Philip K. (2017). *Do Androids Dream of Electric Sheep?* Barcelona: Ediciones Minotauro.
- DOLNIK, A. (2007) *Understanding Terrorist Innovation. Technology, tactics and global trends*. Londres; Nova York: Routledge, p. 3-12.
- EUROPA PRESS (2019) «La tecnofobia será la principal motivación del terrorismo del futuro, según un estudio de la UPO». *Europa Press. Redacción* (Sevilla, 5 junio 2019). Disponible a: <<https://www.europapress.es/andalucia/sevilla-00357/noticia-tecnofobia-sera-principal-motivacion-terrorismo-futuro-estudio-upo-20190605145543.html>> (consulta: 6 setembre 2019).
- FREY, C. B.; OSBORNE M. A. (2013) *The Future of Employment: How susceptible are jobs to computerisation?* [informe]. Oxford Martin School; Oxford University. Disponible a: <https://www.oxfordmartin.ox.ac.uk/downloads/academic/future-of-employment.pdf> (consulta: 7 agost 2019).
- GARTENSTEIN-ROSS, D.; ZENN, J. (2017). *Terrorists, Insurgents, Something Else? Clarifying And Classifying The «Generational Challenge»*. 16 de gener.
- GUARDIOLA, Ingrid. (2018) *Lull i la navalla*. Barcelona: Arcàdia.
- HARARI, Y. N. (2016) *Homo Deus. A Brief History of Tomorrow*. Barcelona: Random House Grupo Editorial.
- JONES, S.G.; JOHNSTON, P.B. (2013) «The future of insurgency». *Studies in Conflict and Terrorism*, 36(1):1–25. Disponible a: <https://doi.org/10.1080/1057610X.2013.739077> (consulta: 7 agost 2019).
- JORDÁN, J. (2016). «La técnica de construcción y análisis de escenarios en los estudios de Seguridad y Defensa». Grupo de Estudios en Seguridad Internacional: *Análisis GESI*, núm. 24, setembre, 17 p. Disponible a: <https://www.ugr.es/~gesi/analisis/24-2016.pdf> (consulta: 7 agost 2019).
- (2017) «Political and social trends in the future of global security. A meta-study on official perspectives in Europe and North America». *European Journal of Futures Research*, 5:11, setembre. Disponible a: <https://doi.org/10.1007/s40309-017-0120-x> (consulta: 7 agost 2019).
- KACZYNSKI, Theodore. (1995) *Industrial Society and Its Future* [manifest d'Unabomber].
- LA HAINE; 2013: *Statement of ITS*
- LIA, B. (2007) *Globalisation and the future of terrorism: Patterns and predictions*. Londres; Nova York: Routledge, 280 p.
- MOROZOV, E. (2013). *To save everything, click here: The folly of technological solutionism*. Public Affairs.
- NEUMANN, I. B.; ØVERLAND, E. F. (2004) «International relations and policy planning: the method of perspectivist scenario building». *International Studies Perspectives*, 5(3), p. 258-277.

- D. A. (2013). «Europe's Societal Challenges. An analysis of global societal trends to 2030 and their impact on the EU» [informe de recerca]. RAND Europe. Disponible a: http://www.rand.org/pubs/research_reports/RR479.html (consulta: 7 agost 2019).
- RANSTORP, M. (ed.) (2006) *Mapping terrorism research: State of the art, gaps and future direction*. Londres: Routledge, 352 p.
- RAPOPORT, D. C. (2001) *The fourth wave: September 11 in the history of terrorism*. *Current History*, 100(650), p. 419-424.
- RASMUSSEN, M.; HAFEZ, M. (2010) *Terrorist Innovations in Weapons of Mass Effect: Preconditions, Causes and Predictive Indicators* [informe]. The Defense Threat Reduction Agency: report number ASCO 2010-019.
- SHAPIRO, J. N. (2013) *The Terrorist's Dilemma: Managing violent covert organizations*. Princeton, Nova Jersey: Princeton University Press.
- TALEB, Nassim Nicholas. (2008) *El cisne negro. El impacto de lo altamente improbable*. Barcelona: Ediciones Paidós Ibérica, 432 p.
- TAYLOR, M.; HORGAN, J. (ed.) (2000) *The future of terrorism*. Taylor & Francis US. Londres: Routledge, 320 p.
- TOBOSO BUEZO, Mario. (2018) «Terrorismo 2050». A: *Análisis GESI*, núm. 2, gener. Universidad de Granada; Grupo de Estudios en Seguridad Internacional. Disponible a: <http://www.seguridadinternacional.es/?q=es/print/1303>
- (2019) i TORRES SORIANO, Manuel R. «Five Terrorist Dystopias». A: *The International Journal of Intelligence, Security and Public Affairs*, vol. 21:1, p. 49-65. DOI 10.1080/23800992.2019.1598094 Disponible a: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/23800992.2019.1598094>
- WANG, Peng. (2010) «Te Crime-Terror Nexus: Transformation, Alliance, Convergence». *Asian Social Science*, vol. 6, núm. 6, juny, p. 11-20.

El terrorisme representa un objecte d'estudi particularment complex: la seva anàlisi és un tema recurrent de debat acadèmic i en revisió constant durant els darrers anys. Què pretén el terrorisme i quins són els seus objectius estratègics? Quin és l'ecosistema perfecte on pot desplegar més bé els seus efectes?

Partint d'aquestes i moltes altres preguntes, l'autor exposa en aquest llibre la multiplicitat de factors i variables que cal tenir en compte per a intentar determinar la definició, les tipologies i les causes del terrorisme, alhora que qüestiona inèrcies argumentatives i conceptes contaminats que sovint s'utilitzen. L'objectiu final és fomentar el pensament crític i una pedagogia de l'amenaça terrorista des del coneixement i la ponderació, per tal de poder analitzar com es comporta el terrorisme i incentivar-ne la gestió i la prevenció des d'un punt de vista multidisciplinari i dinàmic.

Aquest cinquè volum de la col·lecció «Segments de Seguretat» es publica amb la finalitat de divulgar el coneixement generat en una de les matèries del grau en Seguretat impartit a l'Institut de Seguretat Pública de Catalunya com a centre adscrit a la Universitat de Barcelona.

**Institut de
Seguretat Pública
de Catalunya**

Ctra. C17 Barcelona - Ripoll, km. 13,5
08100 Mollet del Vallès (Vallès Oriental)
Tel. 93 567 50 00
Fax 93 567 50 30